

Nr 255.

Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen angående nedläggande av högre lärarinneseminariet m. m.; given Stockholms slott den 24 april 1942.

Kungl. Maj:t vill härmed, under återopande av bilagda utdrag av statsrådsprotokollet över ecklesiastikärenden för denna dag, föreslå riksdagen att bifalla de förslag, om vilkas avlåtande till riksdagen föredragande departementschefen hemställt.

GUSTAF.

Gösta Bagge.

Utdrag av protokollet över ecklesiastikärenden, hållet inför Hans Maj:t Konungen i statsrådet å Stockholms slott den 24 april 1942.

Närvarande:

Statsministern HANSSON, ministern för utrikes ärendena GÜNTHER, statsråden PEHRSSON-BRAMSTORP, WESTMAN, WIGFORSS, MÖLLER, SKÖLD, ERIKSSON, BERGQUIST, BAGGE, ANDERSSON, ROSANDER, GJÖRES, EWERLÖF.

Efter gemensam beredning med chefen för finansdepartementet anför här-
efter chefen för ecklesiastikdepartementet, statsrådet Bagge följande:

Enligt den till 1942 års statsverksproposition fogade bilagan åttonde huvudtiteln, punkten 117, har Kungl. Maj:t föreslagit riksdagen att, i av-
bidan på den proposition i ämnet, som kunde varda riksdagen förelagd, för
budgetåret 1942/43 beräkna

dels till Högre lärarinneseminariet: Avlöningar ett förslagsanslag av
350,000 kronor;

dels till Högre lärarinneseminariet: Omkostnader ett förslagsanslag av
42,300 kronor;

Kungl. Maj:ts proposition Nr 255.

dels ock till Högre lärarinneseminariet: Stipendier ett anslag av 1,700 kronor.

Sedan beredningen av ärendet numera slutförts, ber jag få ånyo anmäla detsamma.

I. Inledning.

Den 16 maj 1941 förordnade Kungl. Maj:t, att nya elever icke finge intagas i första klassen av högre lärarinneseminariet under läsåret 1941/42. Denna åtgärd hade i 1941 års åttonde huvudtitel av mig förordats såsom ett provisorium, ägnat att minska det föreliggande överskottet på seminarieutbildade ämneslärarinnor. Jag förutsatte samtidigt, att det skulle vara möjligt att inom den närmaste tiden till slutlig behandling upptaga frågan om seminariets framtida ställning. — Riksdagen framställde icke någon erinran mot vad jag anfört och förordat.

Frågan om högre lärarinneseminariets ställning har varit aktuell alltsedan genomförandet av 1927 års läroverksreform. På uppdrag av Kungl. Maj:t avgav *skolöverstyrelsen* den 10 december 1930 förslag till ändringar i lärarinneseminariets organisation, sammanhängande med 1928 års läroverksstadga. I 1932 års åttonde huvudtitel anmälades överstyrelsens förslag, varvid föredragande departementschefen, statsrådet Stadener — utan att taga ställning till förslaget i dess helhet — förordade en partiell omorganisation av seminariet, syftande till viss inskränkning i dess verksamhet. Riksdagen avslog emellertid detta förslag med en motivering av innebörd, att samtliga seminariets uppgift och verksamhet berörande frågor borde prövas i ett sammanhang.

Med anledning av riksdagens nyssberörda ståndpunktstagande tillkallades den 30 augusti 1932 *tre sakkunniga*, vilka den 29 september 1933 avgåvo betänkande angående organisationen av högre lärarinneseminariet och därmed sammanhängande frågor (statens offentliga utredningar 1933: 34). Betänkandet, vilket icke var enhälligt, ledde icke till positivt resultat.

Sedermera har spørsmålet om lärarinneseminariets ställning upptagits av 1936 års *lärarutbildningssakkunniga* i deras den 26 november 1938 avgivna betänkande (statens offentliga utredningar 1938: 50). Dessa sakkunniga föreslog seminariets definitiva nedläggande.

Besparingsberedningen har i en den 9 juni 1941 dagtecknad, till ecklesiastikdepartementet överlämnad promemoria upptagit högre lärarinneseminariets ställning till diskussion.

I yttrande över denna promemoria har 1940 års *skolutredning* framlagt en uttömmande utredning angående lärarinneseminariets ställning och därmed sammanhängande frågor. Utlåtanden i ämnet ha därefter avgivits av *skolöverstyrelsen*, *statskontoret* och *allmänna lönenämnden*.

II. Nedläggande av högre lärarinneseminariet.

a) Seminariets uppgift och nuvarande organisation m. m.

Uppgift. Högre lärarinneseminariet började sin verksamhet år 1861. Det hade till ursprunglig uppgift huvudsakligen att utbilda ämneslärarinnor för de egentliga flickskolorna. Sedermera utvidgades verksamheten till att avse utbildning av ämneslärarinnor även för andra statsunderstödda skolor — företrädesvis kommunala mellanskolor och högre folkskolor — ävensom statsläroverken.

Organisation. Med seminariet förenades år 1864 en normalskola för flickor, avsedd att tjänstgöra som övningsskola för seminariets elever. Denna flickskola är numera sjukklassig och uppbyggd i överensstämmelse med planen för den kommunala flickskolan. Övningsskolan utbyggdes genom beslut av 1927 års riksdag med en fyraårig realskollinje för flickor från och med läsåret 1927/28 samt med en sexklassig folkskola från och med läsåret 1928/29. Folkskolan inrättades genom ombildning av de förberedande klasserna vid flickskolan.

Samorganiserat med högre lärarinneseminariet är Statens skolköksseminarium och hushållsskola.

Högre lärarinneseminariet omfattar en obligatorisk studiekurs och en valfri fortsättningskurs. Den obligatoriska studiekursen är treårig: en ettårig lägre och en tvåårig högre kurs. Undervisningen inom den lägre kursen har till huvudsaklig uppgift att befästa och utvidga elevernas allmänbildning. Undervisningen inom den högre kursen avser att bereda eleverna tillfälle att genom mer omfattande och självständiga studier förvärva för deras lärarinneverksamhet erforderliga specialkunskaper i vissa ämnen samt att praktiskt utbilda dem för denna verksamhet. Den valfria fortsättningskursen, i regel ettårig, avser att fördjupa elevernas fackstudier i ett, högst två ämnen samt bereda dem tillfälle till ytterligare praktisk utbildning.

För att bli antagen som elev i seminariets lägsta avdelning fordras, bland annat, att den sökande med godkända betyg genomgått skriftliga och muntliga inträdesprov. Som grund för dessa prov ligga de kunskaper, som förvärfvas i flickskolor med normalskolekompetens.

Lärarinneexamen och dess kompetensvärde. Utbildningen vid högre lärarinneseminariet avslutas med lärarinneexamen. För avläggande av denna examen skall elev i varje i hennes särskilda studiekurs ingående ämne undergå tentamen inför vederbörande examinator.

Enligt läroverksstadgan skola vid de allmänna läroverken, förutom ämneslärare (rektor, lektor, respektive adjunkt), vara anställda en eller flera ämneslärarinnor, dock endast vid samläroverk och läroverk för flickor. För behö-

righet till ämneslärlarinnebefattning fordras bland annat att antingen i fråga om examina, provårskurs och tjänstgöring ha uppfyllt villkoren för att kunna utnämnas till lektor eller adjunkt vid allmänt läroverk eller att ha genomgått den treåriga kursen vid högre lärarinneseminariet.

Lärarinneexamen ger även kompetens till lärartjänster vid kommunala och praktiska mellanskolor, kommunala flickskolor, högre folkskolor och statsunderstödda enskilda läroanstalter.

Ämneslärlarinneinstitutionen vid de allmänna läroverken. Ursprunget till ämneslärlarinneinstitutionen vid de allmänna läroverken är att söka i 1904 års riksdags beslut om inrättande av statliga samskolor. Riksdagen (skrivelse nr 172) beslutade, att vid samskola skulle — förutom rektor, tre adjunkter och övningslärlarpersonal — anställas en första lärarinna och två ämneslärlarinnor.

Sedan 1918 års riksdag berett i det allra närmaste samma möjlighet för kvinnor som för män att innehava ordinarie ämneslärlarbefattningar vid de allmänna läroverken, föreslog Kungl. Maj:t i anledning härav riksdagen att medgiva, att en ämneslärlarinnebefattning vid ifrågavarande samskolor finge vid innehavarens avgång från tjänsten ombildas till adjunktsbefattning. Riksdagen beslutade i överensstämmelse härmed.

Frågan återupptogs i samband med 1927 års skolreform. I propositionen 1927: 116 angående omorganisation av det högre skolväsendet m. m. framhöll departementschefen önskvärdheten av att garanti skapades för att vid skola, däri flickor undervisades, alltid funnes ett antal kvinnliga lärare. Vid vart och ett av samläroverken borde därför inrättas ordinarie lärarinnebefattningar i lämpligt antal.

Riksdagen (skrivelse nr 262) förklarade sig icke ha något att erinra mot berörda förslag.

Sedan det befunnits, att den valda proportionen mellan manliga och kvinnliga lärare medfört ogynnsammare konsekvenser för de manliga obefordrade extralärarna än som förutsetts, kom frågan åter före vid 1928 års riksdag (punkten 139 i åttonde huvudtiteln, proposition nr 231 och riksdagens skrivelse nr 286). Departementschefen stannade för den meningen, att frågan om den slutliga proportionen mellan antalet manliga och kvinnliga lärare tills vidare borde hållas öppen, i avvaktan på de erfarenheter, som kunde vinnas vid de nyorganiserade samläroverken. Under tiden borde det ankomma på Kungl. Maj:t att efter prövning i varje särskilt fall bestämma, huruvida för realskolestadiet avsedd ordinarie ämneslärlarbefattning vid samläroverk skulle ledigförklaras såsom adjunktsbefattning och följaktligen stå öppen för såväl manliga som kvinnliga sökande eller om den skulle förbehållas åt kvinnor och således hava karaktär av ämneslärlarinnebefattning. Vid avgörandet av dylika frågor borde givetvis tillses, framhöll departementschefen, att under alla omständigheter tillgång till minst en ordinarie kvinnlig lärarkraft bereddes varje läroverk, som vore avsett även för flickor. Riksdagen biföll denna hemställan

men anknöt här till bland annat det uttalandet, att det föreslagna bemyndigandet allenast skulle erhålla provisorisk giltighet till och med utgången av budgetåret 1930/31.

Provisoriet har därefter genom årliga beslut av riksdagen utsträckts att gälla även för de efterföljande budgetåren.

b) Ärendets tidigare behandling och föreliggande förslag.

1930 års förslag till omorganisation av högre lärarinneseminariet. Den 24 september 1928 anbefalldes Kungl. Maj:t skolöverstyrelsen att avgiva förslag till de ändringar, som av 1928 års läroverksstadga kunde föranledas i fråga om bland annat gällande stadganden och bestämmelser rörande högre lärarinneseminariet. Överstyrelsen avgav förslag i ämnet med skriftelse den 10 december 1930.

Sammanfattningsvis innebar överstyrelsens organisationsförslag följande:

Undervisningstiden skulle förlängas till obligatoriskt fyra år. Första året skulle ägnas åt en lägre, allmänbildande kurs och de tre senare årsavdelningarna utgöra en högre facklig kurs. Den nuvarande valfria fjärde årskursen skulle nedläggas. Den till seminariet knutna högre flickskolan skulle utformas i principiell överensstämmelse med den kommunala flickskolans organisation och alltså omfatta sjuårig och sexårig lärokurs. Den allmänna anordningen av den första årsavdelningen borde i samband härmed underkastas de modifikationer, som kunde vara behövliga eller önskvärda med hänsyn till olikheterna i organisatoriskt hänseende mellan den nuvarande normalskolan och den kommunala flickskolans teoretiska linje. Inträdesfordringarna vid seminariet borde, liksom dithills, i stort sett grundas på det kunskapsmått, som erfordrades för avgångsbetyg från den sålunda omorganiserade normalskolan. Den vid seminariet inrättade fyraåriga realskollinjen, som jämlikt riksdagens beslut skulle vara avsedd endast för flickor, borde — eftersom de vid seminariet utbildade lärarinnorna i stor utsträckning kunde antagas vinna anställning vid skolor med samundervisning — vara tillgänglig även för gossar. Den med seminariet förknipade folkskolan, som enligt beslut av riksdagen skulle vara sexårig, borde så småningom utvidgas till att omfatta lika många obligatoriska årsklasser som folkskolorna inom Stockholms stad, d. v. s. sju.

1932 års sakkunniga gävo i huvudsak sin anslutning till skolöverstyrelsens förslag, dock borde den till övningsskolan hörande folkskolan och realskolan indragas, flickskolan förses med nödiga parallellavdelningar, ämneslärarinneinstitutionen vid de allmänna läroverken avvecklas samt provärsinstitutionen omläggas och utvidgas.

1936 års lärarutbildningssakkunniga ha föreslagit, att högre lärarinneseminariet skall nedläggas och ämneslärarinneinstitutionen vid de allmänna läroverken i samband därmed avvecklas. De sakkunniga ha bland annat framhållit, att högre lärarinneseminariet ur synpunkten att trygga tillgången av ett tillräckligt antal kvinnliga lärare vid de allmänna läroverken och vid de med dessa jämförliga läroanstalterna icke längre vore be-

hövligt. Man kunde numerärt tillgodose behovet av sådana lärarinnor med akademiskt utbildade kvinnor, under förutsättning att den praktiska lärarutbildningen kunde bereda utrymme åt ett tillräckligt antal läraraspiranter, jämväl kvinnliga.

De sakkunniga ha anfört vissa sifferuppgifter, enligt vilka antalet kvinnliga innehavare av adjunktstjänster ökat från 4 år 1925 till 95 år 1937. Sistnämnda år funnos vidare 44 ämneslärarinnetjänster, besatta med adjunktsbehöriga kvinnor mot 189, besatta med seminarieutbildade; motsvarande siffror voro vid enskilda flick- och samskolor 34 mot 508, vid kommunala mellanskolor 49 mot 69, vid kommunala flickskolor 4 mot 221 samt vid högre folkskolor 14 mot 64.

De sakkunniga ha emellertid såsom alternativ till lärarinneseminariets nedläggande diskuterat en omorganisation av seminarieutbildningen, avsedd att öka de seminarieutbildades kompetens för undervisning vid de olika slag av skolor, vid vilka för dessa lärarinnor avsedda tjänster för närvarande förekomma.

En sådan omorganisation skulle, framhålla de sakkunniga, framför allt innebära två viktiga förändringar. Ett obligatoriskt fjärde utbildningsår skulle fogas till den nuvarande treåriga utbildningskursen, och studentexamen eller fordringar motsvarande densamma skulle uppställas som villkor för inträde i seminariet. I så fall skulle den tid, som nu i första årsklassen användes till inhämtande av mer elementära allmänbildande kunskaper, kunna nyttiggöras till grundläggande av den efterföljande specialutbildningen, som skulle kunna avsevärt fördjupas och förstärkas genom det obligatoriska fjärde utbildningsåret. Den ej oväsentliga förbättring av lärarinneutbildningens kvalitet, som på detta sätt skulle vara att ernå, finge emellertid — på grund av att studentexamen uppställdes som inträdesvillkor — köpas på bekostnad av den förankring i flickskolan, som lärarinneutbildningen av ålder haft och för närvarande, åtminstone i princip, också har. Omorganisationen skulle således leda till konsekvenser, som väsentligen förändrade karaktären av den nuvarande seminarieutbildningen. De ifrågasatta åtgärderna skulle även leda till en förlängning av studietiden, vilket ibland i tidigare fördiskussion om seminariets organisation har bedömts som en nackdel. Denna förlängning skulle nämligen väsentligt närma studietiden vid seminariet till den tid av fyra och ett halvt år, som enligt nuvarande examensstadga beräknats åtgå för filosofisk ämbetsexamen med sju betygsenheter och därpå följande provår.

Med allt erkännande av de fördelar, som kunna stå att vinna därigenom att lärarkrafter komma till användning inom vårt skolväsen, vilka på olika vägar erhållit sin utbildning, anse dock de sakkunniga, att fördelen härav icke får undanskymma vissa svårigheter, som givetvis äro förbundna med ett framtida bibehållande av ämneslärarinneinstitutionen. Det innebär sålunda alltid en viss svårighet att inom samma skolstadium använda lärare med olika förutbildning och kompetens.

Skolöverstyrelsens yttrande över lärarutbildningssakkunnigas förslag. Skolöverstyrelsen har anslutit sig till förslaget om lärarinneseminariets ned-

läggande, vilket framstode som en naturlig följd av den utveckling, som ägt rum i fråga om lärarutbildningen.

Besparingsberedningen har likaledes biträtt 1936 års lärarutbildningssakkunnigas förslag om nedläggande av högre lärarinneseminariet. Härigenom skulle vinnas en årlig besparing av cirka 122,000 kronor.

Besparingsberedningen åberopar i huvudsak de skäl, som anförts av lärarutbildningssakkunniga samt anför därutöver bland annat:

Till vidare belysning av detta spörsmål må i detta sammanhang framhållas, att de seminarieutbildade lärarinnorna haft sin huvudsakliga uppgift vid de högre enskilda flickskolorna. Det har allmänt erkänts, att seminarieutbildningen visat sig direkt ändamålsenlig som förberedelse för lärargärning vid dessa skolor. Sedan emellertid ett stort antal dylika skolor nedlagts eller kommunaliserats, har de seminarieutbildade lärarinnornas ifrågavarande verksamhetsområde starkt beskurits. Antalet kvinnliga ämneslärare med fast anställning och full tjänstgöring vid högre enskilda flickskolor och samskolor utgjorde sålunda höstterminen 1928 tillhopa 1,087 men hade höstterminen 1937 successivt sjunkit till 542 och utgjorde höstterminen 1940 166, varav 14 voro adjunktskompetenta.

Kommunaliseringen av många av de omförmälda enskilda flickskolorna — i samband varmed flertalet lärarinnor överflyttats till de nybildade kommunala flickskolorna — torde emellertid icke innebära, att de seminarieutbildade lärarinnorna utan vidare kunna räkna med framtida oförminskade anställningsmöjligheter. Visserligen har antalet ordinarie ämneslärartjänster vid de kommunala flickskolorna ökat från 7 höstterminen 1929 till 231 höstterminen 1937 och 445 höstterminen 1940, av vilka sistnämnda 18 voro adjunktskompetenta, men detta innebär säkerligen icke att — sedan nuvarande uppsättning i allmänhet till skolorna överflyttade seminarieutbildade lärarinnor avgått — dessa komma att ersättas med tillnärmelsevis lika många lärarinnor med nämnda utbildning. En övermäktig konkurrens torde nämligen komma att göra sig gällande från lärarinnor med akademisk utbildning och provår, när dels tillgången på akademiskt utbildade kvinnliga lärare är stor, dels ock ämneslärare med dylik kompetens vid ifrågavarande skolor — i motsats till vid läroverken — äga åtnjuta adjunktslön (23 lönegraden). En än ytterligare förskjutning till de icke adjunktskompetenta kvinnornas nackdel torde emellertid vara att förvänta vid nämnda mellanskolor liksom vid övriga hithörande skolor även på den grund att lärarinneseminariets examinationskapacitet, såsom redan framhållits, ej svarar mot mer än omkring hälften av föreliggande ersättningsbehov.

Sistnämnda omständighet och den faktiskt föreliggande omöjligheten för de seminarieutbildade att bestå i konkurrensen med de akademiskt utbildade med provår måste otvivelaktigt successivt leda till att de förstnämnda bli såväl absolut som relativt allt fåtaligare representerade vid ifrågavarande skolor. Med sin — åtminstone formellt — lägre kompetens få de härigenom som kår betraktat en allt svagare ställning.

1940 års skolutredning har föreslagit, att högre lärarinneseminariet i Stockholm avvecklas, så att läroanstalten blir helt nedlagd med utgången av läsåret 1942/43.

De undersökningar rörande seminarieutbildade lärarinnors anställningsförhållanden, yttrar skolutredningen, vilkas resultat i det följande framläggas, tyda visserligen icke på att en snabbt insättande och övermäktig konkurrens från adjunktsbehöriga läraraspiranternas sida vore omedelbart att vänta, om seminariet finge fortsätta sin verksamhet och om nu gällande bestämmelser rörande lärarbehörighet, vilka i vissa fall verka till förmån för de seminarieutbildade lärarinnorna, finge förbli oförändrade. Det förtroende, dessa lärarinnor under årens lopp tillvunnit sig inom skolväsendet och bland allmänheten, synes alltså i det stora hela orubbat. Icke desto mindre måste vi anse det sannolikt, att i längden utbildningen vid seminariet icke kan upprätthållas i sin nuvarande form. I teoretiskt avseende och särskilt beträffande naturvetenskapliga ämnen är den bestämt underlägsen den för adjunktstjänst föreskrivna universitetsutbildningen. I konkurrensen om lediga tjänster — det må gälla ordinarie eller icke-ordinarie befattningar — måste i regel adjunktsbehöriga sökande i fråga om kunskapsmeriter tillerkännas företräde framför sökande med examen från högre lärarinneseminarium. Skulle denna konkurrens med tiden skärpas till följd av en utökning av provårsinstitutionen, måste befördringsmöjligheterna för seminarieutbildade lärarinnor bli starkt försämrade.

Såsom signifikativ för utvecklingen på här berörda område ter sig också fördelningen av de seminarieutbildade lärarinnorna på de icke-ordinarie tjänsterna vid de allmänna läroverken. En markerad förskjutning har nämligen inträtt så till vida, som dessa lärarkrafter mer och mer kommit att hänvisas till skolor å mindre orter.

Vill man åt framtiden i möjligast oförändrade gestalt rädda den av seminariet företrädade utbildningsformen med det obestridda pedagogiska värde, som ligger däri, att studierna från början målmedvetet inriktas på lärargärningen och att en direkt fostran för denna gärning med dess skiftande uppgifter meddelas i daglig kontakt med verksamheten vid en skola, finnes ingen annan utväg än att förstärka och förlänga utbildningen. Det av skolöverstyrelsen och 1932 års sakkunniga förordade förslaget till omorganisation av seminariet torde i det hela få anses lämpligt för ett sådant syfte. En mindre utvidgning av utbildningen än den därvid föreslagna, d. v. s. med ett år, synes i varje fall icke möjlig. Förlängning av utbildningstiden med mera än ett år eller införande av studentexamen som inträdesvillkor skulle åter i fråga om studietid och i andra avseenden innebära ett så tydligt närmande till universitetsutbildningen, att seminariets bibehållande då knappast ens kunde ifrågasättas.

Rent principiellt kunna emellertid invändningar resas mot att en billigare och kortare väg till ordinarie anställning hålles öppen för kvinnliga läraraspiranter, vilka i övrigt ha samma möjlighet som manliga att genom universitetsstudier förbereda sig för lärarbanan. Om alltför vissa tjänster skola förbehållas kvinnliga sökande, varvid lärarinnor med akademisk utbildning äro oförhindrade att i tävlan med seminarieutbildade söka sådana tjänster, samtidigt som de kunna konkurrera med manliga sökande om adjunktstjänster, komma kvinnorna att inom skolväsendet intaga en alltför gynnad ställning. Dessutom synes det egendomligt, att vissa kvinnliga tjänstinnehavare skola anses kvalificerade att utföra samma undervisningsarbete med samma krav på effektivitet och arbetsresultat som övriga ämneslärare på realskolans stadium, ehuru de icke ha samma mått av utbildning och icke

heller samma löneförmåner som dessa. En sådan anordning kunde te sig motiverad i en tid, då flick- och samskolor ledo brist på kvinnliga lärarkrafter med den för adjunktstjänster erforderliga behörigheten, men så snart tillräckligt många kvinnliga sökande med sådan behörighet finnas att tillgå, synes anordningen icke längre rationell. Garantier för att flick- och samskolor kunna erhålla ett erforderligt antal kvinnliga befattningshavare synas under sådana förhållanden böra skapas på ett sätt, som icke berör lärarkompetensen. För övrigt synes det i lika mån angeläget, att garantier finnas för att goss- och samskolor erhålla ett tillräckligt antal manliga befattningshavare.

Vad som i här berörda hänseenden gäller i fråga om de statliga realskolorna kan utan vidare tillämpas på de kommunala mellanskolorna, vilka leda till samma slutmål, realexamen. De kommunala flickskolorna med sitt speciella, på erfarenheterna från den åttaklassiga högre flickskolan byggda bildningsmål ha däremot i viss mån andra krav på sina lärarkrafter. Det kunde tyckas rimligt, att dessa skolor, som direkt tagit arvet efter den skolform, för vilken utbildningen vid seminariet särskilt varit avpassad, finge fortfara att hämta lärarkrafter från denna utbildningsanstalt, helst som de huvudsakligen behöva och önska kvinnliga lärare. Emellertid måste det betonas, att flickskolans bildningsmål på viktiga områden ligger över realskolans och att undervisningen på skolans högstadium är anordnad på liknande sätt som i gymnasiets båda högsta ringar, d. v. s. med differentiering och alltså specialisering i viss utsträckning på olika ämnen och ämneskombinationer. Det kan under sådana förhållanden knappast anses lämpligt, att flickskolan hämtar sina lärarkrafter från en utbildningsanstalt, som icke ens efter en omorganisation i föreslagen omfattning kan meddela en i teoretiskt hänseende med den akademiska likvärdig lärarutbildning. Även om skolorna jämväl vid en sådan anordning skulle nå ett i allt väsentligt gott arbetsresultat, lär det i längden icke kunna undvikas, att skolformens anseende och förtroendet för den av flickskolan meddelade kompetensen lida av att skolan nöjer sig med en lägre lärarbehörighet. För övrigt torde de kommunala flickskolorna tillika med det antal enskilda flickskolor av samma typ, som kan beräknas fortbestå för framtiden, även om de tillsammans ingalunda äro fåtaliga, knappast vara tillräckligt många för att motivera bibehållandet av en särskilt för dem avsedd lärarutbildning av en typ, som kommer den akademiska utbildningen synnerligen nära. Det blir en dyrbar anordning att upprätthålla en speciell sådan institution för att utbilda allenast ett 20-tal lärarinnor årligen, eventuellt något fler, då dessa utan särskilda merkostnader kunna erhålla en i teoretiskt avseende grundligare utbildning vid universiteten och högskolorna. Och den erforderliga praktiska utbildningen för dessa lärarinnor kan, såsom nedan skall närmare utvecklas, utan svårighet anordnas för jämförelsevis låga kostnadsbelopp. De kostnader, som ett särskilt lärarinneseminarium skulle åsamka staten, särskilt om det utbygges med ännu en obligatorisk årskurs, skulle knappast uppvägas av den besparing, som ett bibehållande av de lägre löneförmånerna vid flickskolorna innebure, helst som man måste räkna med att skolorna i längden skulle finna det önskligt att i så stor omfattning som möjligt anställa lärarinnor med adjunktskompetens, vilka enligt gällande bestämmelser ha rätt till högre lön.

Det kan således knappast anses motiverat att upprätthålla en särskild lärarutbildningsanstalt för flickskolornas behov. Detta innebär tydligen,

att undervisningen i realskolor och flickskolor efter en viss övergångsperiod kommer att bestridas endast av akademiskt utbildade lärarkrafter. Hur utbildningen av lärare för de olika teoretiska och praktiska skolformerna, högre som lägre, i framtiden bör på lämpligaste sätt organiseras, är däremot ett spörsmål, som vi i detta sammanhang icke haft anledning att upptaga till behandling och vars lösning icke föregripes av det här framlagda förslaget.

Yttranden över skolutredningens förslag. Skolöverstyrelsen har anslutit sig till de av skolutredningen anförda synpunkterna såsom i stort sett överensstämmande med vad överstyrelsen i sitt yttrande över lärarutbildningssakkunnigas förslag framhållit.

Statskontoret, som erinrat, att ämbetsverket redan i sitt utlåtande den 28 augusti 1939 över lärarutbildningssakkunnigas betänkande förordat bifall till förslaget om seminariets nedläggande, har icke funnit anledning till ändrat ståndpunktstagande i berörda avseende.

Departementschefen.

Spörsmålet, huruvida högre lärarinneseminarier bör bibehållas eller icke, är beroende av svaret på frågan, om det högre skolväsendet kan anses ha behov av lärarinnor med den särskilda utbildning, som seminariet är avsett att tillhandahålla. Denna fråga har, såsom av den lämnade redogörelsen framgår, under det senaste decenniet livligt diskuterats. De överväganden, som på senare tid ägnats frågan, ha alla utmynnat i förslag om avveckling av seminarieutbildningen. Till detta resultat ha såväl 1936 års lärarutbildningssakkunniga som 1940 års skolutredning kommit. Skolöverstyrelsen, statskontoret och besparingsberedningen ha även givit sin anslutning till detta förslag.

För egen del har jag funnit, att starka skäl tala för att högre lärarinneseminarier nu nedläggas. Vid denna traditionsrika läroanstalt har under en lång följd av år bedrivits en verksamhet, som skänkt stadga och system åt flickundervisningen i riket och som även i andra avseenden varit av banbrytande betydelse. Flera generationer av dugande kvinnliga ämneslärare ha utgått från läroanstalten. Det högre skolväsendets behov av sådana lärarkrafter kan emellertid numera, såsom en följd av andra åtgärder från statsmakternas sida, på ett tillfredsställande sätt fyllas av personer med akademisk utbildning. De senare äro med sin grundligare teoretiska skolning vid tillsättande av ämneslärartjänster i allmänhet helt naturligt de konkurrensdugligare och komma därigenom även i fortsättningen i allt högre grad att undantränga de seminarieutbildade. Detta gäller med nuvarande bestämmelser givetvis framförallt realskolor, kommunala mellanskolor och högre folkskolor. Denna utveckling skulle utan tvivel ytterligare påskyndas, därest icke provårskapacitetens nuvarande begränsning utgjorde ett starkt hämmande moment för akademiskt utbildade lärare, då det gäller att förvärva formell behörighet för ordinarie ämneslärartjänster och därmed större möjlighet att konkurrera med seminarieutbildade lärarinnor. Provårskapacitetens begränsning utgör sålunda i själva verket ett konstlat skydd för de seminarieutbildade lärarinna, utan

vilket nyss antydda utveckling utan tvivel skulle ha nått längre än för närvarande är fallet. Det kan sålunda icke hävdas, att högre lärarinneseminariet är behövt för att täcka realskolornas och därmed jämförliga läroanstalters behov av kvinnlig arbetskraft. Åtminstone rent kvantitativt sett är detta icke heller fallet beträffande det högre flickskoleväsendet. Det har emellertid ifrågasatts, huruvida icke flickskoleväsendet vore ett så naturligt verksamhetsfält för seminarieutbildade lärarinnor, att högre lärarinneseminariet borde bibehållas såsom anstalt för utbildning av flickskolelärarinnor. En sådan inskränkning av seminariets verksamhet skulle dock, på sätt i utredningarna framhållits, vara mindre lycklig.

Jag har här i korthet antytt de huvudargument, som enligt min mening tala för högre lärarinneseminariets nedläggande. Även andra skäl kunna anföras härför; jag inskränker mig till att i detta hänseende hänvisa till den ovan lämnade redogörelsen för de verkställda utredningarna.

Högre lärarinneseminariets obligatoriska kurs är treårig. Innevarande läsår ha inga elever intagits i första årsklassen. Utan nyintagning av elever läsåret 1942/43 kommer alltså under detta läsår endast en årsklass, den högsta, att finnas kvar. Det synes vid sådant förhållande naturligt, att på sätt skolutredningen förordat nedlägga seminariet vid utgången av läsåret 1942/43. Jag tillstyrker för egen del detta förslag.

Jag kommer i det följande att närmare ingå på de övergångsanordningar, som vid bifall till vad jag förordat bli erforderliga.

III. Avveckling av ämneslärarinneinstitutionen.

1936 års lärarutbildningssakkunniga ha uttalat sig för en avveckling av ämneslärarinneinstitutionen vid de allmänna läroverken. Avvecklingen borde enligt de sakkunniga börja omedelbart.

De nuvarande ämneslärarinnetjänsterna vid de allmänna läroverken böra, yttra de sakkunniga, lämpligen successivt utbytas mot adjunktstjänster, allt efter som de bli lediga, eller omorganiseras till ordinarie adjunktstjänster i de fall, där de innehavas av ordinarie lärare med adjunktskompetens. Samtidigt som indragning av ämneslärarinnetjänster beslutes, böra erforderliga ändringar vidtagas i de i läroverksstadgan meddelade bestämmelserna angående lärarkompetens m. m. Likaså böra kompetensbestämmelserna beträffande de övriga, här ifrågakommande skolformerna ändras. Anledning synes dessutom föreligga att med hänsyn till dem, som under högre lärarinneseminariets avveckling hinna förskaffa sig kompetens för ämneslärarinnetjänster, medgiva personer, som före seminarieverksamhetens upphörande avlagt lärarinneexamen, rätt att söka och innehava sådana adjunktstjänster, vilka bleve avsedda endast för kvinnliga sökande, vid de allmänna läroverken och lärartjänster vid övriga, här ifrågakommande skolformer.

För närvarande bereder ämneslärarinneinstitutionen g a r a n t i f ö r att vid varje s a m l ä r o v e r k ä r a n s t ä l l d k v i n n l i g lärare. Avskaffas denna institution, synes sådan garanti böra beredas

på annan väg. De sakkunniga föreslå, att *en* adjunktstjänst vid varje samläroverk reserveras för kvinnlig och — i konsekvens härmed — *en* adjunktstjänst för manlig innehavare.

Vid en proportionering på antytt sätt av lärarpersonalen vid de allmänna läroverken erfordras en ändring i 1923 års behörighetslag. Denna lag, som nu avser kvinnas behörighet att innehava statstjänst och annat allmänt uppdrag, skulle i så fall komma att få en vidare syftning och avse både mans och kvinnas behörighet att innehava statstjänst.

Skolöverstyrelsens yttrande över lärarutbildningssakkunnigas förslag.

Överstyrelsen har förordat en sexårig övergångstid, räknat från den 1 juli 1941, innan ämneslärarinnetjänsternas avveckling påbörjas.

Nedläggandet av högre lärarinneseminarier innebär, framhåller överstyrelsen, visserligen endast en partiell omläggning av vårt nuvarande lärarutbildningssystem, men ingreppet vore likväl stort nog att vålla övergångssvårigheter. Det finnes för närvarande ett icke oansenligt antal redan utbildade lärarinnor, som hittills icke kunnat vinna ordinarie anställning. Det allmänna läret icke kunna underlåta att skänka allvarligt beaktande åt de svårigheter, som måste uppstå för dessa lärarinnor, därest genom organisatoriska åtgärder deras arbets- och anställningsmöjligheter bleve väsentligen beskurna.

Övergången till den nya ordningen torde enklast ske därigenom, att ämneslärarinneinstitutionen under en sexårig övergångsperiod i det stora hela bibehålles i sin nuvarande omfattning. Varje mera väsentlig begränsning av densamma kan onödigt försena de seminarieutbildade lärarinornas placering och därmed övergången till den nya ordningen. Av samma skäl böra givetvis nu gällande bestämmelser angående lärarkompetensen vid högre flickskolor, kommunala mellanskolor och högre folkskolor behållas oförändrade. Vid slutet av nämnda period bör frågan angående ämneslärarinneinstitutionens avveckling, en fråga, som i princip redan är avgjord i och med det högre lärarinneseminariets avveckling, ånyo upptagas till omprövning och övergångsperioden eventuellt förlängas, om sådant då befinnes påkallat med hänsyn till antalet då förefintliga obefordrade i tjänst varande seminarieutbildade lärare.

Överstyrelsen vill också erinra därom, att den rationaliseringsprocess, som på flickundervisningens område ägt rum under det senaste decenniet främst genom enskilda högre flickskolors kommunalisering, ännu icke kan betraktas som avslutad. Alltjämt måste en överflyttning av lärarinnor från statsunderstödda enskilda läroanstalter till ämneslärarinnetjänster förekomma om ock i ett till ett fåtal begränsat antal fall. I den mån lediga ämneslärarinnetjänster icke behöva reserveras för detta ändamål, torde de under nämnda övergångsperiod i regel böra ledigförklaras. Överstyrelsen vill för sin del härvid föreslå en övergångsbestämmelse av innehåll, att vid tillsättning av dessa tjänster särskild hänsyn bör tagas till längden av de sökandes tjänstgöring vid allmänt läroverk, detta för att så långt möjligt undvika transporter från de högre flickskolorna, kommunala mellanskolorna och högre folkskolorna.

Verkningarna av den påbörjade omorganisationen komme under sådana förhållanden först i en ganska avlägsen framtid att göra sig gällande i sin fulla utsträckning. Ätminstone vid de allmänna läroverken torde emellertid redan under övergångsperioden vissa åtgärder för dess partiella genom-

förande kunna företagas utan att planen för övergången fördenskull behöver sönderbrytas. Redan första året böra ämneslärarinnetjänster ombildas till adjunktstjänster i de fall, då innehavarna ha adjunktbehörighet. Ombildning av ledigblivande ämneslärarinnetjänst bör vidare kunna ske i de fall, då tjänsten av olika orsaker icke kan med fördel utnyttjas för de ovan angivna ändamålen. Alltifrån början av omorganisationsperioden böra slutligen extra ordinarie ämneslärarinnetjänster ombildas till extra ordinarie adjunktstjänster, i den mån de bli lediga.

Överstyrelsen tillstyrker givetvis de sakkunnigas förslag att från högre lärarinnesseminariet utexaminerade lärarinnor allt framgent skola bibehållas vid sin rätt att söka ämneslärarinnetjänster vid kommunala skolor, till vilka de enligt nuvarande bestämmelser hava behörighet. Med hänsyn till det förslag till övergångsanordningar vid läroverken, som överstyrelsen ovan skisserat, finner däremot överstyrelsen icke tillräckliga skäl föreligga att därutöver tillerkänna de seminarieutbildade lärarinnorna behörighet till sådan adjunktstjänst, som ledigförklaras för kvinnliga sökande.

Besparingsberedningen. Besparingsberedningen har föreslagit, att lärarutbildningssakkunnigas ifrågavarande förslag om ämneslärarinnetjänsters vid läroverken omorganisation till adjunktstjänster i samband med högre lärarinnesseminariets nedläggande tills vidare under rådande förhållanden icke måtte föranleda någon åtgärd.

De sakkunnigas förslag torde, yttrar beredningen, grunda sig på den uppfattningen, att en omedelbart börjande successiv avveckling av högre lärarinnesseminariet bör åtföljas av en *lika omedelbar* successiv avveckling av ämneslärarinneinstitutionen.

Besparingsberedningen anser i motsats till nämnda sakkunniga, att en avveckling nu av högre lärarinnesseminariets verksamhet icke behöver eller ens bör åtföljas av en *omedelbart* börjande avveckling av ämneslärarinneinstitutionen. Emot en dylik omedelbar avveckling talar främst det förhållandevis stora antalet *obefordrade* seminarieutbildade lärarinnor och det antal nuvarande elever vid lärarinnesseminariet, som under de närmaste åren ytterligare komma att utexamineras. Därest varje ledig ämneslärarinnetjänst omedelbart skulle ombildas till adjunktstjänst, skulle detta för nämnda lärarinnor och elever innebära i hög grad minskade möjligheter till framtida försörjning på lärarbanan. Med hänsyn härtill och till att under de närmaste 15—20 åren tillgången på seminarieutbildade lärare även om lärarinnesseminariet avvecklas i huvudsak kommer att väl svara emot ersättningsbehovet vid nu ifrågavarande tjänster, måste övervägande skäl anses föreligga för ett bibehållande tills vidare av ämneslärarinnebefattningarna vid de allmänna läroverken. Härtill kommer, att de statsfinansiella förhållandena måste anses motivera att icke tills vidare en stor grupp lärartjänster uppflyttas i högre lönegrad.

I detta sammanhang har besparingsberedningen vidare fäst uppmärksamheten vid en möjlighet att på nu ifrågavarande område vinna än ytterligare kostnadsbegränsning, därest så av omständigheterna prövas påkallat, genom omändring av de nuvarande ordinarie ämneslärarinnebefattningarna till extra ordinarie lärartjänster, i den mån ledighet uppstår.

I jämförelse med förhållandena i motsvarande avseende vid de statliga verken i övrigt, anför beredningen, torde proportionen mellan ordinarie och icke-ordinarie befattningshavare med full tjänstgöring vid de allmänna läroverken vara icke oväsentligt till förmån för de ordinarie. Genomsnittsåldern vid befordran till första ordinarie tjänst torde sålunda vid läroverken vara relativt låg.

Med hänsyn till nämnda omständighet skulle en ökning av antalet icke-ordinarie ämneslärare genom ombildning av vissa ordinarie lärartjänster till extra ordinarie kunna vara försvarlig under rådande förhållanden. Genom en dylik åtgärd skulle nämligen en ganska avsevärd kostnadsbesparing kunna vinnas.

I den mån en dylik ombildning prövas böra komma till stånd synes det ligga nära till hands att i första hand successivt omändra de nuvarande ämneslärarinnebefattningarna till extra ordinarie lärartjänster. En dylik omorganisation skulle komma att verka avsevärt mindre ofördelaktig för de seminarieutbildade obefordrade lärarinnorna än lärarutbildningssakkunnigas förslag om omedelbar successiv omorganisation av samtliga ämneslärarinnetjänster till adjunktstjänster.

Enligt gällande bestämmelser är extra ordinarie adjunktstjänst — för vars innehav fordras full adjunktskompetens — placerad i 21 lönegraden (med begynnelselön i 20 löneklassen) och extra ordinarie ämneslärarinnetjänst placerad i 18 lönegraden (med begynnelselön i 17 löneklassen). En ombildning av ifrågavarande ämneslärarinnebefattningar till enbart extra ordinarie adjunktstjänster skulle innebära, att de seminarieutbildade lärarna ställdes helt utanför dessa tjänster, varemot erinringar skulle kunna framställas. I stället skulle vissa av de omkring 250 ämneslärarinnebefattningarna — exempelvis 125 eller det andra antal, som prövas skäligt med hänsyn till tillgången å seminarieutbildade lärare — kunna ombildas till extra ordinarie ämneslärarinnetjänster och återstoden till extra ordinarie adjunktstjänster. En dylik omorganisation skulle — i stället för att såsom lärarutbildningssakkunnigas förslag medföra en avsevärd kostnadsökning — innebära en betydande kostnadsbesparing för statsverket.

Av en dylik omorganisation skulle följa en — i och för sig visserligen icke önskvärd — ökning av antalet icke-ordinarie ämneslärare vid läroverken. Från olika håll skulle komma att framhållas, att därigenom det tidigare s. k. extralärarelänet åter uppstode vid läroverken. Det måste dock ihågkommas, att extraläraren före nu gällande lönereglering hade en helt annan och ur alla synpunkter sämre ställning än den nuvarande extra ordinarie läraren. I motsats till den förre har den extra ordinarie läraren fast anställning, lön under hela året och vid sjukdom samt pensionsrätt.

Besparingsberedningen har i detta sammanhang påpekat, att av det sammanlagda antalet heltidstjänster vid de allmänna läroverken höstterminen 1940, eller 2,693, voro 2,095 ordinarie och 598 (= 22,2 procent) icke-ordinarie. Hade den av besparingsberedningen ifrågasatta omorganisationen varit genomförd, skulle antalet ordinarie tjänster varit 1,838 och antalet icke-ordinarie 855 (= 31,7 procent).

I fråga om *den årliga kostnadsbesparingen* vid ett utbyte av de ordinarie ämneslärarinnetjänsterna mot extra ordinarie adjunks- och ämneslärarinnetjänster har besparingsberedningen påpekat, att densamma skulle

komma att inträda först successivt i den mån de ordinarie tjänsterna bleve lediga. Med utgångspunkt från en approximativ beräkningsgrund skulle en omorganisation av ifrågavarande 257 ämneslärarinnetjänster till exempelvis 125 extra ordinarie ämneslärarinnetjänster och 132 extra ordinarie adjunktstjänster — sedan ombildningen fullständigt genomförts — medföra en årlig utgiftsminskning av omkring 220,000 kronor (inklusive rörligt tillägg m. m.). En förändring av dessa tjänster till ordinarie adjunktstjänster skulle i stället komma att medföra en kostnadsökning på omkring 250,000 kronor.

En verkställd beräkning ger vid handen, framhåller besparingsberedningen vidare, att endast omkring 50 ordinarie ämneslärarinnor uppnå pensionsåldern inom de närmaste 10 åren. Med hänsyn till andra avgångsorsaker, därvid främst att de adjunktskompetenta ämneslärarinnorna söka adjunkturer, torde man dock under angivna tid kunna räkna med en avgång av 80—100 ämneslärarinnor.

Därest den ovan skisserade omorganisationen skulle komma till stånd, synes det med hänsyn till senast angivna omständigheter kunna ifrågasättas, huruvida icke — i syfte att snabbare ernå en mera väsentlig kostnadsbesparing — ledigblivande adjunktsbefattningar vid läroverk med ämneslärarinnor i viss utsträckning borde omändras till extra ordinarie adjunktsbefattningar. När ämneslärarinnebefattning vid läroverket sedermera bleve ledig, skulle denna i gengäld ändras till adjunktstjänst och icke till extra ordinarie lärartjänst.

I fråga om följderna för de kommunala flickskolornas del av ämneslärarinneinstitutionens avskaffande har besparingsberedningen anfört:

Redan enligt gällande avlöningsbestämmelser äger adjunktskompetent ämneslärare vid kommunal flickskola åtnjuta adjunktslön i 23 lönegraden mot eljest lön enligt 21 lönegraden.

Konsekvensen av högre lärarinneseminariets nedläggande inskränker sig sålunda till att i mån av brist på seminarieutbildade lärarinnor skolorna helt få övergå till att anställa akademiskt bildade lärarkrafter. En dylik brist inträder emellertid först successivt och torde icke komma att göra sig starkare gällande under åtminstone den närmaste 10-årsperioden efter det lärarinneseminariet helt nedlagts.

Den stegring av antalet adjunktskompetenta lärarinnor vid ifrågavarande skolformer, som kan förväntas, innebär att det allmännas kostnader för löner vid skolorna komma att avsevärt stiga. Efter det enbart adjunktskompetenta lärare anställts vid ifrågavarande flickskolor, skulle den härav föranledda kostnadsökningen efter nu gällande avlöningsgrunder belöpa sig på omkring 210,000 kronor för år. En väsentlig del av kostnadsökningen kan dock icke sägas stå i omedelbart sammanhang med det föreslagna nedläggandet av högre lärarinneseminariet, eftersom den torde inträda under alla förhållanden. Då härtill kommer, att det uppenbarligen dröjer många år, sannolikt minst ett trettiotal, innan alla lärartjänster, som nu innehas av lärarinnor med seminarieutbildning, fått innehavare med adjunktskompetens, torde man icke under närmast överskådbar tid behöva räkna med

någon i direkt samband med lärarinneseminariets nedläggande stående kostnadsökning för avlöning åt lärarpersonalen vid de kommunala flickskolorna.

Vid de kommunala flickskolorna är emellertid proportionen mellan ordinarie och extra ordinarie ämneslärare mycket till förmån för de ordinarie i jämförelse med vid läroverken. Höstterminen 1940 svarade sålunda vid de kommunala flickskolorna mot 445 ordinarie endast 46 extra ordinarie ämneslärare. Denna proportion beror i väsentlig mån därpå, att ett stort antal av de tidigare vid de enskilda flickskolorna fast anställda lärarinnorna vid dessa skolors kommunalisering överflyttats till ordinarie tjänster. I en icke obetydlig utsträckning torde ordinarie lärartjänster ha tillskapats enbart för att bereda dessa lärarinnor en fortsatt ordinarie anställning.

Med hänsyn till angivna förhållande och jämväl till nödvändigheten att så vitt möjligt nedbringa det allmännas kostnader för skolväsendet synas skäl föreligga att successivt öka antalet extra ordinarie ämneslärare i förhållande till de ordinarie vid ifrågavarande flickskolor. Förslagsvis 50 ordinarie ämneslärartjänster torde bära i mån av ledigheter omändras till extra ordinarie.

Enligt gällande avlöningsbestämmelser torde skillnaden mellan avlöningen (inklusive rörligt tillägg m. m.) åt en ordinarie och en extra ordinarie ämneslärare vid kommunal flickskola kunna uppskattas till i genomsnitt minst 1,400 kronor. Efter fullt genomförd omorganisation — vilket självfallet tager i anspråk en följd av år — skulle *kostnadsminskningen* för det allmänna sålunda kunna beräknas till omkring 70,000 kronor för år, varav å staten skulle belöpa omkring 55,000 kronor för år.

Det synes sannolikt, att vad som sålunda förordats jämväl bör föranleda ändring av nu gällande föreskrifter angående minimiantalet ordinarie lärare vid högre kommunala skolor. Något behov av ifrågavarande stadganden, som tillkommit under en tidigare utvecklingsperiod, torde numera icke förefinnas.

1940 års skolutredning har efter ingående utredning framlagt följande förslag i förevarande ämne:

ämneslärarinneinstitutionen bör successivt avvecklas efter en övergångsperiod av förslagsvis sex år, räknat från och med läsåret 1942/43, vilken tid om så påfordras bör kunna ytterligare förlängas;

skolöverstyrelsen bör få i uppdrag att vid början av höstterminen 1947 framlägga utredning och förslag i detta hänseende;

under övergångstiden bör endast där särskilda skäl föreligga ombildning av ordinarie ämneslärarinnetjänster till adjunktstjänster företagas; de extra ordinarie ämneslärarinnetjänsterna bära bibehållas;

innan ämneslärarinneinstitutionen börjar avvecklas, bör behörighetslagen ändras därhän, att det blir möjligt att vid varje samrealskola inrätta en för kvinnlig och en för manlig innehavare avsedd adjunktstjänst;

vid de högre kommunala skolorna bära kompetensvillkoren bibehållas oförändrade under övergångstiden samt senare vid lämplig tidpunkt ändras till överensstämmelse med kompetensvillkoren för adjunktstjänster;

en varsam omorganisation av ledigblivande ordinarie ämneslärartjänster till extra ordinarie tjänster vid de kommunala flickskolorna synes, efter av skolöverstyrelsen verkställd närmare utredning, kunna i besparingssyfte påbörjas under övergångstiden.

Skolutredningen har meddelat följande uppgifter rörande den nuvarande fördelningen av seminarieutbildade lärarinnor på *ordinarie* tjänster vid olika skolformer:

	Antal tjänster beräknade för		Antal kvinnliga befattningshavare	
	manlig innehavare	kvinnlig innehavare	seminarieutbildade	övriga
<i>Ämneslärarinnätjänster</i>				
vid högre lärarinneseminarier	—	11	9	1
vid statsläroverk	—	254	204	39
<i>Ämneslärartjänster</i>				
vid högre folkskolor och praktiska mellanskolor	145 ¹	101 ¹	48	50 ¹
vid kommunala mellanskolor	193	147	75	68
vid kommunala flickskolor	2	443	402	37
	340	956	738	195

¹ Inklusive lärare i vissa praktiska ämnen.

Därjämte innehava omkring 150 seminarieutbildade lärarinnor anställning av någorlunda stadigvarande art vid enskilda läroanstalter. Antalet *icke-ordinarie* lärarinnor med utbildning vid högre lärarinneseminarier anslår skolutredningen till omkring 350, varav 120 extra ordinarie (35 vid statsläroverk och 85 vid högre kommunala skolor). Härtill komma omkring 40 lärarinnor, som komma att utexamineras, innan seminariet nedlägges.

Till stöd för sitt nyss omförmälda förslag har skolutredningen anfört bland annat:

Då det gäller tjänster av mer tillfällig art, synas möjligheterna att vinna anställning icke särskilt gynnsamma för lärarinnor med examen vid högre lärarinneseminarium. Dessa ha härvid mestadels att tävla med akademiskt utbildade sökande, som ännu icke genomgått provår, och framför dessa ha de förmånen att kunna återöppna avslutad lärarutbildning och formell lärar-kompetens. I konkurrensen om ordinarie tjänster — och även om extra ordinarie med undantag för de fåtaliga extra ordinarie ämneslärarinnestjänsterna vid de allmänna läroverken — bedömas vanligen de examine-rade lärarinnornas utsikter som mindre gynnsamma, då de i fråga om teoretisk utbildning stå tillbaka för sökande med adjunktskompetens. Ämneslärarinnätjänster vid de allmänna läroverken äro emellertid numera icke så begärliga för adjunktsbehöriga sökande, emedan dessa tjänster för dem icke framstå som särskilt förmånliga i lönehänseende. Detsamma gäller

för ämneslärartjänster vid de högre folkskolorna. Mera eftersträfvansvärda förefalla ämneslärartjänsterna vid de kommunala mellan- och flickskolorna samt de praktiska mellanskolorna, då en lärare med adjunktskompetens här i stort sett är i lönehänseende jämställd med en adjunkt vid statsläroverken. Det har också länge ansetts sannolikt, att dessa kommunala skolformer i alltmer stegrad takt skulle övergå till att anställa lärare med den högre kompetensen. Någon tendens i denna riktning kan dock ännu icke förmärkas. Vid de kommunala mellanskolorna, där inslaget av akademiskt utbildade krafter bland de kvinnliga lärarna är störst, hade år 1937 omkring 42 procent av de ordinarie kvinnliga ämneslärarna adjunktskompetens. Höstterminen 1941 ha omkring 36 procent denna kompetens, medan 52 procent ha examen från högre lärarinneseminarium. Vid de kommunala flickskolorna utgöra lärarinnor med examen från högre lärarinneseminarium icke mindre än 90 procent av hela antalet ordinarie ämneslärare; endast 28 av de 439 kvinnliga befattningshavarna ha adjunktskompetens. Denna starka övervikt för seminarieutbildade lärarkrafter kan visserligen förklaras av att skolorna övertagit de förutvarande enskilda högre flickskolornas bestånd av lärarinnor och att detta bestånd ännu icke hunnit i någon avsevärd grad förnyas. I viss mån skyddas emellertid också dessa lärarinnors anställningsmöjligheter av en bestämmelse i gällande stadga för kommunala flickskolor, enligt vilken vid jämförelse mellan sökande till ledig tjänst skälig hänsyn må tagas därtill, att den vid högre lärarinneseminarium meddelade lärarutbildningen är särskilt inriktad på läroanstalter med det bildningsmål och de arbetsformer, som företrädas av den kommunala flickskolan. På det hela taget synes konkurrensen från de akademiskt utbildade således icke omedelbart hotande. Att den i framtiden kommer att allvarligt skärpas, lär dock vara ofrånkomligt. I längden synes utbildningen vid seminariet icke ha utsikt att hävda sig gentemot den teoretiskt grundligare universitetsutbildningen, till vilken för närvarande en stark tillströmning av kvinnliga läraraspiranter kan iakttagas.

För att vinna en överblick över verkningarna av högre lärarinneseminiariets nedläggande med hänsyn dels till olika skolformers behov av kvinnliga lärarkrafter, dels till statsfinansiella förhållanden, dels även till de berörda lärarinnornas berättigade intressen, har skolutredningen utfört ingående statistiska beräkningar såväl över platstillgången som över befordringsmöjligheterna för lärarinnor med examen vid högre lärarinneseminarier, avseende en tid av 20 år, räknat från slutet av år 1941.

Utredningen har funnit att omkring 650—700 tjänster torde bli lediga, därav under de närmaste 5 åren 100, under den andra 5-årsperioden omkring 150 och under vardera av de båda följande omkring 200.

I det fall, att ämneslärarinneinstitutionen tills vidare bibehålles, synes, framhåller skolutredningen, omkring halva antalet av de omkring 400 icke-ordinarie lärarinnorna med utbildning vid högre lärarinneseminarium kunna vinna ordinarie anställning inom de närmaste 10 åren. Efter ytterligare 5 år skulle blott omkring 65 lärarinnor vara utan sådan anställning. Dessa överblivna, av vilka de yngsta hunnit till 35-årsåldern, synas alla ha kunnat uppnå den relativa säkerhet, som en extra ordinarie tjänst innebär, och deras möjligheter att vinna befordran till ordinarie tjänster torde få betraktas som

ganska goda. Frågan om en omorganisation av de extra ordinarie ämneslärarinnetjänsterna till extra ordinarie adjunktstjänster måste aktualiseras vid denna tidpunkt — omkring år 1955 — då brist börjar råda på seminarieutbildade sökande till ledigblivande lärarinnetjänster. Under loppet av de följande 5 åren komma också de ledigblivande ordinarie ämneslärarinnebefattningarna att lida brist på sökande av detta slag, varför ämneslärarinneinstitutionen successivt måste avvecklas. De högre kommunala skolorna ha säkerligen redan i mitten av 1950-talet hunnit besätta huvudparten av sina extra ordinarie ämneslärartjänster med adjunktskompetenta lärarkrafter och komma sedermera att i alltmer ökad takt anställa sådana lärarkrafter på ordinarie tjänster.

Om i enlighet med *lärarutbildningssakkunnigas förslag*, yttrar skolutredningen vidare, ämneslärarinneinstitutionen omedelbart avvecklades, men lärarinnorna bibehölles vid sin rätt att söka och innehåva såväl ämneslärartjänster vid de kommunala skolorna som sådana adjunktstjänster, vilka avsåges för kvinnliga befattningshavare, skulle beföringsmöjligheterna för de berörda lärarinnorna bli försämrade. Endast en tjänst vid varje statlig samskola skulle nämligen hållas tillgänglig för dem. Deras möjligheter att hävda sig i konkurrensen med akademiskt utbildade lärarkrafter om tjänster vid kommunala skolor torde också påverkas ogynnsamt av att deras undantagsställning i kompetenshänseende bleve starkt markerad. Avskaffandet av de extra ordinarie ämneslärarinnetjänsterna skulle också direkt minska deras utsikter att uppnå en extra ordinarie lärares relativa trygghet i avvakten på ordinarie tjänst.

Om i enlighet med *bespäringsbereidningens förslag* de ordinarie ämneslärarinnebefattningarna avvecklas för att till halva antalet ersättas av extra ordinarie ämneslärarinnetjänster och i övrigt av extra ordinarie adjunktstjänster samt därtill 50 ämneslärartjänster vid de kommunala flickskolorna skulle utbytas mot extra ordinarie tjänster, bli givetvis de här berörda lärarinnornas möjligheter att vinna ordinarie anställning avsevärt försämrade. Efter 10 år skulle omkring 290, efter 15 år nära 200 och efter 20 år omkring 100 av dessa lärarinnor alltså vara utan sådan anställning. De yngsta i gruppen ha vid denna tidpunkt överskridit 40-årsåldern och kunna knappast hoppas på ordinarie tjänst inom de närmaste åren. I fråga om extra ordinarie tjänster däremot ställa sig utsikterna ljusare. Utom de redan befintliga 35 ämneslärarinnetjänsterna kommer enligt förslaget ett ständigt ökat antal nya sådana tjänster att bli tillgängligt: efter 5 år omkring 20, efter 10 år 40 och efter 15 år 70. Om dessa befattningar såsom hittills skett samtliga komma att besättas med seminarieutbildade lärarinnor, skulle efter 15 år 105 av de 200 återstående icke-ordinarie lärarinnorna vara extra ordinarie ämneslärarinnor vid statliga skolor. De övriga torde till allra största delen ha funnit extra ordinarie platser vid de kommunala skolorna, särskilt som huvudparten av de 50 ordinarie tjänsterna vid de kommunala flickskolorna troligen vid denna tidpunkt hunnit omorganiseras till extra ordinarie befattningar. Under sådana förhållanden blir det emellertid icke möjligt att fullfölja den av beredningen föreslagna omorganisationen av de ordinarie ämneslärarinnetjänsterna till extra ordinarie befattningar av samma slag. För det 50-tal tjänster, som återstår att ombilda, lära inga aspiranter finnas att tillgå. En utväg vore visserligen att ge yngre och mindre välmeriterade lärare

med akademisk examen särskild behörighet att innehava dessa tjänster; denna utväg måste dock betecknas som betänkelig. Om icke alltför allvarliga olägenheter skola uppstå för de allmänna läroverken, måste säkerligen samtliga återstående ämnesläroverketjänster ombildas till extra ordinarie adjunktstjänster, och allt eftersom de redan befintliga extra ordinarie ämnesläroverketjänsterna bli lediga, synes för dem samma åtgärd bli erforderlig. Omkring år 1960 torde i allt knappast mer än ett 30-tal extra ordinarie ämnesläroverketjänster vid statsläroverken kunna upprätthållas.

Det belopp, som beredningen beräknar kunna inbesparas årligen vid fullt genomförd omorganisation, 220,000 kronor, synes således i verkligheten icke kunna uppnås. Den maximala besparingen, vilken skulle vara att vinna under något år i mitten av 1950-talet, torde komma att uppgå till omkring 95,000 kronor för de nybildade ämnesläroverketjänsternas och 30,000 kronor för adjunktstjänsternas del, eller tillsammans omkring 125,000 kronor. Sedermera skulle det årliga besparingsbeloppet minskas för att i början av 1960-talet uppnå en slutsumma av 112,000 kronor.

Ett ur besparingssynpunkt något gynnsammare resultat torde vara att vinna, om samtliga ledigblivande ämnesläroverketjänster under de första 10 åren omorganiserades till extra ordinarie ämnesläroverketjänster och den planerade ombildningen till extra ordinarie adjunktstjänster påbörjades vid en senare tidpunkt. Slutresultatet skulle då visserligen bli detsamma som vid föregående beräkning, men en större årlig summa skulle kunna inbesparas under den första delen av ombildningstiden. Efter 5 år skulle nämligen 36 och efter 10 år 80 tjänster ha hunnit omorganiseras till extra ordinarie ämnesläroverketjänster. Mycket längre torde sedermera denna form av omorganisation icke kunna drivas; år 1956 synes man kunna räkna med omkring 85 nybildade ämnesläroverketjänster, under det att de övriga 55 intill denna tidpunkt ledigblivna ämnesläroverketjänsterna ha måst omorganiseras till extra ordinarie adjunktstjänster. Besparingen, som även i föreliggande fall skulle nå sitt maximum vid denna tid, kan för året beräknas till omkring 135,000 kronor.

Besparingsberedningen har i förbigående framkastat tanken på en temporär ombildning av ordinarie adjunktstjänster till extra ordinarie sådana tjänster vid skolor, där ämnesläroverketjänster finnas, varvid de ordinarie adjunktstjänsterna skulle återställas i samband med dessa senare tjänsters indragande. Någon utredning av hur en sådan åtgärd skulle genomföras har icke förebragts. Om åtgärden överhuvud är möjlig att genomföra utan att medföra alltför olyckliga verkningar för de särskilda skolorna, lär icke kunna avgöras utan en omsorgsfull utredning. Då åtgärden i fråga berör tjänster av annat slag än ämnesläroverketjänsterna ha vi dock icke ansett oss böra företaga någon utredning av frågan i förevarande sammanhang.

De utförda beräkningarna synas visa, att det av besparingsberedningen framlagda förslaget till omorganisation av ämnesläroverketjänsterna vid statsläroverken icke kan genomföras så, att den avsedda besparingen vinnes. Varje åtgärd, som försämrade den nuvarande proportionen mellan ordinarie och icke-ordinarie befattningshavare, vore ur skolornas synpunkt beklaglig. För de närmast berörda lärarnorna finge den föreslagna omorganisationen särskilt allvarliga verkningar, då de först inemot 50-årsåldern skulle kunna påräkna ordinarie anställning. Då vi icke kunna finna, att de besparingar, som i realiteten stå att vinna, äro av den storleksordning, att de uppväga de för skolorna och lärarna uppkommande olägenheterna, anse vi oss icke kunna tillstyrka besparingsberedningens förslag.

Nu rådande statsfinansiella förhållanden göra det dock högeligen angeläget att söka undvika åtgärder, som medföra ökade kostnader för skolväsendet. Främst med hänsyn härtill kunna vi icke biträda lärarutbildningssakkunnigas förslag i vad det avser en omedelbar avveckling av ämneslärarinneinstitutionen.

Med hänsyn till ovannämnda omständigheter synes oss s k o l ö v e r s t y r e l s e n s f ö r s l a g om ett tillfälligt uppskjutande av ämneslärarinneinstitutionens avveckling lyckligast. Någon direkt besparing för statsverket skulle visserligen icke härigenom vinnas, men en kostnadsökning skulle dock tills vidare i stort sett undvikas. Den i överstyrelsens yttrande föreslagna åtgärden att de tjänster, vilkas innehavare redan nu ha adjunktsbehörighet, omedelbart skola ombildas till adjunktstjänster, torde dock tills vidare av kostnadsskäl böra få anstå. Däremot bör en ombildning av tjänster kunna ske, när särskilda skäl föreligga, såsom då ingen behörig sökande anmäler sig till en ledig ämneslärarinnetjänst eller då någon skola visar sig vara i större behov av en manlig än av en kvinnlig lärarkraft. Någon omedelbar ombildning av de extra ordinarie ämneslärarinnetjänsterna torde heller icke böra ifrågakomma. Vad övergångstidens längd beträffar, synas de utförda beräkningarna visserligen ge vid handen, att en sexårig övergångstid skulle vara för kort. Då överstyrelsen emellertid förutsätter, att efter loppet av dessa år frågan om ämneslärarinneinstitutionen ånyo upptages till omprövning och att en förlängning av tiden skall kunna ske, om sådant befinnes påkallat, kunna vi ansluta oss till förslaget i denna del. Givetvis finna vi lämpligt, att vid de kommunala skolorna nuvarande behörighetsvillkor få fortbestå under övergångstiden. Det synes icke otroligt, att ämneslärarinneinstitutionens fortbestånd vid statsläroverken kan inverka fördröjande på de kommunala skolornas övergång till akademiskt utbildade lärarkrafter, vilket icke skulle sakna betydelse i statsfinansiellt hänseende. Sådana bestämmelser böra givetvis bli gällande även för dessa skolor, att ett tillräckligt antal kvinnliga lärare garanteras åt varje skola. Sålunda böra alltjämt vid skolor med samundervisning särskilda ämneslärarbefattningar, avsedda för manliga respektive kvinnliga innehavare, vara inrättade; vid flickskolor torde halva antalet tjänster böra reserveras för kvinnliga innehavare.

Det av besparingsberedningen framlagda förslaget om en ombildning av 50 ämnesläartjänster vid de kommunala flickskolorna till extra ordinarie befattningar torde kunna i huvudsak genomföras utan allvarligare olägenheter. I verkligheten äro redan några av de ordinarie tjänsterna vid de kommunala flickskolorna i Stockholm avsedda att inom den närmaste tiden avvecklas. Emellertid synes en ombildning av detta slag icke böra få medföra en minskning av minimiantalet ämnesläartjänster vid flickskolorna. Det nuvarande minimiantalet, sex tjänster, är obetingat nödvändigt för att säkerställa undervisningen i en flickskolas sju klasser, även där timantalet har minsta möjliga omfattning. Det förefaller icke rimligt, att en tjänst av avgjort permanent karaktär skall formellt gälla som extra ordinarie. Då beredningen förutsätter, att en omorganisation av tjänsterna skall utsträckas över en tämligen lång tidrymd, synes heller intet skäl föreligga att icke avvakta de möjligheter till tjänsteindragningar, som kunna erbjuda sig vid skolor med flera tjänster än sex. Att redan nu fixera det antal tjänster, som på detta sätt sannolikt kan ombildas, till exakt 50, torde under sådana förhållanden icke heller vara lämpligt, då närmare utredning av förhållandena vid varje särskild skola först synes böra genom skolöverstyrelsens försorg verkställas.

Skolöverstyrelsens yttrande över skolutredningens förslag. Överstyrelsen är ense med lärarutbildningssakkunniga, besparingsberedningen och 1940 års skolutredning om att ämneslärarinneinstitutionen bör avvecklas. Likaså instämmer överstyrelsen däri, att i samband med avvecklingen bör skapas garanti för att vid varje samrealskola inrättas en för kvinnlig och en för manlig innehavare avsedd adjunktstjänst och föreslår, att 1923 års behörighetslag, innan ämneslärarinneinstitutionen börjar avvecklas, ändras därhän att detta blir möjligt. I likhet med besparingsberedningen och skolutredningen framhåller överstyrelsen dock, att ämneslärarinnetjänsterna under en övergångstid böra bibehållas.

Skolöverstyrelsen har företagit en granskning av den beräkning rörande de seminarieutbildades befordringsmöjligheter, som skolutredningen vidtagit, och funnit det med sannolikhet kunna antagas, att konjunkturen snarare blir bättre än skolutredningen antagit och i varje fall bättre än vad besparingsberedningen antagit. Under normala förhållanden torde de seminarieutbildade, framhåller överstyrelsen, vara placerade på ordinarie eller extra ordinarie befattningar vid 1950-talets mitt.

Överstyrelsen vidbliver, yttrar styrelsen, sitt tidigare yrkande, att ämneslärarinnetjänsterna under en övergångsperiod i regel böra vid innehavares avgång ledigförklaras. Överstyrelsen förordar likaledes, att gällande bestämmelser rörande lärarkompetensen vid kommunala flickskolor, kommunala mellanskolor och högre folkskolor tills vidare behålles oförändrad för att tillåta, att dessa skolor, alltjämt och till dess de från högre lärarinneseminariet avgångna läraraspiranterna bli konsumerade må stå öppna för denna kategori.

Överstyrelsen tillstyrker, att ämneslärarinnetjänsternas definitiva avveckling tills vidare uppskjutes, och ansluter sig till förslaget om en övergångstid på sex år, räknat från och med läsåret 1942/43. Överstyrelsen anser sig likaledes, med frångående av sitt tidigare förslag och på grund av tidslägets krav på största möjliga kostnadsbesparing, nödgad att ansluta sig till skolutredningens förslag om uppskov med åtgärden, att ämneslärarinnetjänster med adjunktsbehöriga innehavare skulle omedelbart ombildas till adjunkts-tjänster. Av samma anledning torde överstyrelsen för närvarande få uppge förslaget att omedelbart ombilda ledigblivande extra ordinarie ämneslärarinnetjänster till extra ordinarie adjunktstjänster. Överstyrelsen förutsätter likväl liksom skolutredningen, att en ombildning av tjänster bör kunna ske, när särskilda skäl föreligga. Sådan ombildning har för övrigt redan i tre fall ägt rum. Överstyrelsen anser sig alltjämt böra ifrågasätta, huruvida icke med hänsyn till lämpligheten av att så länge tillgång till seminarieutbildade lärarkrafter finnas, dessa böra i första hand utnyttjas i de kommunala och enskilda flickskolorna, övergångsbestämmelse borde utfärdas, att vid tillsättningen av ämneslärarinnetjänst vid allmänt läroverk särskild hänsyn bör tagas till de sökandes tjänstgöring vid dylika läroverk.

Med anledning av besparingsberedningens förslag, att ämneslärarinnetjänsterna skulle ersättas med extra ordinarie adjunkts- och ämneslärarinnetjänster, ungefär hälften av vardera slaget, har överstyrelsen erinrat, att genomförandet av detta förslag skulle kräva lång tid och den

beräknade besparingen endast så småningom kunna uppnås. Efter tio år skulle sålunda besparingen icke uppgå till mer än omkring 55,000 kronor per år.

Den ifrågasatta besparingen skulle sålunda, framhåller överstyrelsen, icke komma att uppgå till mer än något över hälften av den summa, som besparingsberedningen räknat med vid fullt genomförd organisation. Denna besparing måste sålunda vägas mot de olägenheter av förslaget, som givetvis skulle följa. Även besparingsberedningen har omnämnt, att olägenheter kunna bli följden. Överstyrelsen anser sig böra nämna något härom.

I den utredning angående antalet klassavdelningar och lärarbehovet vid de allmänna läroverken, som år 1934 utfördes av de s. k. extralärarsakkunniga, räknades med en marginal icke-ordinarie lärare vid läroverken av 7 procent. På grundval av denna utredning tillkom den stora ökningen av ordinarie adjunktstjänster under de följande åren.

Redan snart visade det sig emellertid på grund av den ökade ansvällningen av läroverken, att den av de sakkunniga beräknade marginalen av 7 procent icke längre kunde hållas. En år 1939 vidtagen översyn visade, att de icke-ordinarie lärarna (vikarier för ordinarie lärare icke medräknade) uppgingo till 18 $\frac{1}{2}$ procent av totala antalet lärare, alltså en väsentlig ökning utöver den siffran, som extralärarsakkunniga räknade med.

På grund av de på senare tid företagna tillfälliga besparingsåtgärderna (ökning av lärarnas tjänstgöring, skärpta villkor för delning av klass, indragning av vissa linjer) har marginalen icke-ordinarie lärare något minskat sedan läsåret 1939/40. För läsåret 1941/42 är den 17 procent av totala antalet ämneslärare (vikarier ej medräknade). Detta tal är sålunda nära 2,5 gånger så stort som det procenttal, som extralärarsakkunniga efter ingående utredning hade fastställt som ett lämpligt tal. Redan denna situation är sålunda långt ifrån tillfredsställande. Om besparingsberedningens förslag skulle godtagas, skulle antalet icke-ordinarie lärare stiga med ytterligare 10 procent och sålunda uppgå till 27 procent av totala lärarantalet, alltså nära 4 gånger så stort procenttal som det, vilket extralärarsakkunniga räknade med. Denna ytterligare försämring är föreslagen utan att några möjligheter diskuterats att motverka de olägenheter, som skulle uppstå. Mot extralärarsakkunnigas på ingående undersökning grundade siffra, 7 procent icke-ordinarie lärare, har från saklig synpunkt, såvitt överstyrelsen känner, inga invändningar riktats. Överstyrelsen finner det angeläget betona, att dessa slutsatser fortfarande äga giltighet i full utsträckning. Det är för läroverken ytterst beklagligt, att den statsfinansiella situationen icke har möjliggjort en reduktion av den nuvarande ogynnsamma proportionen lärare över stat till en siffra, som överensstämmer någorlunda med extralärarsakkunnigas. Överstyrelsen måste därför på det allra bestämdaste avråda från en anordning, varigenom situationen ytterligare skulle försämrats.

Besparingsberedningen har i ett avseende sökt på visst sätt på förhand bemöta invändningar mot sitt förslag. Mot farhågan att genom dess förslag det s. k. extralärareländet åter skulle uppstå vid läroverken, framhålls, att extraläraren före nu gällande lönereglering hade en helt annan och sämre ställning än den nuvarande extra ordinarie läraren.

I den mån man betraktar frågan ur synpunkten av lärarnas avlönings- och anställningsförhållanden, är det anförda givetvis riktigt. Dock får man härvid icke förbise den försämring i lönetursberäkning efter befordran till

ordinarie tjänst, som genom löneregleringen inträtt för dem, då de nu för uppflyttning i högre löneklass ej längre få tillgodoräkna sin tjänstgöring såsom icke ordinarie lärare. Men av största vikt är att fastslå, att i stort sett orubbade av extraordinariesystemet kvarstå de med hänsyn till organisation och undervisning ofta betonade synpunkterna på problemet: vikten av stabilitet i sammansättningen av ett läroverks lärarkår och av kontinuitet i undervisningen. De extra ordinarie lärarna kunna visserligen icke utan vidare jämföras med tidigare extralärare. Men det måste likväl bestämt hävdas, att det vore ännu oriktigare att jämställa dem med de ordinarie lärarna och detta både ur läroverkens synpunkt och ur synpunkten av anställnings- och avlöningsförhållandena. Det skulle bland annat medföra en för lärarkårens rekrytering betänklig sänkning av standarden, om ett alltför stort antal extra ordinarie vållade en avsevärd försämring av befodringsutsikterna på banan.

Beträffande besparingsberedningens förslag att tills vidare ersätta ledigblivande adjunktstjänster med extra ordinarie befattningar vid de läroverk, där ämneslärarinnetjänster finnas, får överstyrelsen erinra, att ämneslärarinnorna i regel utnyttjas endast på realskolestadiet. På grund av den teoretiska utbildning, som seminarieutbildade lärarinnor ha, lämpa de sig nämligen i allmänhet icke för gymnasietjänstgöring. Till följd av det vid flertalet läroverk för knappt tilltagna antalet lektorstjänster måste emellertid en del adjunkter undervisa på gymnasiet. Vid flertalet läroverk uppgår adjunkternas tjänstgöring på gymnasiet till över hälften av totala gymnasietjänstgöringen. Då en adjunktstjänst blir ledig, kan det inträffa, att dess föregående innehavare haft sin tjänstgöring förlagd helt till gymnasiet eller i många fall åtminstone till någon del. Om denna ordinarie tjänst skall ersättas med en extra ordinarie befattning, kunna ordinarie lärare icke utan vidare beräknas överta denna tjänstgöring. Detta skulle medföra olägenhet för läroverket i fråga, särskilt om adjunktstjänsten skulle ersättas med en extra ordinarie ämneslärarinnetjänst.

Till sist vill överstyrelsen betona, att de ogynnsamma verkningarna av besparingsberedningens förslag, vilka överstyrelsen ovan berört, likväl icke skulle förbindas med en större besparing än den tidigare nämnda. Överstyrelsen kan för sin del icke finna, att avvägningen mellan de pedagogiska och de ekonomiska synpunkterna kan motivera besparingsberedningens förslag beträffande de allmänna läroverken, vilket förslag överstyrelsen därför vill bestämt avstyrka.

Beträffande besparingsberedningens förslag om successiv omorganisation av ett antal ordinarie ämneslärarinnetjänster vid de kommunala flickskolorna till extra ordinarie lärartjänster, får överstyrelsen anföra följande.

Besparingsberedningen har funnit proportionen mellan ordinarie och extra ordinarie ämneslärare vid dessa skolor mycket till förmån för de ordinarie i jämförelse med förhållandena vid läroverken. Besparingsberedningen har ävenledes ansett sannolikt, att beredningens förslag jämväl bör föranleda ändring av nu gällande föreskrifter angående minimiantalet ordinarie lärare vid högre kommunala skolor, med den förmodan, att något behov av ifrågasvarande stadganden, som tillkommit under en tidigare utvecklingsperiod, numera icke torde förefinnas.

Överstyrelsen vill för sin del instämma i vad skolutredningen anført dels beträffande kompetensvillkoren för tjänster vid de högre kommunala skolorna, dels rörande minimiantalet av tjänster vid sagda skolformer. Detta

antal, respektive sex vid kommunala flickskolor och fyra vid kommunala mellanskolor, har icke tillkommit med hänsyn till den eventuellt tidigare anställda lärarkåren, utan anpassats till vederbörande skolforms behov enligt minsta möjliga antal avdelningar. Departementschefen föreslog till och med i propositionen 1928: 116 vid behandlingen av förslag till inrättande av kommunala flickskolor ett antal av sju ordinarie tjänster och ifrågasatte, om ej ett ännu större antal borde föreskrivas. Riksdagen fann likväl försiktigheten bjuda, att antalet enligt sakkunnigförslaget sattes till sex. Vad flickskolorna angår, är det sant, att i de större städerna, där en eller flera sammanslagna privata flickskolor blivit kommunaliserade samt klassavdelningarnas antal därigenom sänkts och där således en förhållandevis stor lärarinnekår behövt omhändertagas, antalet ordinarie tjänster i flera fall genom Kungl. Maj:ts medgivande avsevärt höjts med hänsyn till att det överskott av lärarinnor, som eljest eventuellt skulle ha anspråk på att överföras till statliga läroverk eller på att uppbära ersättning av statsmedel, icke skulle behöva mista den tryggade heltidsanställning de förut innehaft vid vederbörande skolor. Vid kommunala mellanskolor, som däremot ofta vid upprättandet begära uppskov med tillsättandet av en eller flera ordinarie tjänster, brukar utvidgning av antalet aldrig förekomma utöver vad som direkt föranledes av vederbörande skolas storlek.

Beträffande den av besparingsberedningen med instämmande av skolutredningen ifrågasatta omorganisationen av ett antal ledigblivande ordinarie tjänster vid de kommunala flickskolorna, förslagsvis 50, till extra ordinarie tjänster, ansluter sig överstyrelsen till det av skolutredningen formulerade förslaget, att en varsam ombildning av ifrågasatt slag må, efter av överstyrelsen verkställd närmare utredning, kunna i besparingssyfte påbörjas under övergångstiden.

Statskontoret. I sitt utlåtande över lärarutbildningssakkunnigas förslag hade statskontoret, erinrar ämbetsverket, biträtt vad dessa sakkunniga anfört och föreslagit, ehuru institutionens avskaffande så småningom skulle innebära rätt betydande kostnadsökning för statsverket. Med hänsyn till det efter nämnda tidpunkt radikalt förändrade statsfinansiella läget måste statskontoret nu förorda strängast möjliga återhållsamhet i fråga om ombildning av ämneslärarinnetjänster till ordinarie adjunkturen. Enligt ämbetsverkets mening borde sagda tjänster tills vidare bibehållas inom skolorganisationen, så länge kompetenta sökande till desamma finnes. Skulle sådan sökande icke anmäla sig, borde i anslutning till besparingsberedningens alternativa förslag övervägas att i stället för den ordinarie ämneslärarinnebefattningen inrätta en extra ordinarie adjunktstjänst. I likhet med beredningen och i motsats till skolutredningen hölle nämligen statskontoret bestämt före, att proportionen mellan ordinarie och icke-ordinarie befattningshavare vid läroanstalterna vore så förmånlig — icke minst i jämförelse med förhållandena vid den civila statsförvaltningen — att en måttlig ökning av antalet extra ordinarie tjänster och en motsvarande minskning av antalet ordinarie borde genomföras.

I det föregående har jag tillstyrkt, att högre lärarinneseminariet nedlägges med utgången av budgetåret 1942/43. Därmed har det blivit en tidsfråga,

Departementschefen.

när bristande tillgång till seminarieutbildade lärarinnor framtvingar en avveckling av ämneslärarinneinstitutionen vid de allmänna läroverken. Personalförteckningen för dessa läroverk upptager för innevarande budgetår 257 befattningar som ämneslärarinnor i lönegraden A 21. De första av dessa tjänster inrättades vid samläroverkens tillkomst år 1904 och avsågo att skapa garanti för att vid varje högre allmänt läroverk, där flickor undervisades, skulle finnas ett visst antal kvinnliga lärare. Då tillgången på akademiskt utbildade kvinnliga lärare numera är fullt betryggande för att fylla läroverkens behov av kvinnliga lärare, är ämneslärarinneinstitutionen icke längre erforderlig för detta ändamål. Något hinder för dess avveckling ur denna synpunkt föreligger sålunda icke längre.

1936 års lärarutbildningssakkunniga förutsatte i sitt år 1938 avgivna betänkande, att avvecklingen av ämneslärarinneinstitutionen skulle påbörjas samtidigt med högre lärarinneseminariets nedläggande. Emellertid har såväl besparingsberedningen som skolöverstyrelsen och 1940 års skolutredning påvisat, att en så tidigt påbörjad avveckling skulle vara uppenbart obillig gentemot de ämneslärarinnor, som ännu icke lyckats erhålla en mera fast anställning. I stället förordas en viss övergångstid, innan mera definitiva åtgärder vidtagas för indragning av ifrågavarande tjänster. Jag har för egen del ansett mig böra ge min anslutning till vad sålunda förordats. Jag erinrar, att antalet obefordrade seminarieutbildade lärare beräknats vara omkring 400, däri inberäknade de lärarinnor, vilka komma att utexamineras under tiden för lärarinneseminariets avveckling.

Lärarutbildningssakkunniga ha föreslagit, att en omedelbar förändring till adjunktstjänster skall ske av de ämneslärarinnetjänster, vilkas innehavare besitta erforderlig adjunktskompetens, samt att övriga ämneslärarinnetjänster skola, med början omedelbart, successivt utbytas mot adjunktstjänster, i den mån ledighet å ämneslärarinnetjänsterna inträffar. Skolutredningen har i stället i likhet med skolöverstyrelsen föreslagit en övergångstid av sex år, räknad från och med läsåret 1942/43, under vilken tid ämneslärarinnetjänsterna vid inträffande ledighet i regel skulle i vanlig ordning ledigförklaras. Jag ansluter mig för egen del till detta förslag såväl med hänsyn till det stora antalet obefordrade seminarieutbildade lärarinnor som ock av statsfinansiella skäl. I likhet med skolutredningen förutsätter jag, att, innan sexårsperioden gått till ända, till övervägande upptages, huruvida behov då föreligger av en ytterligare förlängning av övergångstiden. Härvid bör även upptagas till omprövning, vilka åtgärder — exempelvis ändring av behörighetslagen av år 1923 — som må befinnas erforderliga för att skapa nya garantier för att kvinnliga lärare alltid skola finnas att tillgå vid flick- och samläroverk. På sätt skolöverstyrelsen föreslagit torde under övergångstiden böra gälla, att vid tillsättning av ämneslärarinnetjänster särskild hänsyn bör tagas till längden av de sökandes tjänstgöring vid allmänt läroverk. Härigenom torde ett alltför stort antal transporter till dessa tjänster från högre flickskolor och högre

kommunala skolor kunna undvikas. Det får nämligen anses önskvärt, att de seminarieutbildade lärarinnorna, så länge sådana finnas att tillgå, i första hand utnyttjas vid sistnämnda slag av skolor. Kompetensvillkoren för sökande av tjänst vid högre kommunala skolor torde böra bibehållas oförändrade under ifrågavarande övergångstid.

Besparingsberedningen har förordat, att ämneslärarinnetjänsterna, i den mån de bli lediga, i besparingssyfte skola ombildas till extra ordinarie tjänster. I vilken utsträckning en sådan ombildning bör ske, synes icke nu kunna bestämmas utan torde tid efter annan böra upptagas till särskilt bedömande under hänsynstagande till de förhållanden, som då råda. Jag tillstyrker beredningens förslag, att förändring till adjunktstjänster av ämneslärarinnetjänster med adjunktskompetenta innehavare icke nu bör ske. Givetvis bör även anstå med en förändring av de extra ordinarie ämneslärarinnetjänsterna till extra ordinarie adjunktstjänster. Liksom skolutredningen och skolöverstyrelsen förutsätter jag, att ombildning av ämneslärarinnebefattningar till adjunktstjänster dock bör kunna ske, när särskilda skäl därtill föreligga. Jag erinrar, att sådan ombildning redan för närvarande är medgiven på grund av riksdagens för ett budgetår i sänder givna bemyndigande.

Besparingsberedningen har ifrågasatt, huruvida icke ett antal ordinarie ämneslärarbefattningar vid kommunala flickskolor i besparingssyfte borde kunna i mån av inträffande ledigheter förändras till extra ordinarie tjänster. I likhet med skolutredningen och skolöverstyrelsen finner jag mig kunna tillstyrka detta förslag. Någon förändring av gällande föreskrifter om minimumantalet ordinarie lärare vid högre kommunala skolor torde dock i detta sammanhang icke böra ifrågasättas.

Det torde få ankomma på Kungl. Maj:t att meddela de bestämmelser i här berörda avseenden, som må befinnas erforderliga.

IV. Ökning av provårskapaciteten i samband med högre lärarinneseminariets nedläggande.

De lärarinnor, som utexamineras från högre lärarinneseminariet, äro behöriga att söka och innehava för dem öppna lärartjänster utan genomgång av provår. Som bekant är genomgången provårsutbildning däremot behörighetsvillkor för läraraspiranter med akademisk examen. Provårskurs är för närvarande anordnad vid 9 högre allmänna läroverk och 2 folkskoleseminarier. Det nionde provårsläroverket har inrättats från och med innevarande läsår, i det Kungl. Maj:t, efter beslut i ämnet av riksdagen, den 16 maj 1941 föreskrev, att från och med nämnda läsår skulle vid högre allmänt

läroverk upprättas ytterligare en tillfällig provårskurs för blivande lärare vid de allmänna läroverken, vilken skulle under läsåren 1941/43 vara förlagd till högre allmänna läroverket i Bromma i Stockholm och från och med läsåret 1943/44 till det högre allmänna läroverk i Norrland, som Kungl. Maj:t ville framdeles på förslag av skolöverstyrelsen bestämma. Sedermera förordnade Kungl. Maj:t den 17 oktober 1941, att en provårskurs för blivande lärare vid de allmänna läroverken skulle från och med läsåret 1943/44 tills vidare vara förlagd till högre allmänna läroverket i Umeå.

Provårskapaciteten är för närvarande omkring 125 lärarkandidater vid provårsläroverken. Vid provårsseminarierna är kapaciteten under normala förhållanden omkring 15 lärarkandidater. Högre lärarinnesseminariets examinationskapacitet är mellan 20 och 25 lärarinnor.

1940 års skolutredning har framhållit, att en ökning av provårskapaciteten vore en ofrånkomlig följd av högre lärarinnesseminariets nedläggande. Provårsutbildningen borde framdeles även, med hänsyn till flickskolornas särskilda bildningsmål och arbetsformer, sörja för att dessa skolor alltfört kunde erhålla lärarkrafter, i vilkas utbildning inginge kännedom om skolornas speciella arbetsuppgifter. Detta kunde lämpligen realiseras därigenom, att lärarinnesseminariets övnings-skola bildade grundstommen till ett nytt provårsläroverk.

Den praktiska utbildning av lärare vid högre skolor, som sker i provårets form, tar, erinrar skolutredningen, närmast sikte på läroverkens och mellanskolornas samt med dem jämställda läroanstalters ävensom seminariernas behov. Endast den vid högre lärarinnesseminariet meddelade praktiska lärarutbildningen söker därjämte speciellt tillgodose flickskolornas behov. Flickskolan, den kommunala såväl som den enskilda, representerar en utbildningsform, som i viktiga avseenden skiljer sig från läroverkens, och dess lärarkår har betydande omfattning. Det ter sig under sådana förhållanden som ett icke blott rimligt utan i själva verket ofrånkomligt krav, att det finnes någon läroanstalt, där läraraspiranterna ha tillfälle att ingående följa flickskolans arbete och erhålla en speciell utbildning för verksamhet inom denna skolorm. Därest högre lärarinnesseminariet nedlades *tillika med sin övnings-skola*, utan att någon ersättning skapades för denna senare, skulle emellertid följden bli, att vårt land komme att helt sakna lärarutbildning med direkt inriktning på flickskolan.

Genom en sådan åtgärd skulle också lärarinnesseminariets samlade erfarenhet av lärarutbildning för speciellt flickskolans men i icke ringa mån jämväl för läroverkens och de kommunala mellanskolornas behov liksom den värdefulla pedagogiska tradition, som utbildats inom seminariet och normalskolan, gå till spillo.

Samtliga föreliggande förslag om nedläggande av högre lärarinnesseminariet med undantag för det, som avgivits av besparingsberedningen, vilken icke närmare ingått på denna sida av frågan, räkna också med nödvändigheten av att provårsinstitutionen utvidgas, varvid de särskilt beakta vikten av att brist på kvinnliga lärare med erforderlig kompetens icke skall uppstå till följd av seminariets avveckling.

En överblick över de kvinnliga lärarnas tjänsteförhållanden visar, att för närvarande omkring 730 ordinarie och 120 extra ordinarie ämneslärartjänster vid högre statliga och kommunala skolor innehavas av lärarinnor med examen från högre lärarinneseminarium samt att omkring 150 dylika lärarinnor äro fast anställda vid enskilda skolor. Dessa tjänstinnehavare måste alltså vid nedläggande av lärarinneseminariet successivt utbytas mot adjunktskompetenta krafter. Hur snabbt denna utbytesprocess kommer att förlöpa, kan givetvis icke med någon säkerhet förutses. Under alla förhållanden måste den vara avslutad omkring år 1985, då de lärarinneaspiranter, som nu utbildas vid seminariet, uppnå pensionsåldern. En ökning av behovet av adjunktskompetenta kvinnliga lärare med 1,000 presoner på 45 år motsvarar i medeltal 22 personer om året. Fördelningen av dessa lärarkrafter inom perioden måste emellertid bli ojämn. Under de första 10 à 15 åren, då seminarieutbildade lärarinnor alltjämt finnas att tillgå, torde behovsökningen icke bli så stor; efter denna tid blir den sannolikt mycket kraftig för att mot slutet av perioden möjligen åter avtaga. Vid beräkningen har ingen hänsyn tagits till den ökning av lärarbehovet, som kan orsakas av den normala utvidgningen av skolväsendet.

Tillströmningen till universitet och högskolor av kvinnliga studerande med lärarbanan som mål är under nuvarande förhållanden med all säkerhet tillräckligt stor för att motsvara det ökade behov av *akademiskt utbildade* lärarinnor, som kan förutses till följd av seminariets nedläggande. Man torde kunna räkna med en årskontingent av omkring 50 kvinnliga lärare med akademisk utbildning. Omkring 300 kvinnliga platssökande med akademisk utbildning voro vid början av höstterminen 1941 anmälda på skolöverstyrelsens extraläraryrå, och ytterligare ett antal sådana läraraspiranter torde finnas, som tagit annat tillfälligt arbete, särskilt i beredskapstjänst. Däremot synas möjligheterna att tillgodose behovet av *provårsutbildade* lärarinnor vara alltför begränsade. Endast 55 av de platssökande hade sådan fullständig utbildning; på icke mindre än 79 helterminstjänster placerades kvinnliga sökande med akademisk examen utan provår. Någon reserv av fullt adjunktskompetenta lärarinnor finnes således icke att tillgripa.

Sammanfattningsvis kan alltså konstateras, att antalet akademiskt utbildade läraraspiranter är mer än tillräckligt och att alla dessa aspiranter näppe-ligen kunna påräkna plats vid undervisningsväsendet men att sådana aspiranter med genomgången provårsutbildning äro alltför få. En ofrånkomlig följd av seminariets nedläggande synes under dessa omständigheter bli, att antalet provårsplatser måste ökas. Om ett någorlunda tillräckligt antal adjunktskompetenta kvinnliga lärare skola stå färdiga att rycka in på alla ledigblivande tjänster allteftersom de seminarieutbildade lärarinnorna hinna absorberas av skolväsendet, synes en sådan åtgärd böra vidtagas utan dröjsmål; antalet nya provårsplatser bör icke heller tilltagas för lågt. Det bör rimligen icke understiga antalet indragna elevplatser vid seminariet.

Skolutredningen har på grund av det anförda funnit de starkaste skäl föreligga för att seminariets övningsskola får i lämplig form fortleva som lärarutbildningsanstalt med bland annat det särskilda syftet att utbilda lärare för de kommunala och enskilda flickskolorna.

I detta sammanhang måste ock, anför skolutredningen vidare, tagas i beaktande det stora behovet av utvidgade möjligheter till praktisk lärarutbildning för de högre skolorna i allmänhet. Redan för närvarande är den totala kapaciteten hos vår praktiska lärarutbildning alltför liten, vilket nödvändig-

gör användande i alltför stor utsträckning av icke färdigutbildade lärarkrafter. Av läsåret 1941/42 vid de allmänna läroverken anställda extra adjunkter, sammanlagt 509, ha 224 eller 44 procent genomgått provår, medan 285 eller 56 procent sakna praktisk lärarutbildning. Därtill komma 30 s. k. biträdande lärare och 128 timlärare, av vilka sammanlagt 150 eller 95 procent sakna provårsutbildning. Likartat är förhållandet vid de kommunala mellan-skolorna.

I sitt i december 1939 avgivna yttrande över lärarutbildningssakkunnigas betänkande beräknade skolöverstyrelsen det verkliga antalet av på provårsutbildning aspirerande lärare till omkring 900. Samtidigt framhöll överstyrelsen, att det är mera avlägset belägna orter, framför allt i Norrland, som bliva lidande på detta förhållande. »Provårsutbildade icke-ordinarie lärare», skriver sålunda överstyrelsen, »utgöra i Norrland endast 15 procent av antalet icke-ordinarie lärare vid de norrländska läroverken. Motsvarande siffra är för hela landet 43 procent och för de tre största städerna icke mindre än 84 procent. Icke-ordinarie lärare utan fullständig lärarutbildning utgöra i Norrland icke mindre än 69 å 70 procent av antalet icke-ordinarie, under det att motsvarande siffror för landet i dess helhet är 42 procent och för de tre största städerna endast 12 procent.»

Vid hänvisningarna till genomgång av provår är det, enligt vad vi inhämtat, på grund av den starka konkurrensen om disponibla provårsplatser, ofta icke möjligt att lämna hänvisning åt aspiranter med mindre än omkring 10 tjänsteterminer. Det ligger i öppen dag, att detta långa uppskov med den praktiska lärarutbildningen är förenat med mycket stora olägenheter både för läraraspiranterna själva, vilka lätt stelna i olämpliga tillvägagångssätt, och för de berörda läroanstalterna, vilka som följd därav i så stor utsträckning måste arbeta med ofullständigt utbildade lärarkrafter.

Konkurrensen om de tillgängliga provårsplatserna är också så stor, att, såsom siffrorna för antalet sökande och antalet hänvisade läraraspiranter angiva, provårshänvisning icke kan ges åt mera än en del av dem, som årligen ansöka om provår. Förhållandet mellan antalet provårssökande och antalet till provår hänvisade under de tre senaste åren framgår av följande översikt:

*Antal till provårsutbildning sökande och hänvisade
lärarkandidater.*

Period	Antal sökande			Därav hänvisade		
	M.	Kv.	Summa	M.	Kv.	Summa
2 terminer eller 1 termin av						
kalenderåret 1939	53	32	85	36	11	47
läsåret 1939/40	91	50	141	45	24	69
kalenderåret 1940	52	31	83	36	16	52
läsåret 1940/41	98	53	151	58	18	76
kalenderåret 1941	52	26	78	31	19	50
läsåret 1941/42	118	47	165	67	19	86
Summa	464	239	703	273	107	380
				% av sök. m.	% av sök. kv.	% av samtl. sök.
				59	45	54

Det råder intet tvivel om, att ännu många fler skulle anmäla sig till genomgång av provår, om icke läraraspiranterna så väl kände till, att de först efter många terminers tjänstgöring ha utsikter till provårshänvisning.

Även från andra utgångspunkter framträder behovet av ökade möjligheter att genomgå provår. 1936 års lärarutbildningssakkunniga framhöllo, att den praktiska lärarkursens kapacitet borde vara lika med det framtida årliga ersättningsbehovet av lärare, vilket av dem beräknades till omkring 140 från år 1944 med successiv mindre ökning år från år.

En närmare granskning av det framtida ersättningsbehovet utvisar visserligen, att skillnad råder i olika ämneskombinationer, men den visar dock en genomgående och delvis mycket stark stegring:

Ämnesgrupp	Framtida ersättningsbehov			
	Lärare födda år			
	1874—78	1879—83	1884—88	1889—93
	Ålder den ³¹ / ₁₂ 1940			
	62—66	57—61	52—56	47—51
kristendomskunskap m. m.	37	42	42	38
latin, grekiska	12	6	16	37
modersmålet, historia med samhällslära	26	46	62	57
modersmålet, tyska, engelska	41	55	85	115
tyska, engelska, franska	24	39	87	91
matematik, fysik, kemi	43	73	136	159
biologi med hälsolära, kemi, geografi	12	29	67	64
ej känd	13	17	33	39
Summa	208	307	528	600

Såsom tabellen visar, synes ersättningsbehovet komma att under nästa årtionde nära nog tredubblas emot det nuvarande.

Det skulle enligt vår mening vara önskvärt, att antalet lärarkandidater vid varje särskilt läroverk något begränsades. Strävan att till det yttersta utnyttja platskapaciteten hos de olika provårsläroverken synes oss på sista åren ha drivits alltför långt, och det möter för närvarande ofta mycket stora svårigheter att på ett tillfredställande sätt inordna lärarkandidaternas provårsserier i undervisningen. Utbildningen påverkas också direkt ogynnsamt av detta förhållande. En något större spridning av lärarkandidaterna framstår därför som ett bestämt önskemål. Någon fråga av större ekonomisk räckvidd är detta icke, då de särskilda kostnaderna för ett provårsläroverk icke uppgå till mer än omkring 15,000 kronor.

Sedan emellertid den tillfälliga provårskursen vid högre allmänna läroverket i Bromma från och med läsåret 1941/42 upprättats och sedan placeringsmöjligheterna vid varje särskilt läroverk utnyttjats till det yttersta, kan provårets kapacitet för närvarande beräknas till omkring 125 lärarkandidater vid läroverken och 15 vid folkskoleseminarierna, vartill under detta och nästa år komma de från högre lärarinneseminarier utexaminerade, ett 20-tal per år. Det är alltså tydligt, att vid ett nedläggande av högre lärarinneseminarier

utan ersättning i annan lärarutbildningsanstalt, de disponibla provårsplatserna efter år 1944 icke ens täcka det växande ersättningsbehovet, mycket mindre räcka till för en avverkning av den kö av provårsaspiranter, vilken uppstått och nästan oavbrutet tillväxt under de senaste årens expansion av de högre skolorna och vilken är svår att till sin storlek exakt uppskatta.

Givetvis bör provårsinstitutionen icke ha en omfattning, som är en gång för alla fixerad: den bör vid behov kunna vidgas, och den bör vid behov kunna hopkrympas. Att detta också varit statsmakternas avsikt framgår därav, att provårsinstitutionen i vårt land gjorts i hög grad elastisk, i det att vid en tredjedel av de nuvarande provårsläroverken — högre allmänna läroverket för flickor i Stockholm, Hvitefeldtska högre allmänna läroverket i Göteborg och högre allmänna läroverket i Bromma — provårskursen har karaktären av en tillfällig anordning.

Skolutredningen har under sådana förhållanden funnit sig böra föreslå, att snarast möjligt efter det att utexaminationen av lärarinnor från högre lärarinneseminariet upphör, behovet av nya provårsplatser, motsvarande seminariets utbildningskapacitet, täckes på det sättet, att praktisk lärarutbildning meddelas vid ytterligare två läroverk. Med all sannolikhet blir det, framhåller skolutredningen, dock icke möjligt att begagna dessa nytillkommande provårsanstalter för att jämväl i någon mån avlasta de förutvarande provårsläroverken, men denna fråga bör givetvis noga prövas av skolöverstyrelsen. Provårskursen vid högre allmänna läroverket i Bromma bör under sådana förhållanden uppenbarligen bibehållas, även sedan en provårskurs från och med läsåret 1943/44 förlagts till högre allmänna läroverket i Umeå. Vidare bör högre lärarinneseminariets övningskola, samtidigt som den uppgår i ett på lämpligt sätt organiserat läroverk, bibehållas såsom lärarutbildningsanstalt.

Den vid sistnämnda läroanstalt meddelade provårsutbildningen bör, framhåller skolutredningen vidare, icke minst ta sikte på flickskolans behov. Då emellertid de kvinnliga läraraspiranterna vid början av sin lärarbana i regel icke veta, huruvida deras verksamhet kommer att falla inom läroverk (mellanskola) eller flickskola, bör utbildningen icke uteslutande avse den sistnämnda skolformen.

Mot den här tecknade bakgrunden framträda ganska tydligt grunddragen av den organisation, som kan anses lämpa sig för den läroanstalt, vilken skall träda i stället för högre lärarinneseminariets övningsskola. Den bör först och främst omfatta en flickskolelinje, organiserad på samma sätt som den kommunala flickskolan och differentierad på teoretisk och praktisk linje. Den bör, för att kunna skänka en allsidig provårsutbildning, vara försedd med realskola, såväl fyra- som femårig, samt gymnasium med latin- och reallinje. Ur den allsidiga lärarutbildningens synpunkt borde den måhända även utrustas med en praktisk realskolelinje. Då vi emellertid icke ännu haft tillfälle att mera ingående dryfta frågan om praktiska utbildningslinjer och då spørgsmålet om utbildningen av lärare för bland annat dessa linjer behöver i sin helhet närmare utredas, ha vi icke ansett oss böra i detta sammanhang framställa

något förslag i angivna riktning. Däremot bör den redan från början utrustas med en folkskolelinje. Det har vid upprepade tillfällen, bland annat både av lärarutbildningssakkunniga och av skolöverstyrelsen, framhållits såsom önskvärt, att de blivande läroverkslärarna under sitt provår finge viss kontakt med och kännedom om folkskolan, dess arbetsförhållanden och arbetssätt. Med det nära samband emellan folkskola och högre skola, som numera råder i vårt land liksom i andra länder, synes det oss i själva verket vara en angelägenhet av största vikt, att viss förtrogenhet med grundskolan bibringas lärarkandidaterna under provåret. Visserligen kan denna kontakt med grundskolan åvägabringas genom auskultation vid folkskolor, och i fråga om de på traditionellt sätt organiserade provårsläroverken torde detta tillvägagångssätt ligga närmast till hands. Men otvivelaktigt vore det för denna sida av provårsutbildningen förmånligt, om åtminstone i något fall en folkskolelinje vore direkt inbyggd i provårsanstalten. Högre lärarinneseminariets rektor har i detta avseende inför utredningen framhållit, att denna anordning med folkskolan inbyggd i organisationen varit av allra största betydelse för seminariets vidkommande. »Eleverna auskultera», yttrar rektor, »under sitt första studieår flitigt i folkskolan och få där börja sin övningsundervisning. De få anvisningar och råd av folkskolans lärare och erhålla en icke alldeles obetydlig erfarenhet om folkskolans arbetssätt, metoder och problem, både pedagogiska, sociala och organisatoriska.» Då denna organisation med inbyggd folkskolelinje redan förekommer vid här förevarande läroanstalt, synes den oss alltså böra bibehållas vid läroanstaltens ombildning till provårsläroverk.

I detta sammanhang må även erinras om att på sistone framförts tanken på en infogning under vissa förhållanden av realexamenslinjer i folkskolan, vilken då skulle på ett mer eller mindre tidigt stadium differentieras. Utan att vara beredda att i detta sammanhang taga någon ståndpunkt till denna tanke vilja vi här endast uttala, att då det vid högre lärarinneseminarier redan finnes en läroanstalt, som i sig förenar såväl folkskola som real- och flickskola, det skulle innebära en förlust för vårt undervisningsväsen, om denna förenade läroanstalt försvunne.

Vi anse således starka skäl tala för att den nuvarande folkskolelinjen vid högre lärarinneseminarier bibehållas i den nya läroanstalten, varvid den emellertid bör utvidgas från sex- till sjuårig samt erhålla mera fullsatta avdelningar än för närvarande på det sätt, som bäst motsvarar en rationell fördelning på klassavdelningar av folkskolans lärjungar inom det ifrågavarande lärjungeområdet.

En omständighet, som vi anse oss böra omnämna i samband med frågan om det sätt, varpå lärarinneseminariets övningsskola skall kunna bevaras, är, att högre lärarinneseminarier äger ett synnerligen värdefullt bibliotek, innehållande icke minst sådan pedagogisk litteratur, som är av intresse ur flickskolans och flickskoleutbildningens synpunkt. Det vore önskvärt, att detta bibliotek icke behövde splittras vid seminariets nedläggande utan att det kunde bevaras och därvid disponeras på ett sådant sätt, att det bleve vederbörligen utnyttjat. Om ett provårsläroverk med i huvudsak den organisation, som här skisserats, komme att träda i stället för seminariets övningsskola, skulle frågan om seminariets bibliotek kunna erhålla en naturlig och lycklig lösning.

Skolöverstyrelsen. Skolöverstyrelsen har tillstyrkt skolutredningens förslag och till stöd härför anför:

I sitt utlåtande över 1936 års lärarutbildningssakkunnigas betänkande diskuterade överstyrelsen ingående behovet av nya lärarutbildningsanstalter. Trots de genom det utbrutna världskriget föranledda svåra tidsförhållandena, ansåg sig överstyrelsen böra påyrka upprättandet av minst tre nya lärarkursanstalter från och med läsåret 1940/41. Endast en ny provårskurs har tillkommit, vilken under läsåren 1941/43 förlagts till högre allmänna läroverket i Bromma och från och med läsåret 1943/44 skall förläggas till högre allmänna läroverket i Umeå. Med hänsyn till det stora antalet provårsaspiranter är behovet av en utvidgning av provårsinstitutionen synnerligen stort. Endast i ringa mån torde detta behov ha tillgodosetts genom upprättandet av det nya provårsläroverket. Icke heller den anbefallda tillfälliga höjningen av antalet lärarkandidater vid de särskilda provårsläroverken torde innebära ett effektivt avhjälpande av svårigheterna, särskilt som den sedan några år pågående inskränkningen av seminarieorganisationen medfört en beskärning av antalet tillgängliga provårsplatser vid seminarierna.

Genom nedläggandet av högre lärarinneseminarier ökas ytterligare behovet av provårsläroverk, då denna läroanstalt årligen har utexaminerat mellan 20 och 25 lärarinnor. Det föreligger sålunda behov, dels att kompensera denna minskning av lärarutbildningsanstalternas antal, dels att oberoende härav utöka kapaciteten av nuvarande provårsinstitution.

Skolutredningens förslag, att den provisoriska provårskursen vid högre allmänna läroverket i Bromma bibehålls och att ännu ett provårsläroverk upprättas, är därför synnerligen väl grundat. Förslaget att knyta högre lärarinneseminarierets övningsskola till det nya provårsläroverket ansluter sig nära till överstyrelsens ståndpunkt i överstyrelsens utlåtande över lärarutbildningssakkunnigas betänkande. Av särskild vikt synes vara, att flickskolelinjen (»normalskolan» i ursprunglig betydelse) därvid bevaras såsom en beståndsdel av provårsläroverket. Överstyrelsen delar skolutredningens syn på detta förhållande. För de provårskandidater, som ha för avsikt att ägna sig åt de kommunala flickskolorna, synes det väl motiverat att bereda möjligheter vid åtminstone ett provårsläroverk att få en del av provårsutbildningen förlagd till en skola av samma typ som den kommunala flickskolan. Det vore givetvis önskvärt, att detsamma kunde gälla samtliga provårsläroverk.

Att förlägga en flickskolelinje till läroverket motiveras även av hänsyn till behovet av övningsskola för gymnastiska centralinstitutet och statens skolköksseminarium.

Bibehållandet jämväl av högre lärarinneseminarierets folkskolelinje synes överstyrelsen knappast kunna motiveras av hänsyn enbart till provårsutbildningen. Även om det är av betydelse för blivande läroverkslärare att ha kännedom om folkskolan och undervisningen där, synes det icke därför vara nödvändigt att knyta en folkskolelinje till provårsläroverket. Tillfälle till auskultation och, därest det anses behövt, övningsundervisning i folkskola synes kunna vinnas på enklare sätt. Vidare förefaller det icke motiverat att, om man anser det vara önskvärt att en folkskolelinje knyts till ett provårsläroverk, förverkliga sådan anknytning endast vid detta enda provårsläroverk.

Däremot anser överstyrelsen det vara i hög grad motiverat att bibehålla folkskolelinjen från det föreslagna psykologisk-pedagogiska institutets synpunkt. Dettas verksamhet skall givetvis vara riktat såväl på det högre

skolväsendet som på folkskoleväsendet. Då synes det lämpligt och nödvändigt, att institutet disponerar jämväl en folkskola vid den läroanstalt, med vilken institutet skall nära förbindas. Överstyrelsen tillstyrker på denna grund skolutredningens förslag att bibehålla folkskolelinjen vid högre lärarinneseminariets övningsskola.

Statskontoret. I fråga om det av skolutredningen väckta spörsmålet om en förstärkning av provårskapaciteten till följd av seminariets nedläggande har statskontoret uttalat, att ämbetsverket i princip icke har något att invända häremot. Ämbetsverket har emellertid fäst uppmärksamheten vid att en viss försiktighet syntes vara av nöden med hänsyn till att frågan om lärarutbildningen torde komma att bli föremål för ett mera allmänt överbäggande på grundval av föreliggande utredningar.

De från högre lärarinneseminariet utexaminerade lärarinnorna äro behöriga att inneha ämneslärtjänster utan genomgång av den provårsutbildning, som är stadgad för akademiskt utbildade läraraspiranter. Behörighet kan alltså för närvarande vinnas på två vägar: seminarieutbildning och akademisk utbildning jämte provårsutbildning. Därest den förra vägen nu stänges, synes det därför oundgängligt, att den andra vägen i stället breddas. 1940 års skolutredning har i sådant hänseende erinrat, att någon reserv av provårsutbildade kvinnliga lärare icke finnes att tillgå, i det att under höstterminen 1941 på icke-ordinarie helterminstjänster måst placeras icke mindre än 79 kvinnliga sökande med akademisk examen men utan provår. Samma hösttermin hade endast omkring 1/6 av alla kvinnliga sökande med akademisk examen, till antalet omkring 300, haft provårsutbildning. Då tillgången på adjunktskompetenta kvinnliga läraraspiranter sålunda redan nu vore knapp i förhållande till behovet, syntes det skolutredningen såsom en ofrånkomlig konsekvens av högre lärarinneseminariets nedläggande, att antalet provårsplatser ökades. Antalet nya provårsplatser borde icke rimligen understiga antalet indragna elevplatser vid seminariet, d. v. s. mellan 20 och 25. Skolutredningen har i detta sammanhang framhållit, att redan nu den totala kapaciteten hos vår praktiska lärarutbildning vore alltför liten, vilket i alltför stor utsträckning nödvändiggjorde användande av icke färdigutbildade lärarkrafter; antalet på provårsutbildning aspirerande lärare vore omkring 900. Skolutredningen har även påvisat, att ersättningsbehovet beträffande färdigutbildade ämneslärare under den närmaste framtiden kommer att öka i avsevärd grad.

Nu angivna förhållanden finner skolutredningen böra leda till en utökning av antalet provårsplatser genom upprättande så snart ske kan av två nya provårsläroverk. För egen del har jag funnit övertygande skäl framlagda för en dylik utökning. Givetvis bör, på sätt statskontoret framhållit, en viss försiktighet iakttagas vid höjning av provårskapaciteten med hän-

Departement-
schefen.

syn till en eventuell framtida omläggning av lärarutbildningen i dess helhet. Jag har dock icke kunnat finna annat än att det framlagda förslaget präglas av tillbörlig återhållsamhet.

Enligt skolutredningens förslag skulle den ifrågasatta ökningen av antalet provårsplatser ske snarast möjligt efter det att utexaminationen av lärarinnor från högre lärarinneseminariet upphört. Utökningen torde sålunda såvitt möjligt böra vidtagas från och med budgetåret 1943/44. Med hänsyn härtill erfordras icke nu något beslut med anledning av skolutredningens förslag, att högre allmänna läroverket i Bromma skall bibehålla den därstädes anordnade tillfälliga provårskursen även efter utgången av nästa budgetår, då densamma enligt meddelat beslut skall flyttas till läroverket i Umeå. Jag vill dock redan nu framhålla, att goda skäl synas tala för detta förslag. Definitivt beslut i ämnet torde böra fattas av 1943 års riksdag. Däremot synes det angeläget att redan nu taga slutlig ställning till skolutredningens förslag, att den andra av de ifrågasatta nya provårskurserna skall förläggas till det nya läroverk på Östermalm, vars upprättande jag i det följande har för avsikt att förorda. Skolutredningen har erinrat att högre lärarinneseminariet för närvarande är den enda lärarutbildningsanstalt, som direkt tar sikte på det högre flickskoleväsendets, d. v. s. främst de kommunala flickskolornas behov. Enligt utredningens mening, till vilken jag i likhet med skolöverstyrelsen ansluter mig, ter det sig vid sådant förhållande såsom en betydelsefull angelägenhet, att det i lärarinneseminariets ställe tillskapas en läroanstalt, där läraraspiranterna kunna få tillfälle att erhålla en speciell utbildning för verksamhet inom flickskoleväsendet. Det synes därför vara av vikt att högre lärarinneseminariets övningsskola, på sätt skolutredningen föreslagit, i lämplig form bibehållas och inlemmas i ett provårsläroverk, som bör få till särskild uppgift att utbilda lärare för det högre flickskoleväsendet. Jag återkommer närmare till denna fråga i det följande.

V. Omorganisation av högre lärarinneseminariets övningsskola. Sambandet med läroverksorganisationen i Stockholm.

Högre lärarinneseminariets övningsskola består av följande linjer, nämligen

- en sexårig folkskolelinje för flickor,
- en fyraårig realskolelinje för flickor samt
- en sjuårig normalskolelinje för flickor.

Dessa tre linjer bruka med ett gemensamt namn kallas »statens normalskola».

Högre lärarinneseminariet kan givetvis icke läggas ned utan att i samband därmed upptages till prövning, huru därvid bör förfaras med seminariets övningsskola. Denna fråga kan å andra sidan icke lösas utan hänsynstagande till Stockholms stads skolproblem, eftersom ju övningsskolan ingår såsom ett led i stadens skolorganisation.

Antalet klassavdelningar och lärjungar å normalskolans olika linjer höstterminen 1941 framgår av nedanstående översikt:

	Klass	Summa	
Folkskolan	1	22	
	2	25	
	3	25	
	4	25	
	5	10	
	6	13	120
Realskolan	1	15	
	2	11	
	3	21	
	4	15	62
Flickskolan	1	28	
	2	33	
	3	24	
	4	29	
	5	29	
	6	25	
	7	25	193
			<u>375</u>

a) Tidigare utredningar och förslag.

1936 års lärarutbildningssakkunniga ha föreslagit, att högre lärarinneseminariets övningsskola skall omorganiseras till att omfatta 7-årig folkskola, 7- och 6-årig flickskola, 5- och 4-årig samrealskola samt därutöver samgymnasium med 4-årig latinlinje och 3-årig reallinje. Läroverket skulle utgöra försöksskola till ett psykologisk-pedagogiskt institut.

Beträffande fördelningen av de förpliktelser, som borde påvila staten respektive Stockholms stad, betona de sakkunniga, att det måste anses vara en angelägenhet för staten, vilken hittills sört för högre lärarinneseminariets och normalskolans lokalbehov, att även i det följande svara för lokaler till en institution, som, om den komme till stånd, övertog högre lärarinneseminariets och normalskolans uppgift.

Skolöverstyrelsens yttrande över lärarutbildningssakkunnigas förslag.
I sitt yttrande framhåller skolöverstyrelsen betydelsen av att det föreslagna pedagogiska institutet förfogade över en försöksskola. För att denna försöksskola skulle kunna bli fullt användbar, borde den omfatta folkskola, 4- och 5-årig realskola, 3- och 4-årigt latin- och realgymnasium samt flickskola med

teoretisk och praktisk linje. Då upprättandet av en så omfattande läroanstalt icke syntes överstyrelsen kunna realiserars under nuvarande finansiella förhållanden, ansåge överstyrelsen, att högre lärarinneseminarierets övningskola (normalskolan) borde utgöra stommen i institutets försöksskola. Till normalskolan borde i samband med nedläggande av seminariet fogas en 4-årig latingymnasielinje.

b) Besparingsberedningen.

Besparingsberedningen har föreslagit, att lärarutbildningssakkunnigas förslag om utbyggnad av den nuvarande övningsskolan vid högre lärarinneseminarieret till fullständigt, helt av staten bekostat läroverk och försöksskola icke måtte genomföras, samt att nämnda övningsskola, omfattande flickskola, realskola och folkskola, måtte successivt avvecklas med början under år 1942.

Besparingsberedningen har funnit, att ett fortsatt upprätthållande av övningsskolans linjer icke betingades av ett starkare behov att kunna bereda tillräckligt antal elevplatser inom Stockholm. Folkskolelinjens och realskolelinjens nedläggande syntes komma att medföra en årlig kostnadsbesparing av (39,000 + 48,000 =) 87,000 kronor. Beträffande flickskolelinjen kunde icke med visshet sägas, att densamma nedläggande komme att medföra några nämnvärda kostnadsbesparingar; ett fortsatt upprätthållande av linjen syntes dock icke behövt för ett ändamålsenligt anordnande av flickskoleväsendet i Stockholm.

I detta sammanhang har besparingsberedningen antytt vissa möjligheter att på annat och ekonomiskt fördelaktigare sätt i huvudsak vinna det mål, som lärarutbildningssakkunniga avsett med sitt förslag om en försöksskola. Detta kunde ske genom uppdelning av nya elementarskolan på så sätt, att vissa linjer sammansloges med ett lämpligt antal avdelningar av läroverket i Bromma till ett nytt läroverk därstädes samt att återstoden tillsammans med normalskolans flickskolelinje tillsammans bildade ett nytt läroverk, förslagsvis förlagt till Ladugårdsgärdet.

Besparingsberedningen har beträffande sistnämnda spörsmål anfört:

I mars 1938 gjorde Stockholms stadsfullmäktige framställning om nya elementarskolans utbildning till samläroverk. Ombyggnaden har beslutats av 1939 års riksdag och sker successivt med början höstterminen 1939. Stadsfullmäktige ha åtagit sig byggnadsskyldigheten för läroverket. Då läroverkets nuvarande lokaler äro otillräckliga och möjligheter till gymnastikundervisning saknas, sedan det i närheten liggande gymnastiska centralinstitutet avflyttat till nya lokaler, har det förutsatts, att läroverkets lokalfråga skall lösas genom nybyggnad.

Beträffande platsen för ett nybygge ha vederbörande myndigheter dock, så vitt synes, icke ännu kommit till klarhet.

Nya elementarskolan mottager regelmässigt ett stort antal elever från de östra stadsdelarna men även ett antal elever från Bromma.

Med hänsyn till föreliggande skolförhållanden på Östermalm och till ett flertal andra omständigheter — däribland att någon lämplig tomt icke står till buds i centrum av staden — ha öfvervägande skäl ansetts tala för en framtida förläggning av skolan till Ladugårdsgärdet på Östermalm. Då emellertid Brommaläroverket redan nu är för stort och platser icke på långt när kunna beredas alla där inträdessökande, tala vissa skäl för en delning på det sättet av det blivande nya elementarläroverket, att vissa avdelningar tillsammans med lämpligt antal avdelningar från nuvarande Brommaläroverket finge bilda ett nytt läroverk för gossar i Bromma. Härigenom bleve platsbehovet i Bromma tillgodosett. De övriga avdelningarna skulle i så fall bilda ett läroverk för sig, sannolikt förlagt till Östermalm.

En dylik uppdelning av läroverket skulle icke behöva medföra några egentliga merkostnader för staten utöver en ny rektorslön. Det torde emellertid vara allmänt erkänt, att Brommaläroverket redan nu blivit ur alla synpunkter för stort, varför en uppdelning förr eller senare synes ofrånkomlig.

Om av den nya, i princip av statsmakter och kommunala myndigheter beslutade utvidgade nya elementarskolan för ett nytt Brommaläroverk avskiljes en 5-årig realskolelinje och två gymnasielinjer, skulle nya elementarskolan på Ladugårdsgärdet förslagsvis omfatta enkla linjer av 4-årig latin- och 3-årigt realgymnasium samt 5-årig och 4-årig realskola. Till det på så vis begränsade läroverket skulle då utan olägenhet kunna läggas den 7-åriga flickskolelinje, som hittills varit förlagd till normalskolan.

Därmed skulle man — utan några större uppoffringar från statens sida — i huvudsak ha tillskapat den skolorganisation, som lärarutbildningssakkunniga ansett böra givas åt en försöksskola och åt en ny lärarutbildningsanstalt. Man bör kunna förutsätta, att mellan staten och Stockholms stad skall kunna träffas sådan överenskommelse, att statens önskemål i fråga om försök och lärarutbildning — vilka icke torde behöva förorsaka staden några särskilda kostnader — skola kunna tillgodoses även vid en läroanstalt, för vilken staden är byggnadsskyldig.

I jämförelse med att dels staten omorganisera högre lärarinneseminariet till ett fullständigt läroverk och anskaffa nya lokaler därför eller till och med endast bibehåller de nu vid seminariet knutna allmänna skolorna och dels Stockholms stad samtidigt bygger för en utvidgad ny elementarskola synes den ovan skisserade skolorganisationen ha avgörande fördelar.

Självfallet tarvar ifrågavarande spörsmål en fortsatt ingående och allsidig utredning.

c) 1940 års skolutredning.

1940 års skolutredning har funnit, att man icke kan ernå en mera slutgiltig lösning av frågan om högre lärarinneseminariets övningsskolas framtida öde utan att i samband därmed taga upp åtskilliga andra frågor rörande den lokala skolorganisationen i Stockholm.

Nuvarande läroverksorganisation i Stockholm. Inom Stockholms stad finnas för närvarande 11 statsläroverk, 2 kommunala mellanskolor och 6 kommunala flickskolor. Dessa äro:

Högre allmänna läroverk:

högre allmänna läroverket för flickor på Norrmalm (Sveaplan),
 » » » » gossar » » (Norra Bantorget),
 » realläroverket på Norrmalm (Roslagsgatan),
 nya elementarskolan (Slöjdgatan nära Hötorget),
 högre allmänna läroverket på Östermalm (Karlavägen),
 » » » » Kungsholmen (Hantverkargatan),
 » » » » i Bromma (Äppelviken),
 » » » » för flickor på Södermalm (Ringvägen),
 » » » » gossar » » (Högbergsgatan).

Realskolor:

Katarina realskola (Älvsborgsgatan på Södermalm),
 Vasa realskola (Karlbergsvägen på Norrmalm).

Kommunala mellanskolor:

Norra kommunala mellanskolan (Kungsholmen och Bromma),
 Södra » » (Södermalm och Enskede).

Kommunala flickskolor:

Normalms kommunala flickskola (Sveavägen),
 Vasastadens » » (Dalagatan),
 Östermalms » » (Banérgatan),
 Kungsholmens » » (Rålambshov),
 Bromma » » (Alviksvägen),
 Södermalms » » (Timmermansgatan).

De i detta sammanhang närmast aktuella läroverken ha var för sig följande linjer och elevantal (uppgifterna avse höstterminen 1941):

Högre allmänna läroverket för flickor på Norrmalm:

1 ⁴ 32	1 ⁵ (abc) . . 105	L I ³ 23		L I ⁴ (ab) . . 52	R I ⁴ 31
2 ⁴ (ab) . . . 67	2 ⁵ (abc) . . 100	L II ³ 18		L II ⁴ (ab) . . 53	R II ⁴ 24
3 ⁴ (ab) . . . 70	3 ⁵ (ab) . . . 66	L III ³ 25	R III ³ . . . 27	L III ⁴ (ab) . 56	R III ⁴ 26
4 ⁴ (ab) . . . 49	4 ⁵ . . . . . —			L IV ⁴ (ab) . 61	R IV ⁴ . . . . . —
	5 ⁵ . . . . . —				

Summa 30 avdelningar, 885 elever.

Anm. Den femåriga realskolan och det fyraåriga realgymnasiet äro under upprättande, det treåriga realgymnasiet under avveckling.

Nya elementarskolan (samläroverk):

1 ⁴ 26	1 ⁵ (ab) 69	R I ³ 30	LN I ⁴ 17	R I ⁴ (ab) 60
2 ⁴ 20	2 ⁵ (ab) 63	R II ³ 20	LN II ⁴ 21	R II ⁴ (ab) 45
3 ⁴ 19	3 ⁵ (ab) 54	R III ³ 21	LN III ⁴ 26	R III ⁴ 26
4 ⁴ 10	4 ⁵ 26		LN IV ⁴ 24	R IV ⁴ (ab) 35
	5 ⁵ 10			

Summa 28 avdelningar, 622 elever.

Högre allmänna läroverket i Bromma (samläroverk):

1 ⁴ 34	1 ⁵ (abede) 176	L I ⁴ (ab) 60	R I ⁴ (ab) 61
2 ⁴ 35	2 ⁵ (abede) 176	L II ⁴ (ab) 54	R II ⁴ (ab) 60
3 ⁴ 25	3 ⁵ (abede) 179	L III ⁴ (ab) 45	R III ⁴ (ab) 62
4 ⁴ 23	4 ⁵ (abede) 163	L IV ⁴ (ab) 52	R IV ⁴ (ab) 48
	5 ⁵ 23		

Summa 41 avdelningar, 1,275 elever.

Katarina realskola (för gossar):

1 ⁵ (abcd) 138
2 ⁵ (abcd) 124
3 ⁵ (abcd) 118
4 ⁵ (abcd) 110
5 ⁵ (ab) 42

Summa 18 avdelningar, 532 elever.

Allmänna synpunkter. Det hade visat sig, framhåller skolutredningen, att frågan om högre lärarinneseminariets övningsskola stode i så nära samband med vissa andra spörsmål, som berörde den lokala läroverksorganisationen i Stockholm, att den icke syntes kunna med fördel lösas såsom ett från dessa fristående problem. I överensstämmelse med besparingsberedningen, som funnit det nödvändigt att förknippa frågan om seminariets övningsskola med frågan om behovet av högre läroanstalter i Stockholm över huvud och om dessa läroanstalters placering, hade skolutredningen således funnit sig böra upptaga den alltjämt oavgjorda frågan om nya elementarskolans förläggning såsom varande av särskild vikt i detta sammanhang. Då skolutredningen därvid haft att beakta såväl vad besparingsberedningen anfört som även av lokala skolmyndigheter gjorda utredningar och uttalade önskemål, hade det blivit nödvändigt att till behandling i ett sammanhang upptaga frågan om den regionala fördelningen av huvudstadens läroverk och om organisationen av vissa bland dessa läroverk.

Skolutredningen framhåller, att den vid behandlingen av de nu angivna spörsmålen haft att utgå från den nuvarande organisationen av skolväsendet och att beakta vissa behov, som för närvarande vore trängande. De läroanstalter, som avsåges i föreliggande förslag, vore således ämnade att i samma utsträckning som landets övriga skolor inbegripas i sådana omorganisationsåtgärder, som utredningen till äventyrs framdeles komme att föreslå.

Skolutredningen har vidare anfört:

Besparingsberedningen har av ekonomiska skäl avvisat tanken på att efter seminariets nedläggande bibehålla övningsskolan i någon form *i av staten tillhandahållna lokaler*. Vi dela besparingsberedningens principiella syn på

frågan och ha även på väsentliga punkter samma uppfattning som besparingsberedningen om de faktorer, vilka böra inverka på frågans lösning.

Det synes sålunda uppenbart, att den omfattande, helt av staten bekostade undervisningsanstalt, som lärarutbildningssakkunniga planerat, av finansiella skäl icke nu kan genomföras ens i modifierad form. Vill man bevara seminariets övningsskola, måste den infogas i en organisationsplan, som tillgodoser såväl statliga som kommunala undervisningsintressen. Kostnaderna kunna i så fall fördelas väsentligen enligt för statsläroverken gällande grunder.

Det ligger, såsom vi i annat sammanhang framhållit, i statens intresse, att den pedagogiska erfarenhet och tradition, som representeras av högre lärarinneseminariet, i möjligaste mån bevaras även efter seminariets nedläggande. Normalskolan med dess olika linjer har varit övningsskola för blivande ämneslärarinnor vid de allmänna läroverken och lärarinnor vid kommunala och enskilda flickskolor. Därest i enlighet med vårt förslag ämneslärarinneinstitutionen avskaffas och seminariet nedlägges, kvarstår behovet av en utbildningsanstalt för blivande lärarinnor bland annat vid de många kommunala flickskolorna.

Normalskolan har vidare varit övningsskola för statens skolköksseminarium, som allt framgent, med de ändringar som betingas av högre lärarinneseminariets nedläggande, har behov av sådan övningsskola.

Därjämte har normalskolan under lång tid i betydande utsträckning varit övningsskola för de kvinnliga eleverna vid gymnastiska centralinstitutet.

Normalskolans uppgift såsom övningsskola både för statens skolköksseminarium och gymnastiska centralinstitutet måste på lämpligaste sätt fullföljas även efter seminariets nedläggande. Lärarutbildningssakkunniga ha därjämte ifrågasatt, att normalskolan skulle tjänstgöra såsom övningsskola för ett blivande handarbetsseminarium i samorganisation med statens skolköksseminarium. Hänsyn även till denna fråga måste tagas vid uppgörande av planer för normalskolans eventuella bibehållande i en ny undervisningsanstalt.

Om således i dessa avseenden påtagliga statsintressen föreligga, förefinnas vid en ändring av skolförhållandena i Stockholm ävenledes bestämda kommunala behov att beakta. Den pågående citybildningen i stadens centrala delar och den livliga utflyttningen till periferien ha medfört, att barnantalet minskat i den inre staden, medan det däremot starkt stegrats i de yttre stadsdelarna, såväl på Östermalm och Kungsholmen som i trädgårdsstäderna i väster (Bromma) och söder (Enskede-Brännkyrka). Det har av naturliga skäl varit svårt att på alla punkter avpassa huvudstadens skolorganisation efter den hastiga befolkningsförskjutningen. Sålunda råder i vissa av de yttre stadsdelarna brist på högre skolor och elevplatser, medan däremot skolorganisationen i stadens centrum numera visat sig mer än tillräcklig för respektive stadsdelars eget behov. Olägenheten av denna brist i skolorganisationens regionala anpassning kommer i fortsättningen att för varje år göra sig gällande med ökad styrka. Med hänsyn till dessa omständigheter är en omgruppering av de högre skolorna i allmänhet av behovet påkallad, och det synes nödvändigt att jämväl denna fråga i detta sammanhang blir föremål för övervägande.

Likaså bör upptagas frågan om förläggningen av nya elementarskolan. Dess nuvarande byggnad äges av staten, men Stockholms stad har numera,

sedan läroanstalten förvandlats till samläroverk och förlorat sin karaktär av provskola, övertagit byggnadsskyldigheten. Nya elementarskolan har sedan lång tid tjänstgjort såsom övningsskola för gymnastiska centralinstitutet, och sedan platsen för institutets nybyggnad år 1941 bestämts till ett område vid Stadion, blir frågan om övningsskola för institutet av stor betydelse för detta.

1940 års skolutrednings förslag. Skolutredningen har föreslagit högre lärarinneseminiariets övningsskolas bibehållande samt en omgruppering av vissa läroverkslinjer i Stockholm; någon utvidgning av den nuvarande organisationen förutsättes icke komma att ske. Förslaget innebär i fråga om detaljerna följande:

1. Lärarinneseminiariets övningsskola (»normalskolan»), som nu omfattar 6-årig folkskola, 4-årig realskola och 7-årig flickskola, bibehålles och utvidgas med en 3-årig realgymnasielinje från nya elementarskolan, en 5-årig realskolelinje och en 4-årig latingymnasielinje från högre allmänna läroverket för flickor å Norrmalm samt en nyupprättad sjunde folkskoleklass till en ny läroanstalt, förlagd till Östermalm i närheten av Stadion och förslagsvis kallad *statens normalskola*. Flickskolan utrustas jämväl med praktisk linje. Till normalskolan knytes statens skolköksseminarium och senare eventuellt även ett nyupprättat statens handarbetsseminarium. Statens normalskola komme således enligt detta förslag att omfatta 7-årig folkskola, 7-årig flickskola med teoretisk och praktisk linje, en linje av 4-årig och en linje av 5-årig realskola med gemensam avslutningsklass, 4-årigt latingymnasium och 3-årigt realgymnasium, tillhopa 29 avdelningar. Samundervisning avses såväl i folkskolan som i realskolan och gymnasiet.

2. Återstoden av nya elementarskolan uppdelas mellan nya samläroverk i Bromma och i Enskede. Till Bromma, där lämpligt område av vederbörande kommunala myndigheter reserverats i närheten av Åkeshov, förlägges således en linje av vardera 5-årig och 4-årig realskola samt en linje av 4-årigt realgymnasium. Med dem förenas följande linjer, som avskiljas från högre allmänna läroverket i Bromma, nämligen två parallellserier av 5-årig realskola och en linje av 4-årigt latingymnasium, till ett högre allmänt läroverk, som behåller namnet *nya elementarskolan*. Detta läroverk får tillhopa 25 avdelningar.

3. För de södra förstäderna, Enskede-Brännkyrka, nybildas ett högre allmänt läroverk på så sätt, att från nya elementarskolan överflyttas en linje av 4-årigt latingymnasium, en linje av 4-årigt realgymnasium samt en linje av 5-årig realskola och förenas med en 5-årig realskolelinje, som överflyttas från Katarina realskola, till ett samläroverk, förslagsvis kallat *högre allmänna läroverket i Enskede i Stockholm* med en grundstomme av 17 avdelningar.

Motiv till skolutredningens förslag.*Promemoria av borgarrådet Oscar Larsson.*

Borgarrådet Larsson har i den 20 oktober 1941 dagtecknad promemoria framlagt en på statistiska undersökningar grundad utredning rörande skolorganisationen i Stockholm. Utredningen belyser dels utvecklingen av elevantalet under tiden 1937—1941, dels behovet av elevplatser inom de olika stadsdelarna.

Denna utredning visar, dels att brist på elevplatser föreligger i vissa stadsdelar (Östermalm, Bromma, Enskede), medan överskott förefinnes i andra (den inre staden, Södermalm), dels också att den nuvarande skolorganisationen i Stockholm, betraktad såsom ett helt, icke kan minskas. Då av ekonomiska skäl en utökning för närvarande anses utesluten, har utredningen syftat till att på lämpligaste sätt omfördela utbildningslinjer och elevplatser mellan de olika stadsdelarna.

Såsom resultat av utredningen föreslås en omgruppering, innebärande å ena sidan upprättande av tre samläroverk, nämligen i Enskede, i Bromma och på Östermalm, samt införande av 5-årig realskola vid flickläroverket å Södermalm och å andra sidan nedläggande av nya elementarskolan, normalskolan och lyceum för flickor samt kommunala mellanskolans avdelningar i Enskede och Bromma, ävensom minskning av det nuvarande Brommaläroverket, norra flickläroverket och högre allmänna läroverket å Södermalm liksom av kommunala flickskolan och kommunala mellanskolan å Södermalm.

Förslaget innebär en utvidgning av organisationen med en 4-årig gymnasielinje, som skulle ersätta det för två linjer statsunderstödda lyceum för flickor, varjämte två 7-åriga flickskolelinjer och två 4-åriga realskolelinjer skulle utbytas mot fyra 5-åriga realskolelinjer.

I promemorian har beräknats å ena sidan antalet upptagna *platser* inom de olika stadsdelarnas läroverk, å andra sidan antalet *lärjungar* i högre skolor från olika stadsdelar.

På grundval av dessa uppgifter ha erhållits siffror, som ange *platsbristen*, respektive *platsöverskottet* vid läroverken inom varje stadsdel. Därvid har stadsdelen Norrmalm ansetts omfatta jämväl Vasastaden och staden mellan broarna samt norra förorterna, medan södra förorterna förts till Södermalm med undantag för Enskede, som med närliggande samhällen i Brännkyrka bildar en särskild grupp. Å Norrmalm har konstaterats platsöverskott, medan platsbrist råder på Östermalm samt i Bromma och Enskede. För de olika linjerna ställa sig förhållandena inom de stadsdelar, som ha platsbrist, på följande sätt (nya elementarskolan och högre lärarinneseminariets övningsskola antagas vara nedlagda, deras lärjungar äro sålunda medräknade men ej deras nu upptagna platser):

5-årig realskola, klass 1:	Östermalm	— 97	platser	
	Bromma	— 46	»	
	Enskede	— 60	»	
4-årig realskola, klass 1:	Östermalm	— 34	»	
	Bromma	— 26	»	
	Enskede	— 24	»	
4-årig latinlinje, ring I:	Östermalm	± 0	»	(— 29 om gymnasiet vid lyceum f. fl. nedlägges)
	Bromma	— 7	»	
	Enskede	— 11	»	
4-årig reallinje, ring I:	Östermalm	— 31	»	
	Bromma	— 12	»	
	Enskede	— 27	»	
3-årig reallinje, ring I:	Östermalm	— 17	»	
	Bromma	— 12	»	
	Enskede	— 4	»	

I beräkningen av platsbristen i 4-årig realskola ha de lärjungar från respektive stadsdelar medtagits, vilka tillhöra de kommunala mellanskolorna i Stockholm. I fråga om övriga skolformer gäller beräkningen uteslutande läroverkens lärjungar.

I promemorian anföres vidare bland annat:

Vad beträffar de nya skolornas närmare förläggning, är mark för ett läroverk i Enskede reserverad i närheten av Johanneshovs idrottsplats. För det nya läroverket i Bromma torde trakten kring Åkeshovs gård erbjuda det lämpligaste läget. Läroanstalten på Östermalm bör givetvis placeras invid gymnastiska centralinstitutets nybyggnad vid Stadion och fylla behovet av en institutet närbelägen övningsskola.

Den föreslagna omgrupperingen av skolorna grundar sig på elevernas nuvarande fördelning på de olika stadsdelarna. Vad den framtida utvecklingen beträffar, må erinras om att enligt tidigare utförda förutberäkningar skulle elevantalet i klass 1⁵ och 1⁷ från 1939 till 1946 hålla sig oförändrat på Södermalm, stiga på Östermalm och Kungsholmen samt i Enskede och Bromma — i den sistnämnda stadsdelen mycket kraftigt — men nedgå på Norrmalm. Siffrorna för 1941 visa nu, att elevantalet i Enskede redan överstiger och på Östermalm redan uppnått det för år 1946 beräknade antalet, medan ökningen gått långsammare än beräknat på Kungsholmen och i Bromma, samt att elevantalet på Södermalm minskat något och på Norrmalm nedgått snabbare än beräknat. På Norrmalm har vidare elevantalet i folkskolans första klass starkt avtagit — från 675 år 1938 till 580 år 1941. Den hittills skedda utvecklingen på Norrmalm ingiver sålunda vissa farhågor för rekryteringsbasen till innerstadens högre skolor. Man kan icke bortse från möjligheten, att elevminskningen på Norrmalm framdeles blir så omfattande, att skolorna här skulle, även efter en fullständig bortflyttning av nya elementarskolan och normalskolan, kunna tillgodose också Östermalms platsbehov. Om man nu bygger ett nytt läroverk på Östermalm, kan det sålunda tänkas, att man

sedermera skulle bli nödsakad att flytta ett av de gamla läroverken på Norrmalm utanför den inre staden.

En säker prognos för den fortsatta utvecklingen torde för närvarande knappast kunna göras. På grundval av hittills kända barnantals-siffror ha dock följande beräkningar utförts.

En sammanställning av antalet barn vid årsskiftet 1940/41 i varje årskull upp till och med 11-årsåldern visar, att de årskullar, som under de närmaste 5—6 åren inträda i läroverksåldern, föga avvika från den nuvarande årgångens storlek, men att de härefter följande årskullarna successivt växa i storlek. Vidare skönjes en blivande förskjutning av elevantalet mellan stadsdelarna. Under förutsättning att årskullarnas numerär för varje stadsdel skulle ändras på samma sätt som genomsnittligt skett under perioden 1928—39, med den inskränkningen att ökningen för ytterområdena sättes till hälften av den under perioden observerade, kommer man till följande resultat:

	11/12-åringar 1/1 1941		0/1-åringar 1/1 1941		0/1-åringar framräknade till 11/12-årsåldern	
Norrmalm	709	15,5 %	984	13,1 %	670	8,5 %
Östermalm	627	13,7 »	1,200	15,9 »	1,381	17,6 »
Kungsholmen	688	15,0 »	1,361	18,1 »	1,363	17,4 »
Bromma	648	14,2 »	884	11,7 »	1,402	17,9 »
Södermalm	1,074	23,5 »	1,836	24,4 »	1,366	17,4 »
Södra förstäden	833	18,1 »	1,266	16,8 »	1,659	21,2 »
	4,579	100,0 %	7,531	100,0 %	7,841	100,0 %

Beräkningen, som sålunda innehåller flera ovissa faktorer, synes dock ställa utom tvekan behovet av de föreslagna utvidgningarna i Bromma och i Enskede. I den mån de södra förstäden skulle framdeles behöva tillgodoses härutöver, tyder beräkningen på att detta bör ske på Södermalms bekostnad. För Norrmalm visar sammanställningen en avsevärd procentuell minskning, men denna uppväges i det närmaste av ökningen på Kungsholmen och Östermalm — för hela Norr nedgår andelen i elevantalet blott från 44,2 procent till 43,5 procent. Den fortsatta utvidgning av skolororganisationen i Bromma, som i framtiden synes bli erforderlig, torde sålunda snarare böra ske genom en ökning av organisationen i dess helhet än genom en ytterligare utflyttning av platser från Norr. Beträffande det framtida platsbehovet på Norrmalm kan man dock för närvarande icke komma till en lika bestämd slutsats som i fråga om behovet av de nu föreslagna utflyttningarna till Bromma och Enskede. Inom Norr slutligen talar beräkningen för den av nuläget motiverade flyttningen österut av platser i enlighet med det uppgjorda förslaget.

Såvitt nu kan bedömas, skulle den här föreslagna omgrupperingen sålunda komma att sannolikt för lång tid framåt nöjaktigt tillgodose de olika stadsdelarnas behov av platser i högre skolor och samtidigt innebära en bättre avvägning än nu i fråga om de olika utbildningslinjernas förekomst. Driftkostnaderna för den nya organisationen torde icke bli högre än för den nuvarande.

Däremot skulle omgrupperingen komma att draga högst betydande engångskostnader för erforderliga nya lokaler. För nya elementarskolan i Bromma och samläroverket i Enskede komma byggnadskostnaderna regelmässigt helt på kommunen. Beträffande läroanstalten på Östermalm, som i utvidgad form bildar en direkt fortsättning på den helstatliga normalskolan, har jag i detta sammanhang icke velat ingå på frågan, vem byggnadsskyldigheten skall åvila.

Oavsett hur denna fråga löses, synes det under rådande exceptionella förhållanden knappast möjligt att för närvarande genomföra de omfattande skolbyggnadsföretag, som en flyttning av nya elementarskolan från centrum aktualiserar. Staden har närmast framför sig uppförandet av nybyggnader för södra flickläroverket, till vilket visserligen medel redan anvisats, för tekniska läroverket, som med svårighet provisoriskt inrymmts hos yrkesskolorna och norra kommunala mellanskolan, samt för handelskolorna, vilkas nuvarande lokaler vid Birger Jarls torg den 1 juli 1942 övertagas av staten. Dessa byggnadsföretag äro tillsammans av sådan storleksordning, att det framstår som särdeles önskvärt, att i avvaktan på gynnsammare ekonomiska förhållanden nya elementarskolan tills vidare får kvarligga i sina nuvarande lokaler vid Hötorget.

Nytt läroverk på Östermalm (»statens normalskola»).

Skolutredningen anför härom:

Vi ha redan¹ skisserat, huru den läroanstalt i stort sett bör vara organiserad, som skall träda i stället för högre lärarinneseminariets övningskola. Den bör först och främst vara lärarutbildningsanstalt, och organisationen bör därför vara sådan, att anstalten på bästa sätt kan fylla denna uppgift. I densamma böra ingå den nuvarande normalskolans samtliga linjer, således folkskolan, utökad till 7-årig, den 7-åriga flickskolelinjen, och den 4-åriga realskolan. Att den 7-åriga flickskolelinjen bibehålles, finna vi nödvändigt dels med hänsyn till behovet av en sådan linje dels med hänsyn till nödvändigheten att i den nya lärarutbildningsanstalt, som i viss mån komme att ersätta högre lärarinneseminariet, utbilda lärarinnor för de kommunala och enskilda flickskolorna.

För folkskolelinjens bibehållande kunna liknande skäl anföras: den kan icke indragas utan att nya klassavdelningar upprättas vid andra folkskolor och den är mycket önskvärd i den nya lärarutbildningsanstalten. Den betydelse, som erfarenheterna från undervisningen i folkskolan haft för lärarinneutbildningen vid seminariet, har kraftigt hävdats av seminariets rektor. Vi hysa samma uppfattning om värdet av denna nära förbindelse med folkskolan. Vi vilja dessutom erinra om att i lärarutbildningssakkunnigas förslag till förändrad lärarutbildning auskultation och undervisning i folkskola ingår såsom ett mycket viktigt led i den blivande lärarens utbildning.

Behovet av en 4-årig realskolelinje på Östermalm har varit ett skäl till vårt förslag att bibehålla denna linje vid den nya normalskolan. Dessutom bör enligt vår mening en sådan linje finnas vid ett läroverk, som avses att bli lärarutbildningsanstalt och eventuellt försöksskola.

Utom flickskola, folkskola och 4-årig realskola bör den nya läroanstalten med hänsyn till sin karaktär av lärarutbildningsanstalt även omfatta 5-årig

¹ Se ovan sid. 32 f.

realskola. Det behov av ytterligare elevplatser i nämnda skolform, som blivit en följd av den starka bebyggelsen av Ladugårdsgårde, har hittills kunnat fyllas dels genom nya elementarskolan, dels genom högre flickläroverket å Norrmalm, där många flickor även från de östra stadsdelarna vunnit inträde. I samband med nya elementarskolans förflyttning från sin nuvarande plats bör därför en 5-årig realskolelinje förläggas till det nya läroverket på Östermalm, och vi föreslå således, att en dylik linje överflyttas från högre allmänna läroverket för flickor å Norrmalm.

Besparingsberedningen har föreslagit, att två av nya elementarskolans gymnasielinjer, nämligen den 4-åriga linjen i det nyspråkliga latinalgymnasiet och den 3-åriga realgymnasielinjen, skulle överflyttas till det nya läroverket å Östermalm. Vi dela besparingsberedningens uppfattning om behovet av ifrågavarande nya linjer på Östermalm men föreslå den modifikationen i dess förslag, att behovet täckes genom överflyttande av en 3-årig realgymnasielinje från nya elementarskolan samt av en 4-årig latinalgymnasielinje från norra flickläroverket.

Skälen till att en 5-årig realskolelinje och en linje av 4-årigt latinalgymnasium böra överföras till den nya statens normalskola från högre allmänna läroverket för flickor å Norrmalm äro följande: Sistnämnda läroanstalt var ursprungligen byggd för 23 klassavdelningar jämte eventuellt två mindre klasser, alltså högst 25 avdelningar, med möjlighet till utvidgning efter uppförande av särskild flygelbyggnad. Antalet avdelningar har emellertid, sedan läroverket erhållit även en 5-klassig realskola, som i klass 3 omfattar två parallellavdelningar och i klass 2 ytterligare en parallellavdelning, betydligt ökats, så att läroverket, när denna nya organisation helt genomförts, kommer att omfatta 33 klassavdelningar med omkring 950 lärjungar. En stor del av dessa lärjungar kommer från stadsdelar, som lika väl kunna anses tillhöra den planerade normalskolans vid Stadion lärjungeområde. Överflyttandet är således ett led i strävan att jämnare fördela utbildningsmöjligheterna i Stockholm, samtidigt som det avser att nedbringa antalet avdelningar vid flickläroverket till ett antal av 25, ungefär motsvarande läroverkets ursprungliga planläggning.

I sin helhet skulle alltså den nya läroanstalten på Östermalm, såsom tidigare angivits, komma att omfatta 7-årig folkskola, 7-årig flickskola, en 4-årig och 5-årig realskola, 4-årigt latinalgymnasium och 3-årigt realgymnasium.

Byggnaden för det nya läroverket bör dock så planeras, att den vid behov medger utvidgning av läroverkets organisation med ytterligare en realskolelinje. Vi hålla nämligen icke för osannolikt, att behov av en sådan längre fram kan komma att visa sig.

Nytt läroverk i Bromma.

Besparingsberedningen har föreslagit, att de avdelningar av nya elementarskolan, vilka icke förläggas till det nya läroverket på Östermalm, överflyttas till Bromma för att tillsammans med ett tillräckligt antal klasser ur det alltför stora Brommaläroverket bilda en ny undervisningsanstalt för gossar i de västra trädgårdsstäderna. Enligt vår mening har besparingsberedningen anfört vägande skäl för en utökning av skolorganisationen i Bromma. Dock synes den nya läroanstalten böra vara ett samläroverk.

Brommaläroverket upprättades successivt från och med höstterminen 1934. Enligt planen skulle läroverket omfatta inalles 20 klassavdelningar

med cirka 600 elever. Elevtillströmningen har kommit att vida överstiga vad som beräknades vid läroverkets tillkomst. Nybyggnaden beräknades enligt stadsfullmäktiges beslut i april 1935 för 29 klassavdelningar med ungefär 850 elever. Från och med höstterminen 1941 omfattar läroverket 41 klassavdelningar. Lärjungeantalet utgjorde den 15 september 1941 1,275 lärjungar.

Ät de klassavdelningar, som icke fått plats i läroverkets egen byggnad, ha lokaler måst beredas på annat håll: för närvarande äro 11 klassavdelningar förlagda till kommunala flickskolan i Smedslätten. För att så långt som möjligt kunna möta den starka elevtillströmningen har sålunda Brommaläroverket med myndigheternas medgivande utvidgats utöver den ursprungliga ramen. Det oaktat har ett betydande antal inträdessökande varje år måst avvisas.

Starka skäl tala för att den nya läroanstalten i Bromma organiseras som samläroverk: dels kommer den att taga arv efter ett tidigare samläroverk, nya elementarskolan i Stockholm, dels kommer den att övertaga en del av den verksamhet, som bedrives av Brommaläroverket, vilket likaledes är samskola, dels föreligger i Bromma behov av ytterligare elevplatser för flickor, dels synes en av linjerna i realskolan böra organiseras såsom praktisk (inbyggd handelslinje), från vilken flickor vid annan organisation vore uteslängda. Slutligen måste med hänsyn till Brommaförsamlingens stora vidsträcktthet ett samläroverk i Åkeshov vara att bestämt föredraga framför ett gossläroverk, enär även flickornas utbildningsbehov i de västligaste delarna av församlingen därigenom tillgodoses.

Enligt borgarrådet Oscar Larsson borde Bromma vid en omläggning av skolförhållandena erhålla två nya linjer av den 5-åriga realskolan. Med hänsyn till skolbehovet i Enskede ha vi endast kunnat föreslå överflyttande till Bromma av en 5-årig realskolelinje från nya elementarskolan. För flickorna finnas möjligheter till en tredje parallellserie i Bromma kommunala flickskola. Det ytterligare behov av elevplatser i realskolan, som förefinnes, anse vi kunna tills vidare fyllas genom den 4-åriga realskolelinje, som vi föreslå överflyttas från den nuvarande nya elementarskolan till det nya läroverket i Bromma. Med hänsyn till att praktiska realskolelinjer icke finnas inom det vidsträckta Bromma-området och ej heller inom relativt närbelägna delar av den inre staden, föreslå vi, att en inbyggd praktisk linje (handelslinje) med praktisk realexamen såsom slutmål måtte upprättas vid det nya läroverket i Bromma. Genom införande av en handelslinje i realskolan kunde för många elever en önskvärd övergång till praktisk verksamhet förberedas och härigenom även tillströmningen till gymnasielinjerna något minskas.

Det nya läroverket i Bromma, sammansatt av 13 klassavdelningar från nya elementarskolan och 12 klassavdelningar från Brommaläroverket, och förslagsvis fortfarande kallat nya elementarskolan i Stockholm, skulle sålunda bestå av 3 parallellserier av 5-årig realskola med gemensam avslutningsklass, en 4-årig realskolelinje, varvid en av nämnda linjer skulle vara inbyggd handelslinje, vidare 4-årigt gymnasium med en latinlinje och en reallinje, tillhopa 25 avdelningar. Då läroverket emellertid icke nu kunnat förse med mera än en reallinje men behov sannolikt längre fram kommer att visa sig av dubbel reallinje, synes läroverksbyggnaden böra planeras för ett utvidgningsbehov av ytterligare en sådan linje, varigenom läroverket skulle uppnå en storlek av 29 klassavdelningar.

Det nuvarande Brommaläroverket skulle efter den av oss i anslutning till besparingsberedningens uttalande föreslagna beskärningen omfatta 29 klassavdelningar, fördelade på en linje av 4-årigt latingymnasium, två linjer av 4-årigt realgymnasium, en 5-årig realskola på 3 linjer med gemensam avslutningsklass, och en 4-årig realskola, vars avslutningsklass möjligen skulle kunna vara gemensam med den 5-åriga realskolans. Så organiserat skulle läroverket omfatta högst 29 klassavdelningar och kunna rymmas i den för detsamma avsedda skolbyggnaden. De lokaler i andra skolor, som läroverket under de senaste åren måst taga i anspråk, skulle således kunna disponeras för dessa skolors egna behov, vilket är nödvändigt, om flickskolan skall kunna erhålla den beräknade och väl behövliga tredje serien parallellavdelningar och om folkskolan icke skall behöva arbeta med besvärliga dupliceringar.

Läroverk i Enskeде.

Besparingsberedningen har icke uttalat sig om skolförhållandena i Stockholms södra stadsdelar och förorter. Frågan härom visar sig emellertid så nära sammanhånga med spørsmålet om de skolorganisatoriska förhållandena i staden i övrigt, att den icke lämpligen kan lösas helt oberoende av detta. Skolutredningen har därjämte genom remiss den 15 december 1941 anbefallts att taga i övervägande en framställning från Brännkyrka-Enskeде kommunalförening angående inrättande av läroverk i Enskeде och Brännkyrka.

Dessa församlingar hade vid 1941 års slut en folkmängd å tillsammans 73,785 personer, därav i Enskeде 33,301 och i Brännkyrka 40,484. Folkmängden har vuxit särskilt starkt under de senaste åren: ökningen utgör under femårsperioden 1937—41 för Enskeде nära 11,000 och för Brännkyrka drygt 9,000 personer. Bebyggelsen av Årsta och Johanneshov, som nyligen påbörjats i betydande omfattning, väntas inom de närmaste åren tillföra dessa områden en ännu större folkmängdsökning, som enbart för de av kronan exploaterade delarna beräknas till runt 13,000 personer.

De södra förstäderna ha hittills saknat läroverk, och av de kommunala skolorna har endast en avdelning av södra kommunala mellanskolan varit förlagd till Enskeде. Ungdomens behov av högre skolundervisning har sålunda väsentligen tillgodosetts av läroanstalterna i den inre staden, närmast på Södermalm. Anslutningen från Enskeде och Brännkyrka till dessa skolor har länge varit livlig och har nu nått sådan omfattning, att eleverna härifrån ensamma skulle fylla ett större läroverk. Om man håller sig till realskolans första klass, som klarast avspeglar nulägets behov, kommo således höstterminen 1941 från Enskeде och Brännkyrka samt närliggande samhälLEN utanför stadsgränsen 104 gossar och 8 flickor till klass 1⁵ samt — utöver eleverna i mellanskolavdelningen i Enskeде — 24 gossar och 36 flickor till klass 1⁴. Det låga antalet flickor i klass 1⁵ sammanhänger med att flickläroverket på Södermalm saknar 5-årig linje. På grund härav söka sig flickorna på Södermalm och i södra förstäderna i jämförelsevis större utsträckning än i andra stadsdelar till de kommunala flickskolorna. Södermalms kommunala flickskola har också måst vidgas med 2 extra parallellavdelningar; med 1,089 elever är denna skola bland läroanstalter av jämförligt slag Stockholms största näst Brommaläroverket och är liksom detta i stort behov av en avlastning. Från södra förstäderna kommo höstterminen 1941 inalles 78 flickor till klass 1⁷. Till gymnasiet är

elevanslutningen från ifrågavarande samhällen ännu icke så omfattande. Stockholms stadsfullmäktige ha med hänsyn härtill tidigare anhållit om inrättande i Enskede av en samrealskola, som sedermera kunde påbyggas med ett gymnasium. Även på gymnasiet har dock antalet elever från södra förstäderna under senaste tid stigit och utgjorde höstterminen 1941 21 i första latinringen och 50 i första reallinjen. Bland de här i siffror redovisade eleverna torde visserligen en del, som på grund av de stora avstånden under alla förhållanden måste resa till och från skolan, lika väl betjänas av läroverk inne på Södermalm som av ett läroverk i förstäderna. Enbart i Enskede med angränsande samhällen i Brännkyrka bo emellertid lärjungar till ett antal, som väl motsvarar elevnumerären vid ett flerlinjigt läroverk; höstterminen 1941 kommo sålunda härifrån till första klassen i 5-årig realskola 60 elever, i 4-årig realskola 23 elever utöver dem som fingo plats i mellanskolan i Enskede, och i 7-årig flickskola 39 elever samt till första ringen i latingymnasiet 13 elever och i realgymnasiet 31 elever. Beaktas bör även det latenta behov av läroverksplatser, som föreligger i de södra förstäderna med dess till övervägande del mindre välsituerade befolkning. Såsom i skrivelsen från ovannämnda kommunalförening framhålles, tvingas många föräldrar av ekonomiska skäl — t. ex. hänsyn till de dyra buss- och spårvägsresorna samt utgifter för extra måltider under skoltiden — att avstå från att sända sina barn till skolorna inne i staden. Slutligen kommer folkmängden och därmed skolbehovet under de närmaste åren att väsentligt stegras genom den pågående exploateringen med bland annat höghusbebyggelse i stor skala på Johanneshovs- och Årstaområdena.

I betraktande av dessa förhållanden vilja vi föreslå, att vid den nu aktualiserade omfördelningen av läroverksplatserna i Stockholm beslut även fattas om upprättandet av ett lokalläroverk i de södra förstäderna, lämpligen förlagt till Johanneshov, där byggnadstomt för ett läroverk reserverats. Såsom tidigare angivits, kan det nya läroverket utan utvidgning av huvudstadens läroverksorganisation i det hela komma till stånd genom överflyttning av linjer från befintliga läroverk.

Från nya elementarskolan kunna en 5-årig realskolelinje, en 4-årig realgymnasielinje och en 4-årig latingymnasielinje överflyttas. En linje av 5-årig realskola torde därjämte kunna överflyttas från något av de allmänna läroverken för gossar å Södermalm. Katarina realskola har fyra parallellavdelningar, högre allmänna läroverket å Södermalm däremot tre. Högre allmänna läroverket för gossar å Södermalm är provårsläroverk och bör därför äga ett relativt stort antal klassavdelningar även på realskolan. Därtill kommer, att tillströmningen till det högre allmänna läroverket å Södermalm är starkare än till Katarina realskola — antalet godkända inträdessökande var vårterminen 1941 respektive 135 och 80 — varjämte dess övriga klasser i realskolan äro starkare belastade än motsvarande avdelningar i Katarina realskola. Det synes oss därför föreligga övervägande skäl att överflytta en linje av den 5-åriga realskolan från Katarina realskola till Enskede.

Det av oss föreslagna högre allmänna läroverket i Enskede skulle alltså komma att bestå av följande avdelningar: ett 4-årigt latin- och realgymnasium, båda med enkla linjer, överflyttat från nya elementarskolan, samt två linjer av 5-årig realskola, den ena överflyttad från nya elementarskolan, den andra från Katarina realskola. Sammanlagt utgör detta 17 avdelningar. Med hänsyn till att en linje av den 4-åriga kommunala mellan-

skolan är förlagd i Enskede, synes den nu föreslagna organisationen kunna täcka närmast föreliggande behov och därjämte utgöra en stomme, som sedan vid behov kan utbyggas både i realskola och i gymnasium. Någon handelslinje föreslå vi icke i Enskede med hänsyn till den relativt närbelägna handelsmellanskolan på Söder. Vid uppförandet av byggnader för det nya läroverket synes det emellertid vara lämpligt att dessa så planeras, att de utan svårighet kunna förses med erforderlig tillbyggnad vid en sannolik framtida utvidgning av läroverket. Därvid — och detta gäller även statens normalskola och nya elementarskolan — bör även beaktas det särskilda behov, som kan tänkas uppstå, därest vid en omorganisation av det högre undervisningsväsendet en ombildning i viss utsträckning av allmänna realskolelinjer till praktiska skulle befinnas lämplig.

Genom upprättande av ett högre allmänt läroverk i Enskede skulle en betydande avlastning ske för såväl Katarina realskola som högre allmänna läroverket för gossar å Södermalm.

Sammanfattning.

De förändringar i Stockholms läroverksorganisation, som med utgångspunkt i frågan om den nuvarande normalskolan föreslagits, innebära, framhåller skolutredningen, endast en omflyttning av utbildningslinjer efter de olika stadsdelarnas nuvarande behov och i överensstämmelse med den allmänna utvecklingstendensen. Beträffande denna tendens anse vi det tillräckligt att hänvisa till utredningen av borgarrådet Larsson. Vårt förslag ansluter sig i allt väsentligt till det av honom framlagda. Dock ha vi icke ansett oss böra för närvarande föreslå utvidgning av högre allmänna läroverket för flickor å Södermalm med 5-åriga realskolelinjer och samtidig indragning av 7-åriga linjer vid kommunala flickskolan å Södermalm, och icke heller förstatligande av de kommunala mellanskolelinjerna i Bromma och Enskede, då vi i detta sammanhang velat undvika varje utvidgning av den statliga läroverksorganisationen för Stockholms vidkommande. En sådan synes oss icke för närvarande vara absolut nödvändig, och den torde därför icke böra övervägas annat än i samband med en översyn av behovet av olika slags läroanstalter inom landet i dess helhet. Vårt förslag ligger också helt i linje med besparingsberedningens ovannämnda förslag, men liksom vi å ena sidan icke velat ifrågasätta någon utvidgning, ha vi å andra sidan icke heller ansett oss kunna föreslå någon nedskärning av skolorganisationen. Det synes också uppenbart, att den alltjämt fortgående befolkningsökningen i Stockholm (år 1941 omkring 10,000 personer, motsvarande ett mindre stadssamhälle, år 1940 omkring 7,000, väsentligen inom stadens ytterområden) kommer att ganska snart göra en utvidgning av läroverksorganisationen i form av nya parallellavdelningar nödvändig, företrädesvis i de läroanstalter, som nu föreslås upprättade i Bromma och Enskede. En något starkare förskjutning av läroverksorganisationen från Norrmalm till Östermalm än den här föreslagna vore likaså i och för sig önskvärd, men en sådan synes icke kunna åvägabringas annat än på bekostnad av de västra eller södra förorternas än tydligare framträdande behov i här förvarande avseende. För det närvarande synes den av oss föreslagna organisationen vara i det hela både tillräcklig och rättvist avpassad med hänsyn till de olika regionala behoven. Den torde också, i den mån så befinnes nödvändigt, medgiva utvidgning och ytterligare anpassning efter ändrade befolkningsförhållanden.

Alternativt förslag.

Till sist anse vi oss dock böra peka på möjligheten av att lösa frågan efter en alternativ linje, detta för den händelse, att ett nybyggnadsprogram i den utsträckning, som vårt förslag förutsätter, under nu rådande finansiella förhållanden skulle synas svårt att i ett sammanhang genomföra. Med hänsyn till den omständigheten, att platsbehovet för Enskede-Brännkyrka, såsom vi tidigare konstaterat, i och för sig torde kunna för närvarande väsentligen tillgodoses genom de statliga och kommunala läroanstalterna på Södermalm, vilka befinna sig inom någorlunda nära räckhåll, torde upprättandet av ett läroverk i Enskede kunna i nödfall tills vidare något anstå. I så fall föreslå vi följande modifikationer i den ovan framlagda organisationsplanen. Katarina realskola behåller sin fjärde avdelning av den 5-åriga realskolan och norra flickläroverket såväl den 5-åriga realskolelinje som den 4-åriga latinlinje, vilka tänkts överförda till den nya normalskolan, varvid emellertid frågan om en tillbyggnad till flickläroverket blir omedelbart aktuell. Till normalskolan överflyttas i stället från nya elementarskolan såväl en linje av 4-årigt latingymnasium som en linje av 5-årig realskola, vilka annars skulle ha tillförts det planerade läroverket i Enskede. Den 4-åriga realgymnasielinje, som sistnämnda läroverk likaledes skulle erhålla från nya elementarskolan, placeras också vid den nya normalskolan, dels med hänsyn till att denna i egenskap av provårsanstalt har gagn av en jämförelsevis rik linjedelning, dels med hänsyn till det starka behov av platser på realgymnasiet, som gör sig gällande även i det inre av staden.

Av dessa båda alternativ ge vi emellertid, såsom framgår av vad vi redan anfört i ärendet, ett bestämt företräde åt det första, både med hänsyn till det nuvarande läget och då endast detta på längre sikt löser frågan om den regionala fördelningen av huvudstadens läroverk. Det kan med visshet förutses, att de nuvarande läroverken å Södermalm inom en mycket nära framtid bli otillräckliga för denna stadsdels och de södra förorternas behov. Ur mera allmänna synpunkter är det aktuella huvudintresset knutet vid tillkomsten av en ny statens normalskola såsom en ersättning för den lärarutbildningsanstalt, som försvinner i och med nedläggandet av högre lärarinneseminariet och dess övningsskola. Den samtidiga förekomsten av andra läroverksproblem för huvudstadens vidkommande, vilka äro intimt förknippade med den nämnda huvudfrågan och vilka med hänsyn till både statens och stadens intressen kräva en snar lösning, gör det emellertid angeläget att söka finna en ekonomiskt fördelaktig och på samma gång lämplig lösning av huvudstadens läroverksproblem i dess helhet.

I detta sammanhang har icke berörts frågan, i vad mån den föreslagna statliga läroverksorganisationen kan påverka behovet av enskilda högre skolor. Då vi emellertid icke föreslagit någon utvidgning av organisationens yttre ram, ha vi icke ansett oss böra ifrågasätta indragning av statsbidraget till någon enskild skola. Men uppmärksamhet torde böra ägnas åt frågan, huruvida samtliga nu förefintliga latinlinjer vid privata gymnasier i Stockholm även framdeles bli behövliga. Detta blir sannolikt till stor del beroende på den framtida fördelningen av statliga latin- och realgymnasielinjer, där läget redan om ett par år torde kunna överblickas med större säkerhet.

Övergångsanordningar. Skolutredningen har förordat, att de föreslagna förändringarna skola träda i kraft den 1 juli 1943.

Vid övervägandet av den lämpliga tidpunkten för omorganisationen, yttrar skolutredningen, ha vi i första hand utgått från att högre lärarinneseminariet, som läsåret 1941/42 har en andra och en tredje avdelning, normalt skulle dimittera sin sista avdelning med utgången av läsåret 1942/43. Eleverna bli emellertid endast undantagsvis färdiga med sin avgångsexamen under det tredje seminarieåret, varför viss verksamhet måste beräknas pågå vid seminariet även under läsåret 1943/44. Härvid torde det dock endast komma att gälla dels övningsundervisning och handledning i anslutning därtill, dels tentamina, under det att teoretisk undervisning i regel icke förekommer under detta år.

Teoretisk undervisning meddelas däremot i den frivilliga fjärde årskursen, vilken vanligen genomgås först något år efter det att eleverna avlagt sin examen vid seminariet och haft tillfälle att bestrida lärartjänstgöring i viss omfattning.

Om med hänsyn till den frivilliga fjärde årskursen seminariets verksamhet skulle ytterligare utsträckas, skulle särskilda anordningar härför egentligen vara erforderliga i åtskilliga år, sedan seminariets övriga verksamhet nedlagts. Genomgång av den fjärde årskursen ger emellertid ingen särskild behörighet, som icke redan förvärvats genom den avlagda avgångsexamen; den innebär endast ökad meritering och större reell kompetens. Frågan har också efter det att lärarutbildningssakkunniga avgåvo sitt betänkande så till vida kommit i ett annat läge, som de från seminariet utexaminerade lärarinnorna numera enligt kungörelse den 21 juni 1940 (nr 560) äga rätt att idka studier vid universitet och där avlägga examina. Den fjärde årskursen, som i regel genomgås endast i något enstaka ämne av varje elev, synes därför kunna ersättas med studier och eventuell tentamen vid universitet, och en utsträckning av seminariets verksamhet med ett eller annat år synes icke erforderlig med hänsyn till den fjärde årskursen.

Något större svårigheter erbjuder en avveckling av seminariet med utgången av vårterminen 1943 med hänsyn till de lärjungar i sista klassen, som sagda termin ännu icke hunnit avsluta studierna vid seminariet och erhålla betyg över avlagd avgångsexamen. Dessa svårigheter synas dock vara av mera formell än reell natur. Såsom nyss nämnts, är det i allmänhet icke fråga om teoretisk undervisning för dessa elever, endast om övningsundervisning och handledning i anslutning därtill samt om tentamina, och under det sista verksamhetsåret finge seminariet givetvis bestämt inrikta sig på att hinna avsluta all teoretisk undervisning under läsåret i fråga. Om den nuvarande normalskolan omedelbart fortsätter sin verksamhet i här föreslagen ordning, synes föreskrift kunna meddelas, att återstående auskultering och övningsundervisning må fullgöras vid den nya statens normalskola under läsåret 1943/44. Denna undervisning bör vara förlagd till de avdelningar av den nya normalskolan, som överflyttats dit från den nuvarande, och den kommer alltså i realiteten att försiggå i samma skola, måhända också i samma lokaler.

De ämneslärarinnor, som undervisa i den nuvarande normalskolan, förut-sättas samtliga skola överflyttas till den nya, och de böra där bibehållas vid sina förutvarande avlöningsförmåner. I någon mån kan emellertid medverkan av lärarinneseminariets lärare därvid anses önskvärd eller erforderlig, och enstaka föreläsningar i metodik ävensom vissa metodiska konferenser och viss handledning från dessa lärares sida kunna visa sig påkallade. Visserligen torde de lärare, som under läsåret 1942/43 handhaft den teoretiska undervis-

ningen vid själva seminariet, kunna anses pliktiga att lämna sådan medverkan, då den i själva verket ingår i deras arbetsuppgifter för läsåret 1942/43, ehuru vissa elever icke då medhunnit arbetet. Å andra sidan förefaller det skäligt, att då ifrågavarande lärare icke kunnat tagas i anspråk för dessa uppgifter under den tid, de ställt sig till seminariets förfogande — med hänsyn till vakanserna å de ordinarie tjänsterna rör det sig om för år anställda timlärare — viss ersättning får utgå för dylik metodisk undervisning och handledning. Ett engångsanslag för budgetåret 1943/44 av 500 kronor för detta ändamål torde vara tillfyllest. Däremot synes det knappast nödvändigt att räkna med särskild ersättning för de tentamina med ifrågavarande elever, som kunna komma att förrättas under läsåret 1943/44, då dessa tentamina uppenbart äro att betrakta som från läsåret 1942/43 uppskjutna arbetsuppgifter. Det blir för varje lärare ej fråga om mer än ett fåtal tentamina, då de cirka 20 eleverna fördela sig på olika ämnen och ämnesgrupper; några kunna för övrigt beräknas avlägga sin examen vårterminen 1943. Endast för det fall, att särskild examinators måste utses, som icke föregående år meddelat undervisning i tredje årskursen vid seminariet, synes ersättning böra utgå, varom i så fall särskild ansökan får ingivas till Kungl. Maj:t.

Då avgångsbetyg för de utgående eleverna utfärdas av skolöverstyrelsen, torde föreskrift böra meddelas, att överstyrelsen må äga att under samverkan med normalskolans rektor utfärda dylikt avgångsbetyg från högre lärarinneseminariet även efter dettas nedläggande, dock endast under läsåret 1943/44.

Något hinder för seminariets slutliga avveckling med utgången av budgetåret 1942/43 synes sålunda icke föreligga, och vi utgå därför från denna tidpunkt för seminariets nedläggande. Med hänsyn till den vid den nuvarande normalskolan anställda fasta lärarpersonalen och till denna skolas lärjungar bör dess verksamhet icke avbrytas utan omedelbart fortgå vid den nya läroanstalten. Följaktligen är det lämpligt, att den föreslagna »s t a t e n s n o r m a l s k o l a» upprättas med början av budgetåret 1943/44 och att den då i enlighet med vad nyss anförts i sig upptager hela den gamla normalskolan.

Samtidigt synes emellertid ombildningen av övriga berörda läroverk och följaktligen även upprättandet av de nya läroverken i Bromma och Enskede böra taga sin början. För högre allmänna läroverket i Bromma är läget bekymmersamt, i det att 11 klassavdelningar undervisas i kommunala flickskolans i Bromma lokaler, vilka komma att behövas för denna skolas egen räkning. I folkskolans lokaler i Bromma kan högre allmänna läroverket i Bromma icke heller placera klassavdelningar, utan att detta blir ogynnsamt för folkskolan och där framtvingar dupliceringar. Ej heller nya elementarskolan har utrymme för alla sina klasser inom läroverksbyggnaden utan förhyr klassrum på annat håll; sju klassavdelningar undervisas för närvarande i Jakobs folkskola. Liknande gäller högre allmänna läroverket för flickor å Normmalm, som på grund av den senaste omorganisationen alltjämt befinner sig i tillväxt och med ingången av budgetåret 1943/44 når sin fulla storlek. Det är alltså angeläget, att en avveckling av de övertaliga avdelningarna kan komma till stånd med det snaraste. Vi föreslå därför, att nyorganisationen i sin helhet börjar med ingången av budgetåret 1943/44.

Då det emellertid kan tänkas förenat med vissa svårigheter att färdigställa de nya läroverksbyggnaderna till sagda tidpunkt och man följaktligen torde

nödgas räkna med ett provisorium för det första året av nyorganisationen, vilja vi föreslå, att första ringen av det 3-åriga realgymnasiet icke överflyttas från nya elementarskolan till den nya normalskolan förrän med ingången av läsåret 1944/45. Under budgetåret 1943/44 torde under sådana omständigheter normalskolan i nödfall kunna begagna högre lärarinneseminariets lokaler. I övrigt räkna vi med överflyttning av en realskoleklass och en gymnasiering årligen från de gamla läroverken till de nyupprättade med början från lägsta klassen och ringen. Budgetåret 1943/44 komme den till Bromma förlagda nya elementarskolan — vilken under omorganisationstiden är avsedd att tillsammans med den förutvarande nya elementarskolan bilda en skolenhet — att omfatta 3 avdelningar av klass 1⁵ och 1 av klass 1⁴ samt tillsammans 2 avdelningar av ring I av latin- och realgymnasium, sammanlagt alltså 6 avdelningar, under det att läroverket i Enskede komme att omfatta 4 avdelningar, därav 2 i realskolan (klass 1⁵) och 2 i gymnasiet (LI⁴ och RI⁴).

Endast under första året av omorganisationstiden synes emellertid ett provisorium i lokalavseende vara möjligt. Vi förutsätta alltså, att nya lokaler kunna tagas i bruk senast från och med ingången av läsåret 1944/45.

Även med hänsyn till den praktiska lärarutbildningen är det angeläget, att den nya läroverksorganisationen kan träda i funktion så snart som möjligt. Antalet årligen färdigutbildade lärare minskas i och med högre lärarinneseminariets nedläggande med ett 20-tal. Ovan har framhållits, att genomgång av praktisk lärarutbildning bör möjliggöras, utom vid högre allmänna läroverket i Bromma, vid ytterligare ett läroverk såsom ersättning för den nedlagda lärarutbildningen vid högre lärarinneseminariet, och statens normalskola har föreslagits såsom särskilt lämpad för denna uppgift.

Normalskolan upprättas emellertid endast successivt, och under det första året eller de båda första åren torde det icke vara möjligt att igångsätta provårsutbildningen vid skolan. Visserligen äger den nya läroanstalten redan från början fullständig flickskola ävensom 4-årig realskola och folkskola — den senares sjunde klass tänkes dock tillkomma först från och med andra året liksom flickskolans praktiska linje är avsedd att då träda i verksamhet — och provårsutbildningen vid skolan tänkes i första hand skola taga sikte på flickskolornas behov. Men då den icke är avsedd att uteslutande tillgodose sistnämnda behov och då såväl manliga som kvinnliga lärarkandidater böra hänvisas till skolan, synes provårsarbetet icke böra taga sin början förrän åtminstone större delen av realskolan och gymnasiet hunnit färdigorganiseras. Under det tredje verksamhetsåret äro tre klasser av 5-årig realskola, tre ringar av 4-årig latinalgymnasium och två ringar av 3-årig realgymnasium inrättade. Skolans organisation synes då ha nått tillräcklig allsidighet och omfattning, och skolan bör då också ha erhållit ett tillräckligt antal ordinarie lärarkrafter, bland annat i lektorsställning, för att vara rustad för sin uppgift såsom praktisk lärarutbildningsanstalt. Men då det sålunda knappast är möjligt att påbörja provårsverksamheten vid normalskolan förrän två år efter skolans inrättande och då det är angeläget, att den avbrutna lärarutbildningen vid högre lärarinneseminariet kan snarast möjligt återupptagas i de nya formerna, är detta ett tungt vägande skäl att icke uppskjuta inrättandet av den nya läroanstalten längre än alldeles nödvändigt.

Såsom framgår av det anförda, finna vi behovet av den nya organisationen i olika avseenden trängande, och vi ha därför föreslagit, att omorganisationen skall börja med ingången av budgetåret 1943/44.

Kostnadsberäkningar m. m. Efter en ingående beräkning rörande lärarbehov m. m., beträffande vilken hänvisas till handlingarna i ärendet, har skolutredningen uppskattat kostnadsökningen respektive kostnadsminskningen vid genomförande av dess förslag sålunda (rörligt tillägg och kristillägg ej inberäknade):

De årliga kostnaderna för de färdigorganiserade nya läroanstalterna uppgå i avrundade tal till följande belopp:

Statens normalskola	kronor	402,000
Nya elementarskolan (Bromma)	»	356,400
Högre allmänna läroverket i Enskede	»	246,300
Summa kronor		1,004,700.

Den årliga reduktion i kostnader, som uppstår därigenom, att vissa läroanstalter nedläggas eller minskas till sitt omfång, uppgår för de olika läroanstalterna till i avrundade tal följande belopp:

Högre lärarinneseminariet	kronor	369,400
Nya elementarskolan (Norrmalm)	»	343,400
Högre allmänna läroverket i Bromma	»	147,700
Högre allmänna läroverket för flickor å Norrmalm	»	86,800
Katarina realskola	»	45,300
Summa kronor		992,600.

Sammanlagt medför omorganisationen sålunda en kostnadsökning på i runt tal 12,000 kronor.

Vid sina beräkningar har skolutredningen utgått från att 1 lektorstjänst och 5 adjunktstjänster, vilka icke för närvarande tillhöra högre allmänna läroverket i Bromma och högre allmänna läroverket för flickor å Norrmalm men vilka genom nyinrättande eller överflyttning böra tillföras dessa läroverk med hänsyn till deras storlek och den för dem nu gällande organisationen, efter den här föreslagna omorganisationen överflyttas till de nya läroverken i Bromma och Enskede eller direkt inrättas vid dessa båda läroverk i stället för vid de förutnämnda. Inrättandet av dessa tjänster vore emellertid icke betingat av den föreslagna organisationen utan borde ske oberoende av denna, och intill dess ifrågavarande tjänster inrättats, borde icke-ordinarie lärare förordnas att bestrida tjänstgöringen, vare sig denna vore förlagd till de äldre eller till de nya läroverken.

De enda i egentlig mening nya tjänster, som omorganisationen gör erforderliga, äro enligt skolutredningen 1 rektorstjänst, 1 lektorstjänst, 1 ordinarie musiklärartjänst, 1 extra lärartjänst i manlig slöjd, 1 extra lärartjänst i hushållsgöromål och 5 ordinarie vaktmästartjänster samt timlärartjänster motsvarande drygt 2 hela tjänster, bland annat i praktiska läroämnena. Därtill komma de särskilda kostnaderna för provärsinstitutionen. Å andra sidan bli vissa tjänster överflödiga och kunna inbesparas, nämligen 4 extra ordinarie adjunktstjänster, 2 extra adjunktstjänster, 1 extra ordinarie gymnastiklärartjänst, 1 extra gymnastiklärartjänst, 3 extra ordinarie vaktmästartjänster samt ett icke ringa antal timlärartimmar vid högre lärarinneseminariet. Vidare

inbesparas kostnaderna för den frivilliga fjärde årskursen, arvode till en biträdande föreståndarinna samt visst anslag till stipendier vid lärarinneseminariet. Att det totala antalet ämneslärartjänster genom omorganisationen minskas med (6—2 =) 4 (den nytillkommande rektorstjänsten räknad som hel tjänst), trots att organisationen ökas med 2 avdelningar av realskolans avslutningsklass, sammanhänger, framhåller skolutredningen, uppenbarligen framför allt med det förhållandet, att de 9 lektorstjänsterna vid högre lärarinneseminariet, av vilka 8 äro vakanta, för närvarande endast till en mindre del äro tagna i anspråk. Lektorer vid lärarinneseminariet ha lägre antal tjänstgöringstimmar än lektorer vid de högre allmänna läroverken, föreläsningar räknas dubbelt mot lektioner, och en timbegränsning sker dessutom motsvarande lektorernas skyldighet att handleda eleverna vid den praktiska övningsundervisningen samt att förrätta tentamina. De vakanta adjunktstjänsterna vid lärarinneseminariet äro icke heller helt tagna i anspråk, och båda de biträdande föreståndarinnorna ha till ungefär hälften nedsatt tjänstgöring. Vidare saknas för närvarande en hel årsklass vid seminariet. Då nu denna reserv av lärarkrafter tages i anspråk, bli självfallet vissa andra lärarkrafter överflödiga. Mot den ena av de båda nya avslutningsklasserna i realskolan svara också till stor del timlärartimmar i praktiska läroämnen.

De verkställda kostnadsberäkningarna avse förhållandena, sedan omorganisationen blivit i sin helhet genomförd, vilket enligt uppgjord plan inträffar i och med ingången av budgetåret 1947/48. Vi ha icke ansett erforderligt att särskilt beräkna kostnaderna för de olika åren av ombildningen, särskilt som den icke berör staten för budgetåret 1942/43. Under första året av omorganisationen, alltså budgetåret 1943/44, bör den nya rektorstjänsten upprättas, varjämte 1 vaktmästartjänst då torde böra nyinrättas och 2 vaktmästartjänster ombildas från extra ordinarie till ordinarie. För övrigt blir det endast fråga om överflyttning av tjänster och eventuellt av befattningshavare. Det synes lämpligt, att även de vakanta ordinarie tjänster, som äro upptagna i högre lärarinneseminariets stat, formellt redan då överflyttas till de nya läroverken men utan att medel för deras uppehållande anvisas förrän efter förslag av Kungl. Maj:t i fråga om varje särskild tjänst.

Villkor för omorganisationen. Vissa tomtrågor. Högre lärarinneseminariet disponerar dels lokaler i den staten tillhöriga fastigheten Riddaregatan 5 och dels genom byggnadsstyrelsens försorg förhyrda lokaler i fastigheten Nybrogatan 19 (förutvarande Almquistska skolan) och Katarinavägen 9 B (Kooperativa förbundets hus).

I fastigheten vid Riddaregatan inrymmas lärarinneseminariet och flickskolan, dock att bibliotek och en del av den praktiska undervisningen är förlagd till lokalerna i Nybrogatan 19. För lärarinneseminariets räkning disponeras endast 3 lärosalar i förstnämnda fastighet.

Realskolan och folkskolan samt större delen av skolköksseminariet och hushållsskolan äro inrymda i fastigheten Nybrogatan 19. Hushållskurser m. m. äro förlagda till lokalerna i fastigheten Katarinavägen 9 B, som omfatta 7—8 salar. Av sammanlagda hyresbeloppen för förhyrda lokaler — 53,500 kronor — belöper enligt rektor omkring 26,000 kronor å lokaler för skolkökssemi-

nariet och hushållsskolan samt omkring 27,500 kronor å lokaler för övriga läroanstalter.

Hysesavtalet om fastigheten Nybrogatan 19 utgår under år 1942. Betydande inredningsarbeten ha verkställts genom husägarens försorg.

Fastigheten Riddaregatan 5 redovisas per den 1 juli 1941 i statens allmänna fastighetsfond med ett värde av 770,000 kronor, varav markvärde 550,000 kronor och byggnadsvärde 220,000 kronor. Fastighetens taxeringsvärde är 700,000 kronor.

Nya elementarskolan är inrymd i staten tillhöriga lokaler, belägna vid Slöjdgatan invid Hötorget. Fastigheten redovisas i statens allmänna fastighetsfond med ett värde av 1,380,000 kronor, varav markvärde 930,000 kronor och byggnadsvärde 450,000 kronor. Taxeringsvärdet är 1,350,000 kronor.

Lärarutbildningssakkunniga ha, som nämnts, förutsatt, att den lärarutbildningsanstalt, som skulle övertaga det nuvarande högre lärarinneseminariets verksamhet, skulle helt bekostas av statsmedel och att således även kostnaderna för tomt och hus för läroanstalten skulle, såsom hittills skett i fråga om högre lärarinneseminariet med därtill hörande övningsskolor, bestridas genom statens försorg. *Besparingsberedningen* däremot har ansett avgörande skäl tala emot ett genomförande under överskådlig framtid av de sakkunnigas projekt om ett fullständigt läroverk i av staten tillhandahållna lokaler.

1940 års skolutredning har utgått från att de för den nya undervisningsanstalten, statens normalskola, erforderliga byggnaderna skola uppföras av Stockholms stad i likhet med vad som gäller i fråga om övriga byggnader av denna art. Då emellertid den planerade normalskolan skulle fullfölja uppgifter, som tidigare åvilat helt statliga anstalter, anser skolutredningen, i överensstämmelse med vad utredningen anfört angående normalskolans betydelsefulla pedagogiska uppgifter inom det svenska skolväsendet i dess helhet, bestämda skäl tala för en sådan fördelning av de ekonomiska förpliktelserna, att staten ställer tomtmark till förfogande för den nya normalskolan. Det vore en praktisk nödvändighet, att denna finge sin plats i närheten av gymnastiska centralinstitutets nya lokaler, och tomten borde därför vara belägen i Stadions närhet. Staten innehade därstädes för ifrågavarande ändamål lämplig mark, medan Stockholms stad icke ägde tomtmark i den del av staden, där den nya läroanstalten ansetts böra ligga.

Skolutredningen framhåller i detta sammanhang, att vid genomförande av dess förslag lärarinneseminariets och nya elementarskolans välbelägna och mycket värdefulla tomtområden skulle bli disponibla för annat ändamål.

Beträffande villkoren för de föreslagna organisationsändringarna har skolutredningen anfört:

De villkor, som böra uppställas, därest beslut om den föreslagna organisationsändringen fattas av statsmakterna, äro tydligen desamma, som hittills brukat föreskrivas i liknande fall, d. v. s. åtagande från vederbörande kommuns sida att dels tillhandahålla erforderliga undervisningslokaler jämte inredning och möbelutrustning ävensom bostad åt rektor eller motsvarande kontant ersättning, dels bidraga till bestridande av de utgifter, som åvila biblioteks- och materielkassan samt ljus- och vedkassan vid läroanstalten, med ett engångsanslag under första året av läroanstaltens verksamhet. Härutöver bör numera uppställas ännu ett villkor. I statsverkspropositionen till 1941 års riksdag under åttonde huvudtiteln anförde föredragande departementschefen bland annat, att såsom villkor för ändringar i läroverksorganisationen borde uppställas fordran på åtagande från vederbörande kommuns sida att tillhandahålla bostad jämväl åt vaktmästarpersonalen vid läroverket. I sin skrivelse nr 196 har riksdagen anslutit sig till den av departementschefen uttalade meningen.

Stockholms stad bör alltså i fråga om var och en av de föreslagna läroanstalterna åtaga sig de förpliktelser, som nu angivits. Vid bedömandet av storleken av de engångsanslag, som staden bör bevilja för bestridande under läroanstalternas första verksamhetsår av vissa biblioteks- och materiel- samt ljus- och vedkassorna åvilande utgifter, torde man böra taga hänsyn till vissa omständigheter. Såväl högre lärarinneseminarier som nya elementarskolan äger givetvis ett ganska avsevärt förråd av undervisningsmateriel i sina ämnesinstitutioner, bibliotek o. s. v. Det ligger nära till hands, att sådan materiel väsentligen övergår till de skolor, som skulle företrädesvis övertaga nämnda båda läroanstalters verksamhet. Möjligen kan dock en uppdelning av materielen efter andra grunder i viss omfattning tänkas böra ske. Definitivt beslut i detta hänseende läres därför ej böra fattas, förrän frågan blivit närmare utredd. Om man emellertid förutsätter, att de nyorganiserade statens normalskola och nya elementarskolan skulle kunna börja sin verksamhet med ett ej alltför obetydligt förråd av materiel, synes stadens engångsanslag till dessa läroanstalter kunna begränsas till 5,000 kronor för vardera skolan. Det nyorganiserade läroverket i Enske de åter komme icke att befinna sig i en så gynnsam ställning. För dess första verksamhetsår erfordras därför ett engångsanslag, som med hänsyn till nu rådande prisläge torde böra fixeras till 18,000 kronor. Då emellertid, i enlighet med vad nyss antytts, fördelningen av förefintlig material kan tänkas böra ske enligt andra grunder, torde det vara lämpligast att endast bestämma ett för alla tre skolorna gemensamt engångsanslag av 28,000 kronor, vilket det skulle ankomma på Kungl. Maj:t att efter verkställd utredning fördela mellan de olika läroanstalterna.

Slutligen har skolutredningen erinrat om att såväl högre lärarinneseminarier som nya elementarskolan ägde flera donationsfonder. Hur dessa efter en omorganisation av de båda läroanstalterna borde disponeras krävde en närmare utredning och särskild prövning med hänsyn tagen till de för de olika fonderna gällande bestämmelserna.

d) Yttranden över skolutredningens förslag m. m.

Skolöverstyrelsen. Överstyrelsen har efter ingående granskning av skolutredningens yttrande framlagt ett i jämförelse med skolutredningens något modifierat förslag, innebärande,

att i enlighet med skolutredningens förslag ett nytt provårsläroverk upprättas, innefattande bland annat högre lärarinneseminariets övningskola, dock att läroverket benämnes »Statens provskola» och förses jämväl med 4-årigt realgymnasium på bekostnad av högre allmänna läroverket på Kungsholmen;

att nya elementarskolan förflyttas till Bromma och organiseras i enlighet med skolutredningens förslag, dock under namn av högre allmänna läroverket i Ängby;

att i enlighet med skolutredningens förslag ett högre allmänt läroverk upprättas i Enskede, dock att det förses jämväl med 4-årig realskolelinje;

samt att högre allmänna läroverket för flickor å Södermalm organiseras jämväl med 5-årig realskolelinje; häremot svarar en minskning av högre allmänna läroverket för gossar å Södermalm med en dylik linje.

Såsom skolutredningen framhåller, anför skolöverstyrelsen, innebär dess förslag icke en utökning av läroverksorganisationen i Stockholm utan endast en omfördelning av nu tillgängliga linjer på de olika stadsdelarna. Överstyrelsen delar denna skolutredningens uppfattning. Någon utökning av läroverksorganisationen i Stockholm anser överstyrelsen icke kunna för närvarande komma ifråga. Däremot är en omfördelning av utbildningsmöjligheterna mellan de olika stadsdelarna i hög grad motiverad.

N a m n f r å g a n m. m. Mot de föreslagna benämningarna kunna vissa invändningar göras, framhåller skolöverstyrelsen. »Statens normalskola» användes för närvarande som beteckning på högre lärarinneseminariets övningsskola, vilken från början bestod av en flickskola men senare utvidgades med en realskole- och en folkskolelinje. Namnet kan anses motiverat genom att ifrågavarande flickskola varit normerande för flickskolornas organisation. Nu skulle enligt skolutredningens förslag namnet användas i en vidsträcktare bemärkelse, som namn på ett högre allmänt läroverk. Namnet måste anses i viss mån missvisande, då den föreslagna läroanstalten knappast kan sägas bli normgivande för de allmänna läroverken. Att bevara namnet »Nya elementarskolan» kan i och för sig anses lämpligt, då detta namn har långvarig tradition, äldre än namnet »Statens normalskola». Att emellertid använda namnet som benämning på en skola i Bromma, synes icke motiverat. Överstyrelsen har stannat vid att föreslå namnet Statens provskola på det nya provårsläroverket på Östermalm. Den nya läroanstalten i Bromma bör benämnas högre allmänna läroverket (respektive samrealskolan) i Ängby (eller i Åkeshov), vilket är helt i stil med benämningar på liknande läroverk. Överstyrelsen anser detta namn vara lämpligare än namnet Nya elementarskolan, även om den nuvarande Nya elementarskolan skulle flyttas till Bromma. Överstyrelsen föredrager också, att namnet Ängby ingår i läroverkets benämning, då Ängby torde vara mera känt än Åkeshov.

Nya elementarskolan bör enligt överstyrelsens mening icke upphöra att existera som ett enhetligt läroverk. Det förefaller irrationellt att, såsom skolutredningen gör, icke söka sammanhålla läroverket utan uppdelat dess 7 linjer i tre grupper, därav två grupper om tre linjer vardera. Av vissa uttalanden i skolutredningens utlåtande kan man få den uppfattningen, att den nuvarande Nya elementarskolans institutioner, fonder m. m. skulle

uppdelas. Utom att motivering härför icke synes kunna presteras, finnas sakliga skäl mot dylik uppdelning.

Ett bibliotek eller en naturvetenskaplig institution kan som helhet vara värdefull och fylla sin uppgift på ett utmärkt sätt. Om en uppdelning på två eller flera delar göres, kan emellertid värdet gå helt eller delvis till spillo. Delarna måste var för sig kompletteras, och det är långt ifrån säkert, att detta ens är möjligt. Därför synes det enda ändamålsenliga tillvägagångssättet vara, att de redan förefintliga samlingarna hållas samman, och helt nya samlingar i mån av behov uppbyggas för de nya läroverken.

Överstyrelsen hade gärna sett, att det nya läroverket på Östermalm kunnat erhållas genom överflyttning av större delar av Nya elementarskolan. Emellertid visar sig en sådan lösning icke kunna genomföras under övergångstiden. Överstyrelsen har därför måst övergiva den i och för sig tilltalande tanken på Nya elementarskolans förflyttning till Östermalm. Emellertid anser överstyrelsen, att Nya elementarskolan icke bör slås sönder. Om den icke kan flyttas till Östermalm, bör den flyttas till Bromma, varvid den emellertid icke synes kunna behålla sitt namn. Även skolutredningen har tänkt sig det nya läroverket i Bromma som huvudarvinge till Nya elementarskolan. Överstyrelsen vill giva detta förslag en mera bestämd innebörd, nämligen så att Nya elementarskolans bibliotek, institutioner, fonder m. m. skola övertagas av det nya läroverket i Bromma, för så vitt icke särskilda omständigheter på någon punkt göra en annan fördelning påkallad.

Statens provskola. Det nya läroverket å Östermalm kommer att tillgodose utöver vanliga ändamål jämväl vissa speciella sådana, sammanhängande med det psykologisk-pedagogiska institutet. Fråga uppstår därvid, i vilken utsträckning staten och kommunen skola bidra till läroverkets byggnader. Skolutredningen föreslår, att kommunen i vanlig ordning åtager sig byggnadsskyldighet men att staten ställer tomt till förfogande. Överstyrelsen, som finner detta förslag innebära en god avvägning mellan statens och kommunens intressen, tillstyrker förslaget.

Överstyrelsens förslag till organisation för det nya läroverket på Östermalm avviker från skolutredningens endast på den punkten, att överstyrelsen anser, att en 4-årig realgymnasielinje bör tillkomma. Härigenom tillgodoses behovet av ytterligare en realgymnasielinje på Östermalm. Vidare får läroverket i egenskap av provårsläroverk en rikare organisation. Skolutredningen räknar med en dylik utvidgning i framtiden och även med en framtida dubbling av den femåriga realskolelinjen. Därför bör enligt skolutredningen nybyggnaden planeras för dylik utvidgning. Överstyrelsen kan icke tillstyrka detta senare förslag. Läroanstalten får redan enligt överstyrelsens förslag en så stor omfattning, att den icke bör ytterligare utökas, även om man i enlighet med skolutredningens mening tar nödig hänsyn till att för normalskolan en biträdande föreståndarinna skall finnas. Byggnaden bör därför icke planeras för större antal klassavdelningar än enligt överstyrelsens förslag.

På **K u n g s h o l m e n** föreligger ett överskott på reallinjen av tjugutvå platser. Emedan ett betydande antal lärjungar med bostad i andra stadsdelar besöka Kungsholmens läroverk, synes det motiverat att ifråga-

sätta, att en fyraårig reallinje bortflyttas från Kungsholmen, då närliggande stadsdelar få ökade möjligheter att mottaga lärjungar.

N y t t l ä r o v e r k i B r o m m a. På realskolestadiet uppvisar Bromma ett underskott på 72 platser. Skolutredningen beräknar en utökning av organisationen med en 5-årig och en 4-årig linje. Överstyrelsen instämmer i skolutredningens förslag i fråga om den 5-åriga linjen. I fråga om den 4-åriga åter synas skäl finnas till viss tvekan.

På den 5-åriga realskolan föreligger ett så stort behov (ett underskott av 46 platser), att en ny linje är klart motiverad. Kommer en planerad tredje avdelning av kommunala flickskolan till stånd, synes tillskottet på den 5-åriga realskolelinjen också vara tillräckligt för behovet under relativt lång tid framåt. Däremot kan det möjligen diskuteras, om behovet av ytterligare en linje av den 4-åriga realskolan är på ett övertygande sätt ådagalagt. Tager man hänsyn till både Brommaläroverkets 4-åriga realskolelinje och kommunala mellanskolans linjer, föreligger en brist på 26 platser, vilket synes motivera en ny linje. Platserna på läroverkets 4-åriga linje äro emellertid icke eftersökta. Vårterminen 1941 intogos enligt uppgifter i skolutredningens utlåtande endast 16 efter prövning godkända lärjungar och vid höstterminens början ytterligare 8 dylika. Linjen fylldes emellertid av lärjungar, som tidigare icke kunnat beredas plats i 1⁵ men då intagits i 5-årig realskola vid något annat läroverk. Den 4-åriga realskolelinjen har sålunda tjänstgjort som en slags reserv för den 5-åriga linjen.

Enligt skolöverstyrelsens förslag skulle i Bromma vara förlagda sex 5-åriga realskolelinjer, en eller eventuellt två 4-åriga realskolelinjer, två 4-åriga latingymnasielinjer och tre 4-åriga realgymnasielinjer. Överstyrelsen ansluter sig vidare till skolutredningens förslag att i realskolan inbyggd handelslinje upprättas i Bromma. Frågan uppstår nu, hur dessa linjer skola fördelas mellan de bägge läroverk, som utan varje tvekan äro nödvändiga i Bromma. Skolutredningen har föreslagit två högre allmänna läroverk. Under sådana förhållanden synes organisationen av vartdera vara klar. Till det nuvarande högre allmänna läroverket i Bromma böra, i enlighet med skolutredningens förslag, förläggas tre 5-åriga och en 4-årig realskolelinje, en 4-årig latingymnasielinje och två 4-åriga realgymnasielinjer. Till det andra högre allmänna läroverket skulle då förläggas tre 5-åriga realskolelinjer, en 4-årig realskolelinje (därest mer än en dylik förläggas till Bromma), en 4-årig latingymnasielinje och en 4-årig realgymnasielinje.

Om man åter skulle anse, att ingen ny 4-årig realskolelinje bör tillkomma, kunde man möjligen ifrågasätta, om icke det nya läroverket borde bli endast en samrealskola. De behövliga gymnasielinjerna, två 4-åriga latin- och tre 4-åriga realgymnasielinjer, utgöra visserligen tillsammans ett stort gymnasium men dock icke så stort, att det icke synes kunna till en tid sammanhållas vid ett enda högre allmänt läroverk. Organisationens skulle då lämpligen bli följande. Till högre allmänna läroverket i Bromma skulle förläggas två 5-åriga realskolelinjer, två 4-åriga latingymnasielinjer och tre 4-åriga realgymnasielinjer. Klassavdelningarnas antal skulle bli högst 30, troligen 29. De övriga linjerna, fyra 5-åriga och en 4-årig realskolelinje skulle då förläggas till samrealskolan i Ängby. Detta läroverk skulle bli en stor samrealskola, men icke större än att den vore rimlig.

Om man endast tar hänsyn till det just nu föreliggande behovet, kun-

de en lösning med ett högre allmänt läroverk och en samrealskola vara någorlunda tillfredsställande. För en dylik lösning talar också byggnadsfrågan, då det torde vara lättare att under nuvarande förhållanden bygga nya lokaler för en samrealskola än för ett högre allmänt läroverk. Det måste å andra sidan anses som en svaghet i organisationen, att den icke kan bereda rum för 4-åriga realskolelinjer vid mer än det ena läroverket.

Lösningen med två högre allmänna läroverk är otvivelaktigt den mer framsynta lösningen. Utbyggnaden av Brommaområdena torde icke vara avslutad. Troligen kommer utflyttningen att fortgå och ett än mer ökat behov av läroanstalter att göra sig gällande. Under sådana förhållanden synes det vara fullt motiverat att redan nu i överensstämmelse med besparingsberedningens och skolutredningens förslag förlägga två högre allmänna läroverk till de västra förstäderna.

Läroverk i Enskede. I Enskede finnes på realskolestadiet en brist på 84 nybörjarplatser, varav 60 på 5-årig och 24 på 4-årig linje. Skolutredningen föreslår två 5-åriga linjer. Överstyrelsen anser, att starka skäl kunna anföras för att dessutom en 4-årig linje bör tillkomma, varigenom tre realskolelinjer skulle inrättas i likhet med vad borgarrådet Larsson föreslagit. Överstyrelsen tänker därvid icke blott på det konstaterade behovet, 24 platser, utan också på det utan tivel stora latent behov, som finnes i Enskede. Detta latent behov torde vara betydligt större än på Östermalm och i Bromma. Emedan befolkningen i genomsnitt är mindre välsituerad i Enskede än på Östermalm och i Bromma, kan man förutsätta, att ett förhållandevis mindre antal lärjungar kunna beredas möjlighet att resa in till läroverk i staden från Enskede än från Bromma och Östermalm. På grund av detta latent behov räknar överstyrelsen, åtminstone alternativt, med en 4-årig realskolelinje vid det föreslagna läroverket i Enskede. Utan tvivel har man också att emotse fortsatt betydande utflyttning till de södra förstäderna, varför det måste anses vara en framsynt lösning att icke göra organisationen i Enskede för snäv. Skolutredningen räknar också med en framtida utvidgning av den organisation, som den föreslagit. Överstyrelsen anser, att man redan från början bör räkna härmed.

I Enskede föreligger på gymnasiestadiet en brist på 44 nybörjarplatser, därav 13 på latinlinjen och 31 på reallinjen. Skolutredningen föreslår här utökning med en latin- och en reallinje. Överstyrelsen instämmer i detta förslag.

Högre allmänna läroverket i Enskede skulle enligt skolöverstyrelsens förslag få följande organisation: två 5-åriga realskolelinjer och eventuellt en 4-årig realskolelinje, en 4-årig latingymnasielinje och en 4-årig realgymnasielinje.

Alternativt har överstyrelsen i det föregående räknat med överflyttning av den enda disponibla 4-åriga realskolelinjen, den vid Nya elementarskolan, till Bromma respektive Enskede. Skäl kunna anföras för båda alternativen. Helst skulle överstyrelsen se, att båda stadsdelarna kunde tillgodoses. En möjlighet finnes också att inom nuvarande organisationsram flytta en 4-årig linje till vartdera läroverket.

Enligt den av 1939 års riksdag beslutade organisationen skulle högre allmänna läroverket för flickor å Södermalm ha två linjer av 4-årig real-

skola, av vilka dock blott den ena upprättats. Lärjungetillströmningen har emellertid successivt förbättrats, och överstyrelsen har i sina anslagsäkanden för budgetåret 1942/43 beräknat medel för en första klass av den andra linjen. Denna linje kunde nu lämpligen överflyttas till Enskede. Båda läroverken finge på så sätt förmånen av såväl fyraårig som femårig realskola, medan enligt skolutredningens organisationsplan Enskede skulle erhålla endast 5-årig och högre allmänna läroverket för flickor å Södermalm endast 4-årig realskola. Till Bromma skulle i så fall flyttas den fyraåriga realskolelinjen vid nya elementarskolan. Både Bromma och Enskede kunde på detta sätt tillgodoses med fyraårig linje inom nuvarande organisationsram.

Någon ny, oberäknad kostnad uppkommer naturligtvis icke genom denna omgruppering. Om den 4-åriga realskolelinjen i Enskede kommer till stånd, föreligger tvärtom en viss sannolikhet för att den till Enskede förlagda linjen av södra kommunala mellanskolan skall kunna indragas. Tillkomsten av en 5-årig realskolelinje vid högre allmänna läroverket för flickor å Södermalm kan också förväntas medföra något minskad tillströmning till kommunala flickskolan å Södermalm, så att möjligen en parallellavdelning kan bli överflödigt. Nämda skola är också med sina nära 1,100 lärjungar i trängande behov av en avlastning. Minskning av en parallellavdelning antingen vid kommunala mellanskolan eller vid kommunala flickskolan synes sålunda i hög grad sannolik. I sådant fall skulle ingen nämnvärd ökning i kostnader för statsverket inträda i jämförelse med nuvarande kostnader för denna del av organisationen och naturligtvis än mindre i jämförelse med den för nästa läsår beräknade, med en parallellavdelning förstärkta organisationen.

Skulle emellertid endast en 4-årig realskolelinje kunna tillkomma för Bromma och Enskede tillsammans, anser överstyrelsen, att Enskede bör tillgodoses i första hand. Såsom tidigare nämnts, är linjen i Bromma för närvarande icke så starkt motiverad. Det latent behovet i Enskede gör det emellertid sannolikt, att linjen skulle bli väl besatt, om den förlades till denna stadsdel.

Femårig realskolelinje vid högre flickläroverket på Södermalm. I fråga om Södermalm föreslår skolutredningen, att en 5-årig realskolelinje bortflyttas från Katarina realskola. Överstyrelsen delar skolutredningens mening, att Katarina realskola bör ifrågakomma före högre allmänna läroverket för gossar å Södermalm. Överstyrelsen anser emellertid, att ännu ett organisationsproblem i fråga om realskolelinjerna på Södermalm bör lösas i detta sammanhang. Högre allmänna läroverket för flickor å Södermalm bör erhålla en 5-årig realskolelinje.

Härigenom skulle man tillmötesgå ett önskemål, som tidigare uttalats från läroverkets sida. För närvarande är detta läroverk det enda i Stockholm, som är organiserat med enbart 4-årig realskola. 5-årig realskola för flickor finnes endast på Norrmalm. Femårig realskola, tillgänglig för gossar, finnes däremot vid samtliga goss- och samläroverken i Stockholm.

Överflyttningen kan sägas ske från högre allmänna läroverket för flickor å Norrmalm och kan även på visst sätt motiveras därav, att elva lärjungar från Södermalm eller de södra förstäderna och förorterna äro intagna i klass 1⁵ vid högre allmänna läroverket för flickor å Norrmalm.

I fråga om gossundervisningen behöver Enskede bättre tillgodoses, vilket också kan ske genom överflyttning av en 5-årig linje från Södermalm. I de tre allmänna läroverken i denna stadsdel gå 53 lärjungar i 1⁵ och 12 lärjungar i 1⁴, vilka ha sina hem i Enskede eller östra delarna av Brännkyrka. Detta gör sammanlagt 65 lärjungar, av vilka 30 komma på Katarina realskola, 26 på högre allmänna läroverket för gossar å Södermalm och 9 på högre allmänna läroverket för flickor å Södermalm. Det synes då uppenbart, att Enskedeläroverket bör anses erhålla sina 5-åriga linjer från gossläroverken. Närmast till hands synes vara att flytta en linje från högre allmänna läroverket för gossar å Södermalm, emedan en linje redan är föreslagen flyttad från Katarina realskola. Vissa olägenheter uppstå, vilket läroverk som än drabbas av indragningen. Fördelarna av förflyttningen torde dock överväga. Överstyrelsen räknar preliminärt med högre allmänna läroverket för gossar å Södermalm utan att därmed ha velat taga definitiv ställning till frågan.

Överstyrelsens förslag innebär ifråga om Södermalm, vad den 5-åriga realskolan beträffar en ökning av platstillgången för flickor och en minskning för gossar. På Södermalm har av gammalt funnits ett överskott av platser tillgängliga för gossar, ett överskott som enligt borgarrådet Larssons promemoria uppgår till 51 platser och enligt överstyrelsens beräkningar något mindre. För flickor ha däremot hittills inga platser i den 5-åriga realskolan funnits att tillgå i denna stadsdel.

I vidstående tablå lämnas en summarisk översikt över nuvarande organisationsplan vid de allmänna läroverken i Stockholm, de ändringar i denna, som överstyrelsen föreslagit, samt den efter genomförandet av överstyrelsens förslag gällande organisationsplanen.

Övergångsanordningar m. m. Skolöverstyrelsen anför i detta hänseende:

Vad skolutredningen föreslagit beträffande den frivilliga fjärde årskursen vid högre lärarinneseminariet samt anordningen av praktiska övningar och tentamina för de elever, som icke hunnit avsluta sina studier vid seminariet vid utgången av läsåret 1942/43, finner överstyrelsen ändamålsenligt. Likväl hyser överstyrelsen den meningen, att den förslagsvis beräknade summan, 500 kronor, som är avsedd för ersättning åt de lärare, som kunna behöva anlitas på grund av den föreslagna anordningen, borde höjas med hänsyn till att ersättning för den nyssnämnda tentamensverksamheten åtminstone i vissa fall synes böra utgå.

Utöver de lärartjänster, som skolutredningen förutsätter bli disponibla för de nyinrättade läroverken, skulle för genomförande av överstyrelsens förslag bli disponibla 4 adjunktstjänster vid högre allmänna läroverket för gossar å Södermalm (eventuellt Katarina realskola). Någon tjänst beräknas däremot icke bli disponibel vid högre allmänna läroverket å Kungsholmen på grund av det stora antalet lärare över stat vid detta läroverk. Dessa tjänster synas böra disponeras för det nya läroverket å Östermalm, det nya läroverket i Enskede och högre allmänna läroverket för flickor å Södermalm. I likhet med skolutredningen anser överstyrelsen, att definitiv ståndpunkt icke i detta sammanhang behöver intagas och att, då det blir fråga om överflyttning jämväl av innehavaren av en tjänst, all nödig hänsyn bör tagas till innehavarens egna önskemål.

Organisationsplan för de allmänna läroverken i Stockholm enligt nuvarande förhållanden, av överstyrelsen föreslagna ändringar samt organisationsplanen efter genomförande av överstyrelsens förslag.

Läroverk	Antal linjer av 5-årig real- skola	Antal linjer av 4-årig real- skola	Antal linjer av 4-årigt latingym- nasium	Antal linjer av 3-årigt latingym- nasium	Antal linjer av 4-årigt realgym- nasium	Antal linjer av 3-årigt realgym- nasium
H. allm. lärov. å Östermalm	3 =3		1 =1		3 =3	
Statens provskola ¹	+1 =1	+1 =1	+1 =1		+1 =1	+1 =1
H. lärarinneseminariet . . .		1-1 =0				
H. allm. lärov. för gossar å Norrmalm	3 =3		2-1 =1	1 =1	1+1 =2	
H. reallärov. å Norrmalm .	2 =2				2 =2	1 =1
H. allm. lärov. för flickor å Norrmalm	3-1 =2	1 =1	2-1 =1	1 =1	1 =1	
Nya elementarskolan	2-2 =0	1-1 =0	1-1 =0		2-2 =0	1-1 =0
Vasa realskola	4 =4					
H. allm. lärov. å Kungs- holmen	3 =3		1 =1		2-1 =1	1 =1
H. allm. lärov. i Bromma .	5-2 =3	1 =1	2-1 =1		2 =2	
H. allm. lärov. i Ängby ¹ . .	+2 +1 =3	+1 ² =1	+1 =1		+1 =1	
H. allm. lärov. för gossar å Södermalm	3-1 =2	1 =1	1 =1	1 =1	2 =2	1 =1
H. allm. lärov. för flickor å Södermalm	+1 =1	1 =1	1 =1		1 =1	
Katarina realskola	4-1 =3					
H. allm. lärov. i Enskede ¹	+1 +1 =2	+1 ² =1	+1 =1		+1 =1	
Summa	32±0=32	6±0 =6	11-1=10	3±0 =3	16+1=17	4±0 =4

¹ Nyinrättat läroverk. ² Alternativt.

Skolutredningen förutsätter, att utbildningen skall kunna påbörjas från och med läsåret 1943/44. Möjligheten härav är främst beroende av, huruvida de förutsatta nybyggnaderna kunna komma till stånd. Detta synes för närvarande kanske mindre sannolikt. I varje fall torde det vara tämligen utsiktslöst att kunna på tillfredsställande sätt inreda nya naturvetenskapliga institutioner.

Därest det icke skulle visa sig möjligt att sätta igång erforderliga byggnadsarbeten, måste man räkna med en övergångsperiod av större eller mindre längd. Det är uppenbart, att de nya läroverken i Bromma och Enskede ej kunna upprättas under övergångstiden. Nya elementarskolan måste kvar-

stanna i nuvarande lokaler trots de därav följande olägenheterna. Särskilt synes frågan om gymnastikens anordning under övergångstiden vålla svårigheter, sedan gymnastiska centralinstitutet förflyttats. Högre allmänna läroverket för flickor å Norrmalm och högre allmänna läroverket i Bromma måste under övergångstiden fortfarande söka reda sig med provisoriska lokaler i viss utsträckning. Men för statens normalskola måste en särskild provisorisk lösning åstadkommas för övergångsperioden.

Skolutredningen föreslår ett dylikt provisorium för en kortare tid. Till normalskolan skulle läggas ett 4-årigt latingymnasium för flickor, överflyttat från högre allmänna läroverket för flickor å Norrmalm. Efter denna utbyggnad, som förutsättes skola ske med en ring om året, skulle enligt skolutredningens mening läroanstalten kunna tjänstgöra som provårsanstalt, ehuru med begränsad kapacitet. Läroanstalten skulle kvarstanna i nuvarande lokaler. Emedan anordningen är ekonomiskt ofördelaktig, förutsättes provisoriet bli av kort varaktighet.

Då den föreslagna provisoriska organisationen icke behöver föregripa den slutliga organisationen — det är utan betydelse, hur linjerna formellt flyttas mellan läroverken — vill överstyrelsen tillstyrka skolutredningens förslag till provisorisk lösning för övergångstiden.

Överstyrelsen vill emellertid betona, att om läroanstalten skall kunna tjänstgöra som provårsanstalt, är det av vikt, att de ordinarie lärartjänsterna, särskilt lektorstjänsterna, successivt inrättas med början redan första året, lämpligen genom ombildning av de nu vakantsatta lärarbefattningarna vid högre lärarinneseminariet.

Riksdagens medverkan är erforderlig för upprättandet av de tre nya läroverken och fastställandet av deras organisation ävensom för inrättandet av en femårig realskolelinje vid högre allmänna läroverket för flickor å Södermalm. Däremot torde det tillkomma Kungl. Maj:t att fatta beslut i fråga om den av skolutredningen och skolöverstyrelsen föreslagna bortflyttningen av en femårig realskolelinje och en fyraårig latingymnasielinje från högre allmänna läroverket för flickor å Norrmalm, två femåriga realskolelinjer och en fyraårig latingymnasielinje från högre allmänna läroverket i Bromma samt en femårig realskolelinje från Katarina realskola, i fråga om den av överstyrelsen föreslagna bortflyttningen av en fyraårig realgymnasielinje från högre allmänna läroverket å Kungsholmen, en femårig realskolelinje från något av gossläroverken å Södermalm och en fyraårig realskolelinje från högre allmänna läroverket för flickor å Södermalm samt i fråga om den av överstyrelsen föreslagna ombildningen av en fyraårig latinlinje vid högre allmänna läroverket för gossar å Norrmalm till reallinje.

Det är knappast rådligt, att detaljerna i organisationen fastslås genom riksdagsbeslut, eftersom tillströmningen till de olika linjerna och i någon mån även tillströmningen av inträdessökande i de olika stadsdelarna redan under loppet av ett eller annat år kan märkbart ändras. Lämpligen kan riksdagen till fastställandet av de nya läroverkens organisation knyta ett uttalande, att för varje enligt organisationsplanen upprättad ny linje en linje av samma slag skall indragas vid något annat statsläroverk i Stockholm och dess förorter. Det torde därefter ankomma på Kungl. Maj:t att fatta beslut om de linjer, som skola avvecklas eller ombildas. Beslutet torde böra föregås av en genom överstyrelsen verkställd ny utredning, som kan taga hänsyn till eventuellt inträffade ändringar i tillströmningen av inträdessökande till de nu förefintliga läroverken.

Statskontoret har förklarat sig dela skolutredningens uppfattning, att spörsmålet om övningsskolan måste bedömas under hänsynstagande till skolorganisationen överhuvudtaget i Stockholm. Vid ett sådant bedömande måste emellertid beaktas, att medan en överflyttning inom Stockholm av utbildningslinjer från ett läroverk till ett annat eller till nya undervisningsanstalter icke torde föranleda principiella erinringar från statsmakternas sida, bärande skäl måste kunna åberopas för ett bibehållande i statlig regi av skolformer, för vilka eljest regelmässigt kommunerna stode såsom huvudmän. I fråga om överflyttning av utbildningslinjer kunde allenast framhållas önskvärdheten ur allmänt ekonomiska synpunkter, att icke på grund härav lämpliga skollokaler lämnades outnyttjade. Självfallet borde även gälla, att ökade kostnader icke i någon form härigenom uppkomme för statsverket.

Vad angår spörsmålet om *övningsskolans bibehållande* har statskontoret erinrat, att ämbetsverket redan i sitt utlåtande över lärarutbildningssakkunnigas förslag uttalat, att ämbetsverket icke kunde finna, att behov föreläge att överhuvudtaget bibehålla sagda skola. Efter lärarinneseminariets nedläggande borde nämligen, hade statskontoret vidare yttrat — med hänsyn till förefintligheten i Stockholm av ett stort antal statliga och statsunderstödda flickläroverk, vilka, enligt vad som framginge av betänkandet, jämte folkskolorna kunde tagas i anspråk för seminarieelevernas praktiska övningar — icke vara erforderligt att enbart för det skolköks- och handarbetsseminarium, som skulle inrättas på grundval av det nuvarande skolköksseminariet, bibehålla en särskild övningsskola. Med hänsyn vidare till de åtgärder, som i senare tid vidtagits för flickornas undervisning genom särskilda statliga flickläroverk och kommunala flickskolor, syntes det icke heller finnas anledning att längre upprätthålla en normalskola på detta område.

De av statskontoret sålunda anförda synpunkterna hava icke vederlagts i den föreliggande utredningen, yttrar ämbetsverket. Tvärtom måste understrykas, att de skäl, som åberopats för övningsskolans bibehållande, på intet sätt kunna uppväga de i nuvarande statsekonomiska situation mycket bestämda kraven på genomförande av varje besparing, som utan särskilda olägenheter kan åstadkommas. Statskontoret får därför i anslutning till besparingsberedningens förslag avstyrka ett fortsatt upprätthållande av lärarinneseminariets övningsskola i dess nuvarande omfattning. Särskilt måste ämbetsverket bestämt motsätta sig, att staten alltjämt skall stå som huvudman för flick- och folkskolelinjerna. Organisationen av de föreslagna nya läroverken torde i första hand få ankomma på skolöverstyrelsen att pröva.

Vidkommande de av skolutredningen framlagda *kostnadsberäkningarna* må allenast anmärkas, att utredningen räknat med ombildning till ordinarie av tre extra ordinarie vaktmästartjänster. Något skäl härfor har icke anförts och synes icke heller föreligga, varför statskontoret icke kan tillstyrka den föreslagna ombildningen. Vidare har utredningen framhållit, att, då den planerade normalskolan skulle fullfölja uppgifter, som tidigare åvilat helt statliga anstalter, utredningen ansåge bestämda skäl tala för en sådan fördelning av de ekonomiska förpliktelserna för skolans upprättande, att staten ställde tomtmark till förfogande.

Statskontoret, som icke anser det av skolutredningen anförda skälet bärande, får för sin del motsätta sig varje eftergift i fråga om de villkor, som

från statens sida regelmässigt bruka uppställas för upprättande av nya läroverk.

Allmänna lönenämnden har anfört:

Enligt förslaget skulle de 11 ämneslärarinnor, vilka för närvarande äro anställda vid statens normalskola för flickor, överflyttas till det nya högre allmänna läroverk, i vilket nämnda normalskola skulle ingå. Då nämnda ämneslärarinnor för närvarande tillhöra lönegraden A 22, medan ämneslärarinna vid allmänt läroverk är placerad i lönegraden A 21, skulle enligt förslaget ifrågavarande lärarinnor bibehållas vid sina förut åtnjutna avlöningsförmåner. Allmänna lönenämnden har intet att erinra mot förslaget i denna del. Å tjänsteförteckningen för det nya allmänna läroverket synes sålunda böra upptagas ämneslärarinna å övergångsstat med placering i lönegraden A 22. Skolutredningen har i anslutning till det anförda vidare uttalat, att den högre lönegrad, som nämnda ämneslärarinnor sålunda få åtnjuta efter överflyttningen till det allmänna läroverket, syntes böra kompenseras på så sätt, att de icke erhöles sådan särskild ersättning (för närvarande 300 kronor för år jämlikt kungl. brev den 16 maj 1941) och sådan ersättning för handledning av lärarkandidater, som utgå till lärare vid läroanstalt, där provårskurs är anordnad. Vad sålunda av skolutredningen anförts föranleder lönenämnden att erinra, att nämnda slag av ersättningar, om vilka förmåles under d) och e) av 55 § 9 mom. 17 punkten civila avlöningsreglementet, tillhöra sådana förmåner, rörande vilka lärare jämlikt 66 § 2 mom. nämnda reglemente är pliktig underkasta sig ändrade bestämmelser. Skolutredningens ifrågavarande förslag — vilket såsom innebärande avsteg från avlöningsreglementets bestämmelser förutsätter beslut jämväl av riksdagen — kan således, rent formellt sett, genomföras med omedelbar verkan gentemot de av saken berörda lärarinnorna. Jämväl i vad angår frågans sakliga sida har lönenämnden icke funnit anledning till erinran mot förslaget i denna del, detta med hänsyn till att ifrågavarande ämneslärarinnor icke för närvarande äro berättigade till särskild ersättning utöver lön för sin medverkan vid lärarutbildningen.

4 övningsskollärare, vilka för närvarande äro anställda vid normalskolan men skulle överflyttas till den nya läroanstalten, föreslås skola bibehållas vid sin nuvarande placering i lönegraden A 20, utan rätt att uppbära ovannämnda särskilda ersättning och handledararvode. Samma lönegradsplacering och avlöningsvillkor skulle även i fortsättningen gälla för innehavare av övnings-skollärartjänster vid den nya läroanstalten, liksom för närvarande är fallet vid folkskoleseminarierna. Mot vad sålunda anförts och föreslagits har lönenämnden intet att erinra.

Framställning från Solna kommunalnämnd. I en den 7 april 1942 dagtecknad skrivelse har Solna kommunalnämnd framhållit, att Solna kommun liksom övriga nordvästra förortskommuner (Sundbyberg, Spånga och Sollentuna) obestriddligen utgjorde en del av Stockholm som regional enhet, att dessa nordvästra kommuner med sina 65,000 invånare vore i stort behov av ett särskilt för dessa områden avsett högre allmänt läroverk, att en utvidgning av läroverksorganisationen i Stockholm som helhet betraktad enligt kommunalnämndens uppfattning icke torde kunna komma i fråga inom överskådlig framtid och att på grund därav frågan om omorganisation av läroverken i Stockholm icke borde företagas i något sådant avse-

ende, att det vore liktydigt med upprättande av nya läroverk eller uppförande av läroverksbyggnader på nya platser, utan att därvid de nordvästra förörternas trängande behov av eget högre allmänt läroverk tillgodosåges. Därvid borde också beaktas, att det torde innebära mindre olägenhet ur social och ekonomisk synpunkt, om för vinnande av detta syfte en del barn från Bromma nödgades besöka läroverk i den inre staden, än om barnen från de nordvästra förörterna måste göra det för att komma i åtnjutande av en högre skolutbildning. Därest en omorganisation av läroverken i Stockholm såsom förefölle sannolikt nu måste vidtagas, borde densamma genomföras så, att ett högre allmänt läroverk upprättades på därför lämplig plats i de nordvästra förortskommunerna.

Var inom dessa förortskommuner läroverket borde förläggas vore en fråga, som krävde ingående prövning med hänsynstagande till ej mindre elevfördelningen inom dessa förortskommuner utan även kommunikations- och övriga förhållanden, som inverkade på frågans bedömande. En särskild undersökning förutsatte också fördelningen berörda kommuner emellan av kostnaderna för läroverksbyggnad med tillhörande utrustning, vilken kommunerna enligt gällande praxis skulle tillhandahålla.

Kommunalnämnden delade skolutredningens uppfattning om nödvändigheten av att i detta sammanhang upptaga frågan om den regionala fördelningen av huvudstadens läroverk till behandling men ansåge det icke möjligt, att framdeles få frågan om en omorganisation av läroverken i Stockholm upptagen till förnyad behandling för anpassning till norra förörternas behov av eget läroverk, därest den nu föreslagna organisationen skulle förverkligas. Ty ett sådant omorganisationsförslag komme sannolikt att innebära antingen ett nedläggande av något av läroverken på Norrmalm med åtföljande misshushållning med tillgängliga lokalutrymmen eller också en utvidgning av läroverksorganisationen för Stockholm som helhet, och kommunalnämnden funne det föga sannolikt, att vare sig Kungl. Maj:t eller riksdagen inom överskådlig framtid skulle komma att giva sitt bifall till någon sådan lösning av problemet. Nämnden funne därför nödvändigt att de nordvästra förörternas behov av eget läroverk beaktades i föreliggande sammanhang. Därvid borde hänsyn tagas icke blott till det aktuella behovet, vilket redan det borde vara tillräckligt för upprättande av högre allmänt läroverk inom området utan också till det förhållandet, att varje område, som finge ett sådant aktuellt behov av läroverk tillgodosett, hade visat sig också ha ett latent behov därav, vilket komme till uttryck genom en kraftig ökning av antalet inträdessökande till nyinrättade läroverks begynnelseklasser.

Om man godtog principen, att alla medborgare borde i möjligaste mån beredas samma tillgång till utbildning för arbetsuppgifter i samhället, syntes det ur det allmännas synpunkt vara mindre lämpligt att omgruppera läroverken i Stockholm på ett sådant sätt, att ett område som Bromma med 52,400 i stort sett välsituerade invånare tillfördes ännu ett läroverk utöver det redan befintliga, om samtidigt de nordvästra förörterna med sina 65,000 invånare med mindre god ekonomisk bärkraft fortfarande skulle

nödgas i stor utsträckning hänvisa sin bildningssökande ungdom till läroverken i Stockholm med därav följande extra kostnader för resor med mera; kostnader som många av dessa kommuners invånare icke förmådde bära och som därför innebure ett hinder för beredande av en tillfredsställande undervisning åt ungdomen. Erfarenheten visade också, att familjer, som önskade bereda sina barn undervisning i läroverk, för undvikande av dylika kostnader ofta avflyttade till Stockholm, då barnen komme i den ålder att deras läroverksundervisning började; ett förhållande, som förvisso icke främjade en önskvärd bosättning och de sociala förhållandena.

För kommunerna vore det därjämte på lång sikt av avgörande betydelse för deras ekonomi, om inom desamma funnes möjlighet till den högre skolbildning, som familjer med barn och ordnad ekonomi krävde för bosättning på platsen i fråga. Ty även om kommunerna i likhet med Solna gjorde stora upppoffringar för stärkande av sin ekonomiska bärkraft och för sociala välfärdsanordningar, kunde de ändock därmed icke ernå det som i längden avgjorde deras ekonomiska stabilisering d. v. s. att till densamma draga och bibehålla en välsituerad befolkning, utan att ovannämnda förutsättning för en sådan befolknings bosättning inom kommunen skapades.

Skulle det föreliggande förslaget till omorganisationen av läroverken i Stockholm under sådana förhållanden komma att realiseras, innebure det enligt Solna kommunalnämnds uppfattning ett mycket svårt för att icke säga oöverstigligt hinder för Solna kommuns liksom för övriga nordvästra förorters utveckling.

I utlåtande den 13 april 1942 över kommunalnämndens framställning har *skolöverstyrelsen* hemställt, att framställningen skulle överlämnas till 1940 års skolutredning för att tagas under övervägande i samband med frågan om läroverksorganisationen för riket i övrigt.

Överstyrelsen erinrade, att förslag om förstatligande av den kommunala mellanskolan i Solna genom sammanslagning med samrealskolan i Sundbyberg framförts i det sakkunnigbetänkande angående fortsatt förstatligande av kommunala mellanskolor, som framlagts den 15 juni 1939. Förhandlingarna mellan de kommunala myndigheterna i Solna och Sundbyberg angående bland annat skolbyggnadernas läge hade emellertid icke lett till något resultat. Frågan om ett statligt gymnasium för de norra förorterna torde därför icke lämpligen kunna upptagas till prövning, förrän utredning presterats rörande skolbyggnadernas läge och bestridandet av kostnaderna för desamma. Överstyrelsen ville redan med hänsyn härtill hålla före, att de norra förorternas till Stockholm skolfrågor icke borde upptagas till prövning i samband med förslaget angående Stockholms läroverksorganisation. Skulle frågan vidgas till att omfatta jämväl de norra förorterna, torde man svårigen kunna undgå att helt spränga denna utrednings ram. Även andra förorter till Stockholm (Djursholm, Saltsjöbaden) torde i sådant fall böra medtagas. Och man kunde ifrågasätta, om man kunde stanna därmed. Även andra delar av landet kunde med rätta förvänta, att deras skolproblem skulle tagas med. En bestämd avgränsning skulle bli svår att genomföra. Den avgränsning, som skolutredningen gjort genom sitt förslag, syntes däremot lättare kunna göras.

I det föregående har jag principiellt anslutit mig till tanken på att högre lärarinneseminariet bör läggas ned med utgången av läsåret 1942/43. Om vad jag förordat bifalles, bör emellertid ställning tagas också till vissa andra frågor, vilka aktualiseras, när seminariets verksamhet upphör. Både besparingsberedningen och 1940 års skolutredning ha påvisat, att i huvudstaden finnas aktuella skolorganisatoriska problem, vilkas lösning intimt sammanhänger med frågan om högre lärarinneseminariets organisation. Båda de nämnda sakkunnigberedningarna ha sålunda uppmärksammat den för närvarande mycket otillfredsställande fördelningen mellan de högre skolorna å ena sidan och antalet elever å andra sidan inom olika stadsdelar av Stockholm. Bostadsbebyggelsens tyngdpunkt har förskjutits från de centrala delarna — inom vilka flertalet allmänna läroverk nu äro belägna — i riktning mot ytterområdena. Till följd härav har inom några stadsdelar en svårartad platsbrist uppstått vid läroverken, medan i andra fall ett visst platsöverskott kan konstateras. Platsbristen gör sig gällande på Östermalm med Gärdesstaden och, med synnerlig skärpa, i Bromma. Det nuvarande läroverket i Bromma med sina 41 avdelningar och 1,275 elever har nått en sådan storlek, att en avlastning framstår såsom ofrånkomlig. Men även de södra förstäderna med Enskede såsom centrum äro mycket missgynnade i fråga om ungdomens studiemöjligheter. De sakna andra högre skolor än en avdelning av södra kommunala mellanskolan. Stockholms södra förstäder utgöra emellertid för närvarande näst Södermalm den barnrikaste delen av huvudstaden och beräknas komma att förbli så under den närmast följande tioårsperioden. Rekryteringen av ett nytt läroverk i dessa trakter, vilket lämpligen bör förläggas till Enskede, måste under alla förhållanden anses säkerställd under en så lång tidrymd, som kan överblickas. Å andra sidan äro de centrala delarna av staden, och särskilt Norrmalm, jämförelsevis rikligt utrustade med allmänna läroverk. Vad som tarvas i huvudstaden är alltså i första hand en ändamålsenligare och rättvisare fördelning mellan de olika stadsdelarna av redan befintliga elevplatser vid läroverken. Längre än till att föreslå en dylik omfördelning ha varken besparingsberedningen, skolutredningen eller de i ärendet hörda myndigheterna sträckt sig, och ej heller enligt min mening kan det bli tal om att i nuvarande statsfinansiella läge utvidga läroverksorganisationen i huvudstaden. Kan däremot — med tillvaratagande bland annat av högre lärarinneseminariets organisation — en rationellare fördelning av de olika linjerna vid stockholmsläroverken ernås utan att kostnaden för statsverket i nämnvärd grad ökas, synes det mig självklart, att statsmakterna icke böra vägra sin medverkan därtill.

Med behovet av en sådan organisatorisk rationalisering av Stockholms läroverkssväsen sammanfalla pedagogiska önskemål med en räckvidd, som sträcker sig utöver huvudstadens lokala intressen. Om högre lärarinneseminariet lägges ned, framträder sålunda, såsom jag redan tidigare fram-

hållit, ett starkt behov av ett nytt provårsläroverk med särskild uppgift att i seminariets ställe tillhandahålla flickskolorna i riket akademiskt utbildade kvinnliga lärare. Till ett sådant läroverk skulle med fördel kunna knytas högre lärarinneseminariets övningsskola, vilken icke berörts av de vid seminariet eljest vidtagna inskränkningarna. Övningsskolan är genomsyrad av en god anda; dess flickskolelinje har varit normgivande för de flesta flickskolor i landet, och även i övrigt kan skolan uppvisa betydelsefulla pedagogiska resultat. De värden, den representerar, böra icke utan tvingande skäl spolieras. — Vidare må erinras om, att gymnastiska centralinstitutet inom ett par år kommer att flytta in i nya lokaler, belägna invid Stadion på övre Östermalm. Såsom övningsskola använder institutet för närvarande i stor utsträckning den i omedelbar närhet av institutets gamla lokaler belägna nya elementarskolan. För framtiden är det med hänsyn till undervisningen vid centralinstitutet ett viktigt önskemål, att i Stadions närhet finnes ett läroverk såsom övningsskola för institutets elever. Gymnastiska centralinstitutets behov av övningsskola sammanfaller alltså med och förstärker de skäl, som befolkningsfördelningen inom huvudstaden utgör för att å ena sidan ett nytt läroverk bör inrättas på Gärdet medan å andra sidan ett läroverk i centrum, närmast nya elementarskolan med sina otillräckliga och omoderna lokaler, bör indragas. Till stöd för inrättande av ett nytt läroverk, vari högre lärarinneseminariets övningsskola ingår, har även anförts, att statens skolköksseminariums behov av en särskild övningsskola därigenom även i fortsättningen skulle kunna på ett ändamålsenligt sätt tillgodoses. Slutligen har framhållits, att det nya läroverket med hänsyn till sin organisation och sin egenskap av arvtagare till högre lärarinneseminariets pedagogiska traditioner och erfarenheter skulle bättre än något annat läroverk kunna fylla uppgiften att bilda grundval för det psykologisk-pedagogiska institut, som, på sätt av det följande kommer att framgå, nu föreslås bli upprättat.

Från nu angivna utgångspunkter har skolutredningen utformat sitt förslag till ny läroverksorganisation för Stockholm. Förslaget innebär i korthet följande.

a) Högre lärarinneseminariets övningsskola, förstärkt med en sjunde folkskoleklass och en praktisk flickskolelinje, sammanföres med nya elementarskolans treåriga realgymnasielinje samt en femårig realskole- och en fyraårig latingymnasielinje från flickläroverket på Norrmalm till ett nytt samläroverk, tillika provårsanstalt, förlägt till Östermalm i närheten av Stadion;

b) nya elementarskolans fyraåriga realskolelinje samt den ena av dess två femåriga realskolelinjer och den ena av dess likaledes två fyraåriga realgymnasielinjer förenas med två av Brommaläroverkets fem femåriga realskolelinjer och den ena av dess två latingymnasielinjer till ett nytt samläroverk i Bromma, förlagt till ett för ändamålet reserverat område i Ängby (Åkeshov);

c) återstoden av nya elementarskolan, d. v. s. en femårig realskole-, en fyraårig latin- och en fyraårig realgymnasielinje sammanföres med en femårig realskolelinje från Katarina realskola på Södermalm till ett nytt samläroverk, förlagt till Enskede.

Till det nya Östermalmsläroverket föreslår skolutredningen slutligen, att ett nyupprättat psykologisk-pedagogiskt institut och ett omorganiserat statens skolköks- och handarbetsseminarium skola anknytas på sätt, som kommer att framgå av det följande.

Den av skolutredningen framlagda organisationsplanen för stockholmsläroverken synes mig väl motiverad och lämplig. Den prejudicerar på intet sätt de undersökningar, som i övrigt bedrivs inom skolutredningen rörande skolväsendets organisation. Den totala årliga merkostnaden för själva omorganisationen av stockholmsläroverken kommer, därest den genomföres i samband med högre lärarinneseminariets nedläggande, icke att uppgå till mera än i runt tal 12,000 kronor. Jag är med hänsyn till det anförda beredd att i princip tillstyrka det framlagda förslaget och förordar alltså att, utom högre lärarinneseminariet, även nya elementarskolan i dess nuvarande form nedlägges samt att nya samläroverk upprättas på Östermalm, i Bromma och i Enskede.

Kommunalnämnden i Solna har hävdad, att spörsmålet om upprättande av ett högre allmänt läroverk i Stockholms nordvästra förorter borde upptagas till prövning i detta sammanhang. Jag kan emellertid icke finna, att det ännu presterats sådan utredning i ärendet, som skulle göra det möjligt för mig att nu taga ställning till frågan; bland annat är det ännu en öppen fråga, var inom de berörda kommunerna ett blivande läroverk lämpligen bör vara förlagt. Ej heller kan jag finna, att detta spörsmål har sådant sammanhang med den föreliggande organisationsfrågan, att denna icke nu skulle kunna lösas oberoende av de nordvästra förorternas skolproblem. Jag hyser den uppfattningen, att därest dessa förorter vid en närmare utredning — och en sådan torde på sätt skolöverstyrelsen förordat böra komma till stånd — skulle befinnas böra erhålla ett eget högre allmänt läroverk, ett sådant bör upprättas, även om därigenom skulle uppkomma fråga om nedläggande av något av läroverken på Norrmalm. En dylik utveckling synes vara helt naturlig med hänsyn till den påvisade starka befolkningsförskjutningen från stadens inre delar till dess ytterområden, vilken legat till grund för skolutredningens förslag. Ett bifall till detta torde sålunda icke föregripa en lösning av de nordvästra förorternas läroverksproblem.

Skolöverstyrelsen har framställt vissa ändringsförslag beträffande detaljerna i den av skolutredningen framlagda organisationsplanen. Sålunda föreslår överstyrelsen, att det nya Östermalmsläroverket skall förses jämväl med fyraårig realgymnasielinje. Jag tillstyrker bifall till detta förslag. Härvid förutsättes, att, på sätt skolöverstyrelsen förordat, en motsvarande gymnasielinje indrages vid ett annat stockholmsläroverk, lämpligen vid

Kungsholmens läroverk. Jag förutsätter vidare, att den femåriga realskolelinjen vid det nya läroverket på Östermalm icke för framtiden beräknas erhålla en parallellserie. I detta sammanhang får jag erinra, att statskontoret framställt principiella erinringar mot att detta läroverk skulle utrustas med folkskole- och flickskolelinje. Jag kan icke finna att denna invändning bör tillmätas avgörande betydelse, då ju staten redan för närvarande upprätthåller dylika linjer i högre lärarinneseminariets övningsskola. Den föreslagna organisationen innebär sålunda icke någon principiell nyhet. Vad särskilt angår folkskolelinjen vill jag framhålla såsom angeläget ur pedagogisk synpunkt att bibehålla den nära kontakt mellan folkskola och realskola, som vunnits inom högre lärarinneseminarier och som vitsordats ha haft stor betydelse för lärarinneutbildningen. En fortsatt sammanknytning mellan dessa två skolformer inom det läroverk, som avsetts såsom lärarinneseminariets arvtagare, skulle enligt min mening vara ägnad att vidga och fördjupa de vunna erfarenheterna och leda till rön av bestående värde. Även flickskolelinjen har jag funnit böra bibehållas, icke minst med hänsyn till att ifrågavarande läroverk bland annat skulle få till uppgift att tillgodose flickskolorna med kvinnliga lärare, vilkas provårsutbildning speciellt tager sikte på dessa skolors särskilda behov. Jag tillstyrker alltså skolutredningens ifrågavarande förslag, för vilket jag funnit goda skäl tala.

Skolöverstyrelsen har vidare förordat, att det nya läroverket i Enskede skall redan från början förses med fyraårig realskolelinje vid sidan av de föreslagna femåriga. Jag tillstyrker även detta förslag. Härvid förutsätter jag, i anslutning till vad överstyrelsen anført, att någon fyraårig realskolelinje i stället icke tillföres det nya läroverket i Bromma, där behovet av en sådan linje torde vara mindre än i Enskede.—Vad slutligen angår skolöverstyrelsens förslag, att vid högre flickläroverket på Södermalm skall inrättas även en femårig realskolelinje, har jag varit tveksam om lämpligheten av en sådan åtgärd med hänsyn till att den möjligen skulle kunna föregripa de inom skolutredningen pågående undersökningarna. Emellertid ha skolans rektor och skolöverstyrelsen liksom vederbörande borgarråd anført mycket starka praktiska skäl för att en femårig linje bör upprättas vid detta läroverk. Det har sålunda påvisats, att Södermalm saknar femårig realskola för flickor och att denna omständighet lett till att stadsdelens kvinnliga ungdom i högre grad än i övriga delar av staden söker sig över till den kommunala flickskolan. Denna har därigenom kommit att svälla ut på ett sätt som icke varit lyckligt; med sina sammanlagt 1,089 elever närmar sig denna flickskola Brommaläroverket i storleksordning. I andra fall sända föräldrarna sina flickor den långa vägen från Södermalm och de södra förorterna till norra flickläroverket, där flickorna ha möjlighet att genomgå en femårig realskola. Jag har med hänsyn till vad sålunda upplysts ansett mig kunna tillstyrka det av skolöverstyrelsen framlagda förslaget om att vid högre flickläroverket på Södermalm skall inrättas även

en femårig realskolelinje. Icke heller detta innebär någon ansvällning av den nuvarande organisationen, då linjen kan betraktas såsom överflyttad från annat läroverk. I realiteten torde tillkomsten av den nya linjen på Södermalm emellertid främst komma att innebära en i sig önskvärd avlastning av den överdimensionerade kommunala flickskolan därstädes. Denna av speciella och rent praktiska skäl betingade anordning kan, enligt vad jag blivit övertygad om, icke verka prejudicerande för skolutredningens kommande principiella ställningstaganden.

Beträffande de nya läroanstalternas benämning förordar jag, att det nya Östermalmsläroverket, i enlighet med vad skolutredningen föreslagit, benämnas »statens normalskola». Det nya Brommaläroverket torde böra benämnas »nya elementarskolan» och läroverket i Enskede »högre allmänna läroverket i Enskede».

På sätt överstyrelsen anfört torde riksdagens medverkan vid genomförandet av den ifrågasatta omorganisationen erfordras endast i vad avser nedläggandet av nya elementarskolan, upprättandet av de tre nya läroverken och dessas grundläggande organisation samt inrättandet av femårig realskola vid högre flickläroverket på Södermalm. Däremot torde det få ankomma på Kungl. Maj:t att fatta beslut i fråga om förflyttandet av linjer från ett läroverk till ett annat och dylikt inom ramen för den för varje läroverk fastställda organisationen.

Den av mig förordade omorganisationen torde, såsom skolutredningen föreslagit, böra på sedvanligt sätt genomföras successivt; den torde böra taga sin början den 1 juli 1943 eller vid den senare tidpunkt, som Kungl. Maj:t bestämmer. För att förslaget skall kunna helt genomföras förutsättes emellertid, att Stockholms stad låter uppföra nya byggnader för de nya läroverken. Givetvis måste man taga med i beräkningen, att svårigheter att erhålla material och arbetskraft kunna försena byggnadsprogrammet och därmed även omorganisationen. I detta hänseende kan läget komma att förskjutas både snabbt och genomgripande. Så länge krisen varar torde emellertid få förutsättas, att behovet av dessa byggnadsföretag kommer att ur synpunkten av materialåtgång och användningen av arbetskraft vägas emot övriga större byggnadsföretag. Det är därför av vikt att Kungl. Maj:t får frihet att i samverkan med Stockholms stads myndigheter inom ramen av den av mig förordade organisationsplanen vidtaga erforderliga jämkningar däri. Det kan sålunda bli nödvändigt att med hänsyn till byggnadsfrågans läge uppskjuta vissa organisatoriska förändringar till en något senare tidpunkt och att även i övrigt vidtaga provisoriska anordningar under en övergångstid. I den mån sådana provisoriska åtgärder bli ofrånkomliga, förutsätter jag, att vad skolutredningen och skolöverstyrelsen härutinnan anfört, kommer att beaktas. Övergångsvis skulle sålunda i anslutning till vad utredningen och överstyrelsen framhållit högre lärarinneseminariets övningsskola kunna bibehållas och på denna uppbyggas ett latin-

gymnasium. Jag anser mig dock böra betona att en sådan anordning skulle ur organisatorisk synpunkt vara mycket bristfällig och att dess brister skulle framträda än tydligare, om läroanstalten tillika skulle tjäna såsom provårsläroverk. Även ur ekonomisk synpunkt är denna utväg långt ifrån tillfredsställande, då den förutsätter, att det sålunda nyorganiserade läroverket kvarstannar i högre lärarinnesseminariets synnerligen omoderna och otillräckliga lokaler. Om provisoriet behöver tillgripas, bör man alltså eftersträva, att det så snart som möjligt avvecklas.

I samband med högre lärarinnesseminariets och nya elementarskolans nedläggande bli under alla förhållanden vissa övergångsanordningar nödvändiga. Sålunda torde de lärjungar vid lärarinnesseminariet, som icke avlagt avgångsexamen före utgången av läsåret 1942/43, böra beredas tillfälle att göra detta. Till de ekonomiska frågor, som i samband därmed kunna uppstå, torde man icke nu behöva taga ställning. Icke heller anser jag mig i detta sammanhang böra närmare ingå på frågan om de nyupprättade läroanstalternas personalorganisation.

Beträffande de villkor, som böra uppställas för genomförandet av den föreslagna omorganisationen, ansluter jag mig i huvudsak till vad skolutredningen anfört och föreslagit. Härutöver torde för genomförandet av förslaget om flickläroverkets på Södermalm utrustande med jämväl femårig realskola böra uppställas villkor av innebörd, att Stockholms stad förpliktar sig att tillhandahålla lokaler m. m. jämväl för denna realskola ävensom bostäder åt för läroverket erforderlig vaktmästarpersonal. Frågan huruvida staten bör tillhandahålla tomtmark för den blivande statens provskolas behov torde icke behöva i detta sammanhang upptagas till närmare övervägande.

VI. Statens skolköksseminarium och hushållsskola.

Nuvarande förhållanden. Med högre lärarinnesseminariet är för närvarande samorganiserat statens skolköksseminarium och hushållsskola.

Enligt av Kungl. Maj:t den 4 juni 1926 utfärdade bestämmelser rörande anstaltens styrelse och förvaltning omfattar läroanstalten följande kurser, nämligen

- 1) lärarinnekurs i huslig ekonomi (utbildningstid 3 terminer),
- 2) husmoderskurs (2 terminer),
- 3) kurs för utbildande av ekonomiföreståndarinnor vid större anstalter (2 terminer),
- 4) kurs för utbildande av hemföreståndarinnor (2 terminer),
- 5) skolkökskurs för normalskolans 4:e klass, övningsskola för lärarinnekursen (2 terminer),
- 6) skolkökskurs för normalskolans 6:e klass, övningsskola för lärarinnekursen (2 terminer),

7) skolkökskurs för realskolans 3:e klass, övningsskola för lärarinnekursen (2 terminer) samt

8) skolkökskurs för folkskolans 8:e klass, övningsskola för lärarinnekursen (2 terminer).

Varje år mottagas i lärarinnekursen 16, i ekonomiföreståndarinnekursen 14, i hemföreståndarinnekursen 24 och i husmoderskursen 32 elever; de båda sistnämnda kurserna äro delade på vardera två parallellavdelningar.

Utbildning av lärarinnor i hushållsgöromål äger rum antingen vid statens skolköksseminarium och hushållsskola eller vid någon av de privata läroanstalterna: Ateneums skolköksseminarium i Stockholm, fackskolan för huslig ekonomi i Uppsala, Göteborgs skolköksseminarium och Fredrika Bremerförbundets lanthushållningsseminarium i Rimforsa. Samtliga privata läroanstalter åtnjuta understöd av staten. Godkänt avgångsbetyg från lärarinnekursen vid statens skolköksseminarium medför behörighet till anställning som lärarinna vid alla de undervisningsanstalter, där undervisning i hushållsgöromål eller huslig ekonomi förekommer.

Kunskapsfordringarna för inträde i statens skolköksseminarium äro bestämda till godkänt avgångsbetyg från högre lärarinneseminarium, folkskoleseminarium eller högre flickskola med s. k. normalskolekompetensrätt eller motsvarande kunskaper, varvid sökande med betyg från folkskoleseminarium eller flickskola skall ha överbetyg i svenska språket, matematik, ett av ämnen fysik, kemi och hälsolära samt i husligt arbete. Sökande skall vidare ha genomgått husmoderskurs och även på annat sätt förvärvat vana vid praktiskt arbete. Inträdesfordringarna vid de övriga utbildningsanstalterna äro väsentligen desamma som äro gällande i fråga om statens seminarium, dock att överbetyg ej fordras samt att även realexamen respektive praktisk realexamen å hushållslinje, eventuellt också betyg från praktisk flickskolelinje, berättigar till inträde.

Utbildningstiden är tre terminer vid lärarinnekursen vid statens skolköksseminarium och vid den speciella kursen för utbildning av skolkökslärarinnor vid fackskolan i Uppsala, två år vid de andra läroanstalterna.

Tillsammans utexamineras årligen vid nämnda fem läroanstalter omkring 90 lärarinnor i hushållsgöromål. Av dessa ha omkring 30 utbildning särskilt i lanthushållning. För dem utgöra lanthushållsskolor och folkhögskolor ett lämpligt verksamhetsområde, ehuru de äga behörighet att undervisa även i vissa andra skolformer. I övrigt ha skolkökslärarinnorna möjligheter till anställning vid de kommunala flickskolorna, där undervisning i hushållsgöromål är obligatorisk, vid realskolorna och de kommunala mellanskolorna, där sådan undervisning på många håll är anordnad och där den är avsedd att vara obligatorisk, ehuru bestämmelsen ännu icke trätt i kraft, vidare vid folk- och småskoleseminarier, vid åtskilliga högre folkskolor samt vid folk- och fortsättningsskolor, där i allt flera skoldistrikt införes skolköksundervisning, ehuru antalet kurser i hushållsgöromål på grund av sjunkande barnantal på senare år nedgått. Slutligen finnas anställningsmöjligheter även vid skolor för yrkesundervisning, vid vilka skolor dock erfordras särskild behörighet, grundad på viss tids tjänstgöring, eller ytterligare utbildning efter examen. En undersökning av skolöverstyrelsen hösten 1941 utvisar, att omkring 28 procent av de under åren 1938—40 utexaminerade lärarinnorna fått anställning för helt läsår med full tjänstgöring, att 23 procent fått sådan anställning under någon del av läsåret och 30 procent kortare vikariat

eller tillfällig kurstjänstgöring, medan 14 procent lämnat skolköksarbetet, vanligen till följd av giftermål, och uppgifter saknas från 5 procent. Antalet arbetsökande skolkökslärarinnor varierade enligt uppgifter från arbetsmarknadskommissionen under loppet av år 1941 mellan 7 och 88. Av undersökningen framgår, att för närvarande ett visst överskott på skolkökslärarinnor finnes.

1936 års lärarutbildningssakkunniga. De sakkunniga, som framhållit såsom en olägenhet, att det icke för närvarande finnes någon statlig läroanstalt för utbildning av lärarinnor i kvinnlig slöjd (handarbete), och påyrkat inrättandet av ett statligt handarbetsseminarium, ha förordat, att ett sådant seminarium skulle samordnas med statens skolköksseminarium till en organisatorisk och administrativ enhet. De sakkunniga tänka sig, att till denna nya läroanstalts förfogande ställas lokaler, tillkomna genom nybyggnad för de organisationers räkning, som enligt de sakkunnigas förslag skulle träda i stället för nuvarande högre lärarinneseminariet och därtill knutna utbildningsanstalter. De sakkunniga ha räknat med de båda statliga samorganiserade seminarierna som självständiga organisationer, med var sin rektor som ledare. En av dessa rektorer föreslås skola bli föreståndare för hela institutionen. Seminarierna beräknas årligen skola utexaminera 24 elever vardera, sammanlagt alltså 48.

Beträffande detaljerna i de sakkunnigas förslag hänvisas till sakkunnigbetänkandet.

Skolöverstyrelsens yttrande över lärarutbildningssakkunnigas förslag. Överstyrelsen har tillstyrkt de sakkunnigas förslag med vissa modifikation.

Det av överstyrelsen tillstyrkta förslaget innebär, att skolköksseminariet tillika med ett nyupprättat statligt handarbetsseminarium skulle ingå i en institution, benämnd statens skolköks- och handarbetsseminarium. Institutionens övningskola skulle utgöras av den till lärarkursanstalt och försöksskola ombildade normalskolan. Utbildningstiden skulle omfatta fyra terminer såväl på skolköks- som på handarbetslinjen. Båda linjernas kurs skulle bygga på en obligatorisk ettårig husmoderskurs vid seminariet samt på ett av seminariet övervakat praktikantår. I husmoderskursen skulle årligen intagas 64 elever, fördelade på fyra avdelningar; av dessa elever skulle 48 kunna fortsätta vid lärarinnekurserna. Högst 8 platser vid varje kurs skulle reserveras för elever, som redan genomgått den andra linjens lärarinnekurs. Dessa skulle utexamineras efter tre terminer; de skulle således på tillsammans sju terminer kunna förvärva full kompetens i båda ämnena. Hem- och ekonomiföreständarinnekurserna skulle vid den nya institutionen bibehållas i sin nuvarande omfattning. För vardera seminarielinjen skulle finnas en föreståndarinna; den ena skulle förordnas till föreståndare eller rektor för hela institutionen.

Besparingsberedningen har framhållit, att det icke syntes böra ifrågasättas att nu nedlägga eller begränsa ifrågavarande skolköksseminariums och hushållsskolas verksamhet.

1940 års skolutredning har beträffande ifrågavarande spörsmål gjort följande sammanfattande uttalande:

det av 1936 års lärarutbildningssakkunniga utarbetade förslaget om en utbyggnad av seminariet till ett statens skolköks- och handarbetsseminarium bör, i den form detta förslag tillstyrkts av skolöverstyrelsen, så snart förhållandena det medgiva, förverkligas;

i avvaktan därpå bör statens skolköksseminarium omorganiseras så, att den ettåriga husmoderskursen från och med budgetåret 1943/44 får en vidgad undervisningsplan och göres till en obligatorisk förberedande kurs för den egentliga lärarinnekursen samt att denna senare kurs förlänges med en termin;

övningsundervisningen vid statens skolköksseminarium liksom senare även vid handarbetsseminariet bör från och med läsåret 1943/44 förläggas till den nyorganiserade statens normalskola;

skolköksseminariets lokalfråga bör skyndsamt ordnas genom anskaffande av provisoriska lokaler för den närmaste tiden, och statens skolköks- och handarbetsseminarium bör för framtiden förläggas till nya lokaler i närheten av statens normalskola.

Ett nedläggande av högre lärarinneseminariet, framhåller skolutredningen, kommer givetvis att beröra även verksamheten vid statens skolköksseminarium. Att denna verksamhet skulle avvecklas eller inskränkas har icke från något håll ifrågasatts. Det har enligt en allmän uppfattning varit av stort värde, att sedan ett 50-tal år tillbaka en statlig läroanstalt funnits för utbildningen av lärarinnor på hushållsundervisningens område, och det har varit ett önskemål, att en liknande institution måtte komma till stånd för utbildning av lärarkrafter i olika grenar av kvinnlig slöjd. Om normalskolan upphör eller omorganiseras, blir emellertid en omläggning av övningsundervisningen vid skolköksseminariet ofrånkomlig. Under sådana förhållanden torde också frågan om en omorganisation av skolköksseminariets verksamhet i det hela böra beaktas.

Det av lärarutbildningssakkunniga framlagda och av skolöverstyrelsen överarbetade förslaget synes innebära en tillfredsställande lösning av frågan om utbildningen av lärarinnor i här ifrågavarande övningsämnen. Enligt detta förslag skulle utbildningen komma att omfatta fyra år, d. v. s. en ettårig husmoderskurs vid seminariet, ett av seminariet övervakat praktikantår samt tvåårig seminariekurs. I verkligheten innebär detta en reglering av utbildningen i dess helhet samt en förlängning av undervisningen vid seminariet med en termin. En förlängning och förstärkning av den statliga skolköklärarinneutbildningen har länge varit ett önskemål på sakkunnigt håll — icke minst med hänsyn till att vissa privata seminarier redan nu erbjuda en längre utbildningstid. Skolköklärarinnornas uppgift är av verkligt folkupfostrande art. De skola icke blott bibringa de unga praktisk färdighet i hushållssysslor utan även meddela grundläggande insikter i de näringshygieniska spörsmål, vilkas vitala betydelse för folkhälsan framträder allt klarare. Som ledare för de i den kvinnliga ungdomens värtjänst ingående övningarna i hem- och lägertjänst ha skolköks- och slöjdlärarinnorna också nyligen ställts inför nya uppgifter. De skola meddela undervisning i matlagning, städning,

sömnad och vård av kläder, linne och sängutrustning under läger- och fält-mässiga förhållanden, en undervisning, som för att bli effektiv ställer stora krav på insikt och praktisk duglighet. I de för värtjänsten utfärdade bestämmelserna ställas också krav på att den utbildning, som skolköks- och slöjd-lärarinnorna erhålla, bringas att motsvara de höjda anspråk, som sålunda ställas på dem.

Utbildningen av handarbetslärarinnor är för närvarande helt överlämnad åt privata — ehuru visserligen statsunderstödda — läroanstalter, nämligen föreningen Handarbetets vänner och Andrea Eneroths högre handarbetsseminarium i Stockholm, Maria Nordenfelts högre handarbetsseminarium i Göteborg och fackskolan i Uppsala. Vid de båda förstnämnda läroanstalterna är utbildningstiden tvåårig; vid fackskolan i Uppsala utbildas lärarinnor i huslig ekonomi och handarbete på fem terminer. Tillsammans utexamineras årligen vid dessa läroanstalter något mer än 50 handarbetslärarinnor, av vilka några också ha kompetens såsom skolkökslärarinnor. Då antalet befunnits överstiga det för närvarande föreliggande behovet av sådana lärarinnor, helst som slöjdundervisningen i folkskolorna till större delen handhaves av lärarinnor utan specialutbildning, har antalet nyintagna elever vid varje kurs under år 1941/42 minskats. Ehuru således det föreliggande behovet av handarbetslärarinnor är täckt och ehuru den vid de enskilda seminarierna meddelade utbildningen väl numera får betraktas som nöjaktig, måste det dock betecknas som en anmärkningsvärd brist, att ingen normgivande utbildning av slöjdlärarinnor är anordnad genom statens försorg.

En statlig utbildningsanstalt för skolköks- och slöjdlärarinnor skulle säkerligen, om den finge en tillräckligt stor omfattning och organiserades på ett i utbildningshänseende mönstergillt sätt, verka reglerande på tillströmningen av lärarinneaspiranter och normerande för de enskilda seminarier, som alltför kunde befinnas erforderliga. Någon överproduktion av lärarinnor torde under sådana förhållanden icke behöva befaras. Det överskott, som nu kunnat konstateras, synes vara av rätt tillfällig art. Den pågående utvecklingen av undervisningen i slöjd och hushållsgöromål, särskilt på fortsättnings- och yrkesskolornas område, leder otvivelaktigt till en stegrad efterfrågan på specialutbildade lärarinnor, och när skolköksundervisningen vid fortsättnings-skolorna och samrealskolorna blir obligatorisk, ökas behovet av lärarkrafter ytterligare. Lärarinnorna i fråga ha för övrigt ett ganska stort verksamhetsområde även utanför skolan; de anlitas av kommuner, hushållningssällskap och andra sammanslutningar samt av större affärsföretag som konsulenter och experter till allmänhetens tjänst. Uppenbarligen är det av stor betydelse, att god tillgång råder på sådana sakkunniga krafter särskilt i en tid som den nuvarande med dess stigande svårigheter i fråga om folkförsörjningen.

I det utredningsuppdrag vi fått oss förelagt ingår såsom en betydelsefull del uppgiften att beakta de praktiska ämnenas krav på en starkare och mot deras verkliga betydelse bättre svarande ställning i skolsystemet. Bland dessa ämnen utgöra de praktiskt husliga en viktig grupp. De äga i och för sig ett stort allmänt fostrande värde i de rika möjligheter de erbjuda lärjungarna till självständigt, resultatbringande arbete. Därtill ger undervisningen i praktiskt husliga ämnen en utomordentligt betydelsefull fostran av landets kvinnliga ungdom till ordning, renlighet, intresse och arbetsvilja inför hemmets värv samt en grundläggande insikt i de för folkhälsan så viktiga näringshygieniska frågorna. En sådan fostran kan väl sägas utgöra en icke oväsentlig national-ekonomisk tillgång, icke minst i kristider, då ett klokt utnyttjande av de

större och mindre hushållens resurser i fråga om livsmedel och textilier och en omsorgsfull vård av hemmens ekonomiska värden överhuvud kan bli av avgörande betydelse för landets välfärd. Att en utveckling och fördjupning av undervisningen i de praktiskt husliga ämnena i synnerlig grad är förtjänt av statsmakternas stöd, torde vara uppenbart, liksom också att en god utbildning av lärarinnor i dessa ämnen såsom en nödvändig förutsättning för en sådan utveckling är en viktig allmän angelägenhet. Av stor betydelse är även att dugande föreståndarinnor utbildas för ekonomiavdelningarna vid anstalter, vårdhem och storkök av olika slag. Det ovannämnda förslaget till organisation av ett statens skolköks- och handarbetsseminarium med därtill anslutna kurser för hem- och ekonomiföreståndarinnor synes klokt utformat och väl ägnat att motsvara föreliggande behov.

Av det anförda framgår, att frågan om upprättande av ett förenat statligt skolköks- och handarbetsseminarium nu måste anses mogen för en lösning efter de linjer, som uppdragits i de hittills gjorda utredningarna i ärendet. Med framhållande härav måste vi likväl finna förstäeligt, om statsmakterna i nuvarande statsfinansiella läge icke anse sig kunna omedelbart företa omorganisation i enlighet med förslaget. Det synes oss dock angeläget, att i avvaktan på en slutgiltig lösning av här föreliggande frågor åtminstone den föreslagna förstärkningen och förlängningen av den statliga skolkökslärarinneutbildningen kan komma till stånd. En omläggning av den nuvarande husmoderskursen vid statens skolköksseminarium till en obligatorisk kurs, innefattande även vissa kursmoment, som skulle avlastas från den egentliga lärarinnekursen för att där bereda större plats för specialstudier, samt en förlängning av denna senare kurs med en termin skulle, enligt en av seminariets rektor till oss överlämnad beräkning, vid i övrigt oförändrade förhållanden draga en kostnad av 3,317 kronor. Utgiften i fråga får icke anses betydande med hänsyn till den avsevärda förbättring av lärarinneutbildningen, som står att vinna. Utan att närmare ingå på frågan om undervisningsplanen för ett sålunda utbyggt seminarium, vilken givetvis finge i detalj granskas av på området sakkunniga, få vi livligt tillstyrka, att nämnda omorganisation av skolköksseminariets verksamhet snarast möjligt genomföres.

Synnerligen angeläget är det givetvis, att i händelse av ett nedläggande av högre lärarinneseminariet inga åtgärder vidtagas, som kunna verka ofördelaktigt på skolköksseminariets arbete eller som kunna försvåra en framtida utveckling av institutionen i enlighet med lärarutbildningssakkunnigas förslag.

Besparingsberedningen har föreslagit en successiv avveckling av seminariets övningsskolor. För att övningsundervisningen vid skolköksseminariet skall kunna vidmakthållas, föreslår beredningen i så fall samarbete med någon eller några andra läroanstalter utan att närmare ingå på hur ett dylikt samarbete skall organiseras. Närmast till hands skulle väl den anordningen ligga, att lärjungarna i fjärde och sjätte klasserna av den kommunala flickskola, till vilken normalskolans lärjungar tänkas överflyttade, finge sin skolköksundervisning förlagd till seminariet, samt att någon avdelning flickor i tredje klassen av kommunala mellanskolan eller någon realskola för flickor likaledes för sådan undervisning hänvisades till seminariet. Det nuvarande samarbetet med folkskolan skulle givetvis fortsätta och torde böra i lämpliga former utsträckas. Det måste emellertid framhållas, att en sådan anordning bleve synnerligen otjänlig såväl för skolorna, vilka måste binda sina lärotider och sin arbetsordning vid seminariets, som för seminariet, vilket måste hålla loka-

ler disponibla för de olika skolornas behov, lämpa auskultations- och övningslektioner efter deras möjligheter och dessutom handhåva undervisningen av lärjungarna utan att stå i närmare kontakt med deras lärare och skolliv i övrigt. Även för lärjungarna, som få sin skolgång splittrad mellan olika institutioner och olika — kanske vitt skilda — skollokaler, skulle stora olägenheter uppstå. Mer än en tillfällig nödfallsutväg skulle ett sådant samarbete under inga förhållanden kunna bli. Någon utveckling därav för att tillfredsställa behovet av övningsundervisning vid ett eventuellt handarbetsseminarium är näppeligen tänkbar. För ett statligt seminarium med dess karaktär av mönsteranstalt vore det synnerligen olyckligt, om det skulle nödgas att organisera sin övningsundervisning på dylikt sätt.

I annat sammanhang ha vi föreslagit, att normalskolan skall fortsätta sin verksamhet. Det synes oss naturligt, att den alltför finge tjäna som övningskola för skolköksseminariet, såsom också förutsattes i lärarutbildningssakkunnigas omorganisationsförslag. Med den av oss föreslagna organisationen av skolan skulle den vara fullt tillräcklig för seminariets behov, även i det fall att detta förenades med ett handarbetsseminarium. En nödvändig förutsättning för anordningen är dock, att seminariet och skolan förläggas i grannskapet av varandra samt att övningsundervisningen i lämplig omfattning förläggas till närbelägen folkskola.

Statens skolköksseminarium och hushållsskola disponerar för närvarande för sin verksamhet förhyrda lokaler dels i fastigheten nr 19 Nybrogatan, dels i fastigheten nr 9 A, 9 B och 11 Katarinavägen. Den senare lokalen måste betecknas såsom alltför trång och i det hela synnerligen olämplig, den förra, som inreddes för seminariet år 1936, är visserligen någorlunda användbar men får icke disponeras längre än till den 1 juli 1942, då seminariet uppsagts till avflyttning av fastighetsägaren. Sedan gjorda försök att uppnå överenskomelse om förlängning av hyrestiden strandat, står nu seminariet inför nödvändigheten att till den nämnda tidpunkten anskaffa nya lokaler. Då det icke torde vara möjligt att på den korta tid, som står till buds, ordna seminariets lokalfråga på ett definitivt sätt, måste de nya lokalerna bli av provisorisk art. Oavsett att sådana lokaler knappast kunna bli fullt tillfredsställande ur undervisnings- och arbetssynpunkt, är en sådan tillfällig lösning av lokalfrågan ekonomiskt sett föga tillfredsställande. Det kapital, som måste nedläggas på inredningen av den förhyrda lokalen, kan till väsentlig del gå förlorat, om seminariet efter någon tid ställes inför en ny uppsägning. Kravet på egna, fullt tidsenliga lokaler för institutionen låter sig i längden icke avvisas. Då den av oss föreslagna »statens normalskola» är avsedd att tjäna som övningsskola såväl för skolköksseminariet som för ett framtida handarbetsseminarium, synes lokalfrågan slutgiltigt böra lösas genom en nybyggnad, inrymmande båda seminarierna tillika med de för övningsundervisningen erforderliga specialrummen och belägen i omedelbar närhet av det nya läroverket. Att denna byggnadsfråga, åtminstone i vad den avser de enbart av seminarierna nyttjade lokalerna, blir en statlig angelägenhet, torde vara uppenbart.

Yttranden över skolutredningens förslag. *Skolöverstyrelsen* har tillstyrkt detta förslag. Överstyrelsen anför bland annat:

Överstyrelsen vill för sin del som ytterligare skäl för inrättandet av ett statligt handarbetsseminarium framhålla önskvärdheten av att de unga kvinnor, som önska utbilda sig till slöjdlärarinnor, få denna möjlighet utan de höga elevavgifter, som måste erläggas vid de enskilda seminarierna. En

sammankoppling av statens skolköksseminarium med ett statligt handarbetsseminarium skulle ge tillfälle till en kombinerad utbildning i hushållsgöromål och kvinnlig slöjd, vilket av överstyrelsen också tidigare framhållits som önskvärt.

Överstyrelsen skulle finna det önskvärt, att den välmotiverade omorganisationen skulle kunna företagas redan budgetåret 1942/43. Då en sådan förändring givetvis kommer att medföra behov av något större lokalutrymmen än förut och seminariets lokalfråga för nästa år ännu ej är ordnad, synes det vara lämpligare, att omorganisationen sker följande år så som av utredningen föreslås.

Den nuvarande husmoderskursen bör alltså under nämnda år omändras till en förberedande seminariekurs med utvidgad undervisningsplan. Samtidigt bör den egentliga lärarinnekursen utökas med en termin, så att de elever, som vinna inträde i denna höstterminen 1943, erhålla en tvåårig utbildning. Merkostnaden härför synes vara väl lågt beräknad, då vissa ändringar i timplanen torde behöva göras. Även om ett mindre tillägg beräknas för merkostnaden i fråga, bör den ej utgöra något hinder för vidtagande av den ifrågavarande omorganisationen.

Enligt överstyrelsens mening bör den av utredningen berörda övervakningen från seminariets sida av praktikantåret likaledes komma till stånd under året 1943/44, om ock i något mindre omfattning än vad senare kan bli behövligt. Övervakningen bör under nämnda år gälla elever, som under närmast föregående år utexaminerats från husmoderskursen vid statens skolköksseminarium och hushållsskola och vilka genom seminariets förmedling för meritering till inträde vid lärarinnekursen erhållit anställning i hem. För denna övervakning bör för budgetåret 1943/44 förslagsvis beräknas 1,200 kronor, varav högst 900 kronor till reseersättning och 300 kronor till ersättning åt vikarie.

Överstyrelsen vill i detta sammanhang framhålla, att undervisningen i den egentliga lärarinnekursen under de första åren efter omorganisationen fordrar en viss anpassning efter elevernas olika förkunskaper. Man får nämligen förutsätta, att vissa elever genomgått husmoderskursen vid seminariet i dess nuvarande skick och andra åter den ombildade husmoderskursen, den förberedande seminariekursen. Den definitiva undervisningsplanen torde därför ej kunna omedelbart tillämpas.

Av utredningen ha starka skäl förebragts för att normalskolan skall fortsätta sin verksamhet och bland annat tjäna som övningsskola för skolköksseminariet och senare även för handarbetsseminariet. Överstyrelsen tillstyrker detta förslag.

Statskontoret har avstyrkt den ifrågasatta omorganisationen.

I sitt utlåtande över lärarutbildningssakkunnigas förslag hade statskontoret yttrat, att allvarliga betänkligheter måste inställa sig i fråga om den av lärarutbildningssakkunniga planerade förlängningen av utbildningskurserna för övningslärare. Beträffande utbildningen på dessa områden, hade ämbetsverket vidare framhållit, hade icke sådana brister påtalats, att de föreslagna åtgärderna kunde anses i någon mån motiverade. Icke heller de sakkunniga hade i detta avseende förebragt någon egentlig utredning. Statskontoret, som framhållit, att åtgärder i föreslagen riktning säkerligen komme att tagas till utgångspunkt för krav på förmånligare löneställning, kunde således icke tillstyrka förslaget.

Den föreliggande utredningen hade icke givit statskontoret anledning frångå sin tidigare hävdade uppfattning. Ämbetsverket ansåge sig alltså

icke — allra minst i nuvarande krisläge — kunna förorda en förlängning av utbildningstiden för skolkökslärarinnorna. Vidkommande seminariets beroende av övningsskolan hade genom vad som i ärendet anförts icke klarlagts, att den nuvarande ordningen innebure så bestämda fördelar framför anordnande av övningsundervisning för lärarinneeleverna vid andra läroanstalter, att dessa fördelar uppvägte de ökade kostnaderna. Som redan tidigare framhållits, måste statskontoret således bestämt motsätta sig flick- och folkskolelinjernas bibehållande i statlig regi.

Departementschefen.

Undervisningen i hushållsgöromål och kvinnlig slöjd vid ungdomsskolorna har visserligen icke ännu nått det omfång och den stadga, som måste anses önskvärd, men den befinner sig i stadig utveckling. Det torde också vara en tidsfråga på tämligen kort sikt, innan denna utveckling kommer att genom statliga åtgärder främjas och undervisning i dessa ämnen göras obligatorisk inom allt flera skolformer. Det framstår vid sådant förhållande såsom angeläget, att åtgärder i god tid vidtagas för att på ett ändamålsenligt sätt ordna utbildningen av lärarinnor i dessa övningsämnen. Det förslag i detta hänseende, som nu föreligger till övervägande, synes mig vara godtagbart. Ett nedläggande av statens skolköksseminarium och hushållsskola har icke från något håll satts i fråga. Det måste enligt min mening även betecknas såsom önskvärt, att ett statligt seminarium för utbildning av lärarinnor i kvinnlig slöjd upprättas; ett samordnande med statens skolköksseminarium ter sig därvid såsom naturligt. Jag är därför beredd att i princip tillstyrka, att statens skolköksseminarium och hushållsskola, så snart förhållandena det medgiva, omorganiseras till ett statens skolköks- och handarbetsseminarium i huvudsaklig överensstämmelse med det av skolutredningen och skolöverstyrelsen förordade förslaget. Tidpunkten för en sådan omorganisation torde emellertid få bli beroende på särskilt beslut framdeles, sedan lokalfrågan ordnats på ett tillfredsställande sätt. Jag instämmer beträffande lokalfrågan i skolutredningens uttalande, att denna fråga uppenbarligen får anses vara en statlig angelägenhet. Jag är även ense med skolutredningen därom, att statens skolköksseminarium efter högre lärarinneseminariets nedläggande lämpligen bör vara anknutet till den blivande »statens normalskola». Seminariets lokaler böra därför förläggas i närheten av normalskolans. Jag förutsätter, att frågan om skolköks- och handarbetsseminariets lokalbehov blir föremål för närmare utredning.

Det är givet, att det av olika anledningar — icke minst de statsfinansiella svårigheterna — kan komma att dröja relativt lång tid, innan skolköks- och handarbetsseminariernas lokalfråga kan få sin definitiva lösning, även om, på sätt jag förordat, principbeslut nu fattas rörande deras organisation. Skolutredningen har förutsett, att ett dylikt uppskov icke torde kunna undvikas, och i avvaktan på en slutlig lösning förordat en provisorisk omorganisation av skolköksseminariet, innebärande en viss förstärkning från och med budgetåret 1943/44 av den nuvarande undervisningen. Jag finner i likhet med skolöverstyrelsen goda skäl tala för detta förslag, vilket jag till-

styrker. Jag har sålunda icke funnit de av statskontoret framförda erinringarna däremot befogade. Såsom av utredningen framgår, komma merkostnaderna vid bifall till förslaget att hålla sig inom rimliga gränser.

VII. Inrättande av ett psykologisk-pedagogiskt institut.

De senaste årtiondenas växande intresse för pedagogiska och psykologiska frågor och den starka utvecklingen på hithörande forskningsområden ha inom intresserade kretsar väckt till liv tanken på inrättande av en central institution, som skulle kunna stödja, samla, organisera och även, i den mån så vore av behovet påkallat, kritiskt granska de olika strävanden, som, ofta oberoende av varandra, framträda på undervisningens och uppfostrans område, ävensom utgöra en anstalt för ett vetenskapligt forskningsarbete. Denna anstalt skulle genom sin verksamhet kunna skapa en på experimentell forskning byggd grund för pedagogiska frågor praktiska behandling och således direkt åstadkomma en anknytning mellan forskningsarbete och praktiskt pedagogisk verksamhet.

Det första mera genomarbetade förslaget om upprättande av ett sådant institut i Sverige framlades av 1936 års lärarutbildningssakkunniga i deras den 26 november 1938 avgivna betänkande angående utbildningen av lärare (statens offentliga utredningar 1938: 50).

1936 års lärarutbildningssakkunniga. De sakkunniga erinra inledningsvis, att frågan om inrättande av ett psykologisk-pedagogiskt institut upptagits av dåvarande chefen för ecklesiastikdepartementet i de sakkunnigas direktiv. Departementschefen hade med hänsyn till frågan om högre lärarinneseminariets bibehållande eller indragning funnit önskligt, att den kommande utredningen upptog till övervägande, huruvida icke seminariet kunde ombildas så, att det komme att tjäna två syften: dels en av departementschefen närmare angiven, något begränsad utbildningsverksamhet, dels att utgöra kärnan i ett centralt pedagogiskt institut med uppgift i första hand att omhändertaga den praktiska lärarutbildningen men därjämte, i den mån så kunde ske, att medverka vid det pedagogiska forskningsarbetet.

Då emellertid dessa sakkunniga å ena sidan föreslå, att högre lärarinneseminariet i sin nuvarande form nedlägges, å andra sidan avvisa tanken på en koncentrerings av den praktiska lärarutbildningen i dess helhet till ett pedagogiskt institut i Stockholm, söka de en annan väg att förverkliga den i direktiven uttryckta tanken. För den systematiskt ordnade samverkan mellan teoretisk och praktisk pedagogik, som anses nödvändig för undervisnings- och uppfostringsarbetets fortgående förbättring, föreslå de ett psykologisk-pedagogiskt institut, förlagt till Stockholm och anknyttande å ena sidan till den år 1934 bildade »Föreningen för psykologisk-pedago-

giska institutet», å andra sidan till skolöverstyrelsen ävensom till pedagogiska biblioteket och svenska skolmuseet. Denna nya organisation tänkes som ett enskilt institut med statsbidrag, arbetande på två avdelningar, en teoretiskt vetenskaplig och en praktisk.

I spetsen för institutet skulle enligt detta förslag stå en *styrelse* på 16 personer: landets fyra professorer i psykologi och pedagogik, institutets föreståndare, en representant för skolöverstyrelsen, två för den medicinska forskningen, fyra för lärarkårerna vid olika slag av läroanstalter, en för Stockholms stad, två för föreningen för psykologisk-pedagogiska institutet samt en av Kungl. Maj:t utsedd ordförande, inalles sexton personer.

Institutets arbete skulle ledas av en *direktor*, som samtidigt avsågs vara föreståndare för den praktiska avdelningen och konsulent inom skolöverstyrelsen i ärenden rörande den praktiska lärarutbildningen i riket.

Den *vetenskapliga avdelningen* skulle ha till uppgift att ombesörja vetenskaplig utredning av vissa psykologisk-pedagogiska spörsmål av teoretisk eller praktisk karaktär. De sakkunniga framhålla som tänkbart och även önskvärt, att i framtiden, när institutet vunnit slutlig form och avsedd stadga i organisationen, vid detsamma upprättades en professor, vilkens innehavare övertog de mera vetenskapligt betonade uppgifterna. Men tills vidare föreslås, att den vetenskapliga avdelningen anknytes till Stockholms högskola och att professorn i psykologi och pedagogik vid denna högskola fungerar som avdelningens föreståndare.

Vid institutet föreslås vidare en *vetenskaplig nämnd*, bestående av institutets direktor, vetenskapliga avdelningens föreståndare, innehavarna av pedagogikprofessorerna vid universiteten och högskolorna samt ytterligare två ledamöter, utsedda av styrelsen för föreningen för psykologisk-pedagogiska institutet. Denna nämnd skulle uppgöra plan för undersökningar och utse kompetenta personer att utföra dem.

Den *praktiska avdelningen* skulle ha till uppgift att bereda praktisk möjlighet för undersökningar, som handhavas av den vetenskapliga avdelningen, att anordna pedagogisk försöksverksamhet samt att anordna kurser av olika slag, psykologisk-pedagogiska, medicinsk-pedagogiska, fortbildningskurser m. m. Föreståndare för avdelningens arbete skulle vara institutets direktor.

Institutet förutsättes ha tillgång till Stockholms stads folkskolor och till avdelningar inom högre läroanstalter. En *särskild försöksskola* borde omfatta latin- och realgymnasium, fyra- och femårig realskola, högre flickskola och folkskola, alla med samundervisning. Lämpligen kunde normalskolan vid högre lärarinneseminariet i samband med seminariets nedläggande utbyggas till en sådan försöksskola, vilken tillika borde vara lärarkursanstalt med skolans rektor som föreståndare. Den pedagogiska försöksverksamheten vid skolan skulle ledas av direktorn.

I en till de sakkunnigas förslag fogad *reservation* vända sig två av de sakkunniga, O. von Friesen och T. Gislén, mot tanken, att institutets vetenskapliga avdelning knytes till Stockholms högskola enbart. De föreslå i stället, att lärostolarna i pedagogik vid universiteten och högskolorna tillsammans skulle bilda institutets vetenskapliga avdelning, varigenom landets vetenskapliga krafter på området kunde på effektivare sätt tillvaratas.

I de till skolöverstyrelsen inkomna yttranden har förslaget om ett psykologisk-pedagogiskt institut i allmänhet rönt ett välvilligt mottagande. Från många håll framhålles dock, att de sakkunnigas förslag mera har formen av utkast än av genomarbetat förslag, varför i många fall instämmandet snarare avser det allmänna önskemålet om ett psykologisk-pedagogiskt institut än de sakkunnigas konkreta utformning härav. På många håll instämmes i von Friesens och Gisléns reservation. Vanligt är också yrkandet att institutet göres helt statligt.

Skolöverstyrelsens yttrande över lärarutbildningssakkunnigas förslag. Överstyrelsen ansluter sig principiellt till förslaget om upprättande av ett psykologisk-pedagogiskt institut men anser sig icke kunna tillstyrka de sakkunnigas förslag om ett halvt statligt, halvt privat institut, där de olika intressena icke vore klart avgränsade mot varandra. Institutet borde vara av *rent statlig karaktär*. Detta behövde icke utesluta samarbete med de enskilda sammanslutningar, vilkas verksamhetsområden hade beröring med institutets. Den rationella lösningen vore ett självständigt institut, där den vetenskapliga forskningen knötes till en professur i psykologi och pedagogik och där en fullständig läroanstalt, omfattande de olika skolformer, som förekomma i vårt land, stode till förfogande som försöksskola. Ett institut av denna omfattning kunde emellertid icke förordas, innan praktisk erfarenhet vunnits. Särskilt i nuvarande svåra statsfinansiella läge måste också de ekonomiska hänsynen vara av avgörande betydelse.

Överstyrelsen förordar därför en lösning, som å ena sidan kunde medgiva en framtida utvidgning, sedan erfarenheten lämnat riktlinjer för utvecklingen, å andra sidan kunde med utnyttjande av redan förefintliga möjligheter genomföras utan alltför omfattande kostnader.

Vad den *vetenskapliga avdelningen* beträffar, ansluter sig överstyrelsen till den av von Friesen och Gislén afgivna reservationen. Om verksamheten knötes till professuren i psykologi och pedagogik vid Stockholms högskola, skulle den i landet förefintliga vetenskapliga sakkunskapen icke på ett tillfredsställande sätt tillvaratagas, vilket däremot kunde bli fallet, om reservanternas förslag förverkligas. Då det emellertid icke kunde förutsättas, att professorerna i psykologi och pedagogik skulle ha sin vetenskapliga verksamhet förlagd till ett område, som vore av direkt betydelse för det psykologisk-pedagogiska institutet, vore det ett önskemål, att i framtiden till institutet knötes en professur, vars ämnesområde bestämdes med hänsyn till det för institutet betydelsefulla. Men så länge detta önskemål icke kunde realiseras, måste det anses vara större möjligheter att tillgodose institutets vetenskapliga behov genom reservanternas förslag än genom sakkunnigmajoritetens.

Överstyrelsen anser det ur praktisk synpunkt vara viktigt, att institutet icke överorganiseras. Innan institutet blivit fullt utbyggt och dess verksamhetsformer stabiliserats, borde den föreslagna vetenskapliga nämnden och institutets styrelse därför tills vidare sammanslås. Då erfarenhet vunnits och institutet utbyggt, kunde det vara tid att upptaga frågan om en särskild vetenskaplig nämnd, som då måhända borde utses efter delvis andra principer än de sakkunniga föreslagit, så att även andra forskningsgrenar än

psykologi och pedagogik kunde bli representerade och deras forskningsresultat utnyttjade för här avsett ändamål.

De sakkunnigas förslag befaras medföra en viss överorganisation med därav följande splittring, som kunde äventyra institutets effektivitet. Även styrelsens storlek (16 personer) anser överstyrelsen kunna verka i samma riktning. Den föreslår därför, att institutets ledning anförtras åt en *styrelse* på 10 personer. Självskrivna ledamöter skulle vara övningsskolans rektor och de fyra professorerna i psykologi och pedagogik vid universiteten och högskolorna. De övriga fem ledamöterna skulle utses av Kungl. Maj:t, tre efter förslag av skolöverstyrelsen och två efter förslag av medicinalstyrelsen. För dessa anses suppleanter böra utses. Av de ledamöter, som föreslås av skolöverstyrelsen, representerar en folkskolan, en läroverken och därmed jämförliga läroanstalter samt en yrkesundervisningen. Ätminstone en av dessa skulle vara ledamot av skolöverstyrelsen, varigenom ett förbindelseled skulle skapas mellan skolöverstyrelsen och institutet. Av de ledamöter, som föreslås av medicinalstyrelsen, skulle en företräda skolhygien och en psykiatri. Om den föreslagna skolöverläkarbefattningen komme till stånd borde innehavaren av densamma vara självskriven styrelseledamot, och i så fall föreslås endast en ledamot jämte suppleant av medicinalstyrelsen. Ordförande skulle utses av Kungl. Maj:t. Styrelsen skulle sammanträda minst två gånger årligen, varvid undersökningar, avsedda att utföras vid institutet, skulle planläggas, och frågor i samband med institutets verksamhet diskuteras.

Vad den *praktiska avdelningen* beträffar, har överstyrelsen för närvarande icke ansett sig kunna tillstyrka den av de sakkunniga föreslagna organisationen. Ätminstone innan institutets verksamhet fått en större omfattning, anses den föreslagna direktorsbefattningen kunna sammanslås med befattningen som rektor för institutets försöksskola.

Överstyrelsen finner det vara av stor betydelse, att institutet förfogar över en *försöksskola*. Visserligen borde institutet för undersökningar och experiment i viss utsträckning kunna utnyttja det statliga skolväsendet i dess helhet, men åtminstone i vissa fall syntes det nödvändigt att ha tillgång till en särskild försöksskola.

För att denna skulle kunna bli fullt användbar, borde den omfatta folkskola, fyra- och femårig realskola, tre- och fyraårigt latin- och realgymnasium samt flickskola med teoretisk och praktisk linje. Då en så omfattande läroanstalt icke kunde upprättas under nuvarande statsfinansiella förhållanden, anser överstyrelsen i likhet med de sakkunniga, att högre lärarinneseminariets övningsskola (normalskolan) borde utgöra stommen i institutets försöksskola.

Överstyrelsen instämmer i de sakkunnigas förslag, att försöksskolan göres till lärarkursanstalt, varvid dess kapacitet tills vidare måste vara begränsad. Visserligen kunde viss tvekan råda om lämpligheten av att försöksskolan tillika vore lärarkursanstalt, då försöksverksamheten i skolan komme att verka hindrande, men de av de sakkunniga utvecklade skälen anses dock överväga. Försöksskolan borde också, i enlighet med de sakkunnigas förslag, kunna utnyttjas som övningsskola för blivande lärare i kvinnlig slöjd och hushållsgöromål.

Då arbetsbördan för försöksskolans rektor kan väntas bli betydande, föreslår överstyrelsen (i likhet med vad de sakkunniga föreslagit beträffande direktorn), att han för administrativa och expeditionella ändamål utöver vanlig skrivbiträdeshjälp skulle erhålla en sekreterare.

De sakkunnigas förslag, att institutets direktor skulle vara konsulent inom skolöverstyrelsen i ärenden rörande den praktiska lärarutbildningen, avstyrker överstyrelsen, då denna funktion icke skulle kunna övertagas av rektorn för institutets försöksskola, vars arbetsbelastning även dessförutan bleve avsevärd.

Den förbindelse mellan skolöverstyrelsen och institutet, som de sakkunnigas förslag medför, anser överstyrelsen i stället kunna åstadkommas genom att åtminstone en av styrelsens ledamöter är ledamot av skolöverstyrelsen.

1940 års skolutredning. Skolutredningen har föreslagit, att i samband med omorganisationen av högre lärarinneseminariets övningsskola ett statligt psykologisk-pedagogiskt institut från och med budgetåret 1944/45 upprättas i huvudsaklig enlighet med skolöverstyrelsens förslag. De årliga kostnaderna för institutet beräknar skolutredningen till omkring 12,300 kronor. Härjämte beräknas erforderligt ett engångsanslag av 5,000 kronor till anskaffande av möbler m. m.

Till stöd härför har skolutredningen anfört huvudsakligen följande:

Pedagogisk försöksverksamhet. Vid överväganden rörande en omorganisation av högre lärarinneseminariets normalskola, eventuellt även av nya elementarskolan, måste hänsyn tagas jämväl till den vid dessa anstalter bedrivna, under olika tider mer eller mindre framträdande pedagogiska försöksverksamheten.

Frågan om pedagogiska försök inom landets skolväsen har ofta och av skilda anledningar dryftats. Full enighet synes råda därom, att dylik försöksverksamhet i viss utsträckning är nödvändig för att skolan icke skall stelna i en gång fastställda former.

Givetvis gör sig behovet av försök vid skilda tider och på skilda områden av skolans verksamhet gällande med olika styrka. I propositionen nr 81 till 1909 års riksdag angående statsunderstöd till kommunala och enskilda läroanstalter anför sålunda ecklesiastikministern: »Vikten av att anställa pedagogiska försök framträder nämligen mera eller mindre påtagligt å olika tider. Nu, kort efter det att statsläroverken genom 1904 års skolreform tillgodogjort sig bland annat de enskilda läroverkens erfarenheter, är dessas roll som försöksläroverk mindre framträdande. Men det kan väl antagas som visst, att den nuvarande läroverksorganisationen är lik alla andra skolorganisationer däruti, att den om en tid, kortare eller längre, visar sig icke motsvara det förhandenvarande bildningsbehovet. Och trots det framgångsrika arbete, som under överstyrelsens nitiska och förtjänstfulla ledning nu pågår i syfte att förbättra undervisningen vid de allmänna läroverken, torde väl den möjligheten ej vara alldeles utesluten, att dessa förr eller senare komma att mera eller mindre stelna i de för deras verksamhet en gång fastställda former.»

Riktigheten i denna uppfattning bestyrkes av en rik erfarenhet. Medan samskoletanken arbetade sig fram, kunde en enskild undervisningsanstalt redan i egenskap av samskola göra anspråk på att betecknas som försöksläroverk. Sedan numera samundervisning genomförts vid ett stort antal statliga och kommunala läroanstalter, finns icke längre något behov av särskilda försök i denna riktning. Eslövs enskilda elementarskola för gossar fick på sin tid sin karaktär av försöksläroverk endast genom förefintligheten vid skolan av en avslutningsklass ovanpå den femte klassen. Sedan

liknande klasser blivit upprättade vid de allmänna läroverken, kan icke på denna grund ifrågavarande skola betecknas såsom försöksläroverk. De i realskolan inbyggda praktiska linjer, som försökvis infördes på grund av 1933 års riksdags beslut, äro enligt beslut av 1937 års riksdag så till vida införlivade med den normala läroverksorganisationen, att sådana nu kunna efter ansökan och prövning i varje särskilt fall upprättas varhelst de kunna anses motsvara ett tydligt framträdande behov. På samma sätt ha de praktiska mellanskolorna experimenterats fram ur de högre folkskolorna. Den vid Stockholms samgymnasium anordnade »aftonundervisningen» har visat vägen för den statens aftonskola, som år 1938 upprättades vid högre allmänna läroverket å Kungsholmen i Stockholm. De försök med ryska, som gjorts vid nya elementarskolan och inom vissa enskilda läroanstalter, ha givit värdefulla erfarenheter för den nu påbörjade undervisningen i ryska vid tre statsläroverk, men i den mån denna utvecklas och finner sin form, ha de tidigare experimenten gjort sin tjänst, och det allmännas intresse för försöksanordningar med dylik undervisning minskas. Inom folkskolan har efter föregående försöksverksamhet bildats specialklasser av olika slag. Den numera ganska omfattande hjälpklassorganisationen har vuxit fram och blivit utbyggd efter att på försök ha varit anordnad inom vissa skoldistrikt. Detsamma gäller om de särskilt i de större städerna förekommande klassavdelningarna för klena, hörselsvaga, talfelsbehäftade och svåruppfostrade lärjungar. I vissa distrikt har också sedan länge pågått försök med differentiering av lärjungarna i begåvningshänseende i syfte att till särskilda avdelningar sammanföra konstitutivt efterblivna barn ovanför hjälpklassstadiet. Försök med undervisning i främmande språk i folkskolan ha givit sådana resultat, att dylik undervisning numera är införd i ett stort antal skoldistrikt. Folkskolans högre avdelning vid Göteborgs folkskolor har utvecklats till en fyraårig examensfri skola med samundervisning. För landsbygdens folkskolor har statsbidrag beviljats till försök med förstärkningsundervisning i svagare skolformer, försök som numera erhållit en fastare ställning i skolororganisationen. Särskilt aktuella äro de nu pågående försöken med särskilda sångklasser inom Stockholms folkskolor, med en differentiering i och för undervisning i engelska inom vissa folkskolor i Göteborg, med provningsfri intagning i de högre skolorna, med engelska som begynnelsepråk i de högre skolorna, med en ny form för de skriftliga arbetena i moderna språk, med nyspråkligt gymnasium av olika längd och organisation vid ett antal privata läroverk, med en på särskilt sätt utformad normalskolutbildning för gossar vid Höglandsskolan i Stockholm, med en klassisk utbildningslinje, som sedan 1935 prövats vid högre allmänna läroverket för gossar å Norrmalm i Stockholm och vid Hvitfeldtska högre allmänna läroverket i Göteborg.

Av stor betydelse är jämväl den försöksverksamhet, som berör skolans inre arbete. Såväl vid enskilda som offentliga skolor av olika slag förekommer sådan verksamhet i stor omfattning. Särskilt inom de skolformer, som äro mindre bundna av kursplaner och examensmål, och icke minst inom folkskolan, prövas, där de personliga förutsättningarna hos ledare och lärare äro tillfinnandes, nya metoder för undervisning och uppfostran. Utmärkande för denna verksamhet under de senaste årtiondena har bland annat varit en strävan att finna vägar att vid undervisningen i de olika ämnena tillämpa metoder, som pläga sammanfattas under benämningen arbets-skolepedagogik. I icke ringa utsträckning göras försök med olika former av koncentrationsundervisning och med s. k. samlad undervisning. Stor upp-

märksamhet har på många håll ägnats frågan om skolbibliotekets rationella utnyttjande i skolarbetet, och framgångsrika försök ha gjorts med en särskild, planmässigt ordnad undervisning i böckers bruk. Bland den mångfald av undervisningsspörsmål, som man genom försöksverksamhet sökt och söker att besvara, kunna även nämnas de metodiska frågor, som sammanhånga med filmens och radions införande i skolundervisningen. På uppfostrans område slutligen ha bland annat mer eller mindre långt gående försök företagits att genomföra självstyrelse bland lärjungarna.

Tidigare har ofta framhållits, att de pedagogiska och organisatoriska initiativen företrädesvis framträtt inom enskilda skolor och att av detta skäl dessa borde särskilt uppmuntras till försöksverksamhet och stödjas i sina strävanden till pedagogisk nydaning. Det är emellertid uppenbart, att ju fullständigare förefintliga utbildningsbehov tillgodoses genom statliga och kommunala läroanstalter, dess trängre blir utrymmet för enskilda skolor. Dess angelägnare blir det då, att även inom de offentliga skolorna möjligheter öppnas till försöksverksamhet både av organisatorisk och av pedagogisk art. De offentliga skolorna tillförsäkras ju också av gällande skolordning en icke ringa grad av frihet i sin fostrande och undervisande verksamhet. Om de fastställda kursplanerna gäller sålunda, att de endast skola tjäna till huvudsaklig ledning i undervisningsarbetet, vilket närmare utformas av ämneskonferenserna och av de enskilda lärarna själva. De metodiska anvisningarna äro, som namnet anger, endast anvisningar, icke bindande föreskrifter; i metodiskt avseende har den enskilde läraren alltså största frihet, under förutsättning att det för undervisningen uppställda målet nås. Vid de offentliga läroanstalterna finnas sålunda förutsättningar för en i viss mån fri pedagogisk försöksverksamhet. Och såväl på organisatoriskt som på rent pedagogiskt område kunna, såsom på senaste tiden i betydande utsträckning skett, försök anbefallas vid dessa skolor.

Det får emellertid icke förbises, att åtskilliga pedagogiska uppslag av ena eller andra skälet icke komma att prövas eller ens lämpa sig för experiment inom det offentliga undervisningsväsendets ram. Och även med den relativa frihet, som för närvarande råder inom det statliga och kommunala skolsystemet, kan det icke bestridas, att nyskapande och initiativtagande krafter kunna ha lättare att göra sig gällande inom det enskilda undervisningsväsendets av traditioner och föreskrifter mindre bundna former.

Å andra sidan är det klart, att erfarenheterna från försök vid enskild läroanstalt minskas i värde för det övriga skolväsendet, i den mån den enskilda anstalten genom utpräglad särställning, exklusivt lärjungeurval o. d. avlägsnar sig från den allmänna skoltyp, för vars arbete försöksverksamheten avses ge ledning.

I denna riktning uttalar sig statsutskottet vid 1941 års riksdag, då det icke vill »avvisa tanken på att ett med statsbidrag understött privatläroverk tager denna verksamhet om hand. En förutsättning för att staten i en eller annan form medverkar härvidlag torde emellertid böra vara, att en dylik försöksskola erhåller en sådan ekonomisk bärkraft, att den kan hålla undervisningen på ett i alla avseenden tillfredsställande plan. Vidare bör en dylik skola icke hava någon exklusiv karaktär, utan i stort sett bygga på samma sociala underlag som landets övriga läroanstalter. Skolan torde härjämte i viss mån böra fylla en uppgift som pedagogisk studieanstalt.»

Vad slutligen beträffar fördelningen av den pedagogiska försöksverksamheten på olika skolor ha två skilda strävanden stått mot varandra.

Å ena sidan har framträtt en önskan att koncentrera pedagogiska experiment av skilda slag till en viss »provskola» eller ett fåtal för ändamålet särskilt utrustade skolor. Ett uttryck för denna strävan var på sin tid den ovan nämnda »statens provskola», nya elementarskolan i Stockholm, liksom även i viss mån de till högre lärarinneseminariet knutna undervisningsanstalterna.

Å andra sidan har det framhållits, att en på sådant sätt centraliserad försöksverksamhet i längden icke kan väl fylla sin viktiga uppgift. Det är icke möjligt att vid en läroanstalt samla lärarkrafter med experimenthåg och reformvilja i alla riktningar. Lärare, som i ungdomen börjat sin undervisning med det livligaste intresse för vissa försök, lämpa sig måhända på äldre dagar icke för fortsatta försök, kanske av helt annan art. Det är icke heller lämpligt att göra eleverna vid en viss läroanstalt till föremål för försök av flera olika slag.

Då emellertid en icke alltför begränsad försöksverksamhet är nödvändig, om ett lands undervisningsväsen icke skall stagnera, har det yrkats på spridning av försöken till ett större antal skolor, som i övrigt arbeta under fullt vanliga förhållanden. Experimenten kunna, om de göras inom en i övrigt normal skolform, liksom renodlas och resultaten kunna jämföras med övriga skolors utan störande inverkan av andra försök. Försöken kunna då också genomföras icke blott av lärarkrafter, som på förhand ivra för en viss reform och därför kunna vara benägna att tyda försöksresultaten till förmån för denna, utan även av sådana, som äro mindre intresserade av just ifrågavarande form av försök. Av vad som ovan anförts är det klart, att förväntningar därvidlag även knytas till de enskilda skolor av friare studietyp, vilka, vanligen med någon bestämd reformidé främst på sitt program, söka tillämpa nyare pedagogiska metoder och arbetsformer.

För vår del finna vi alldeles avgörande skäl tala för en mera spridd försöksverksamhet. Erfarenheten visar, att det är lika olämpligt att göra vissa läroanstalter till »provskolor» och där samla all möjlig försöksverksamhet som att förmena initiativkraftiga lärare vid andra skolor att göra välmotiverade pedagogiska experiment. Skolorganisationen bör i stället möjliggöra försöksverksamhet vid skilda skolor och skolformer och i första hand vid statliga och kommunala skolor, som arbeta under fullt normala former. Då emellertid åtskilliga pedagogiska uppslag, som i och för sig äro väl värda att prövas, av praktiska skäl icke gärna kunna försökas vid dylika skolor och då vårt land alltfjämt äger ett antal under relativt stor frihet arbetande men av det allmänna stödda privatskolor, synes det angeläget, att jämväl vid dylika enskilda läroanstalter försöksverksamhet kan komma till stånd under sådana former, att lärdomar även för andra skolor därav kunna vinnas.

Lärarytbyggssakkunniga föreslå att vid den läroanstalt, som skulle träda i normalskolans ställe, ett visst antal lärarbefattningar skulle göras »rörliga», d. v. s. uppehållas av lärare, som önskade vistas vid läroanstalten i pedagogiskt studiesyfte. Förslaget har av skolöverstyrelsen tillstyrkts med den inskränkning, att endast ett mindre antal dylika rörliga befattningar skulle finnas. Med den större frihet att inom vanliga läroanstalter anordna försöksverksamhet, som här ovan förordats, synes emellertid anordning med särskilda rörliga befattningar vid en viss skola icke erforderliga, och vi vilja därför avstyrka detta förslag. Det synes över huvud icke lämpligt, att en skola, som ersätter den nuvarande normalskolan och som avses att tjäna som lärarutbildningsanstalt, tillika tjänstgör som speciell försöks-

skola. Givetvis utesluter detta å andra sidan icke, att där lika väl som vid andra läroanstalter sådana försök anställas, som kunna befinnas önskvärda och för vilkas genomförande skolan har särskilda förutsättningar.

B e h o v e t a v e t t c e n t r a l t o r g a n. Om den pedagogiska försöksverksamheten såsom ovan föreslagits icke koncentreras till en bestämd »provskola» eller till ett fåtal för ändamålet särskilt utrustade läroanstalter utan tillåtes växa fram varhelst personliga och andra förutsättningar visa sig gynnsamma, blir det emellertid så mycket angelägnare, att detta för undervisningsväsendets utveckling betydelsefulla arbete uppmuntras och med oavslätlig uppmärksamhet följes, övervakas och i viss mån ledes på sådant sätt, att försöksverksamheten i det hela får ändamålsenlig planläggning och inriktning jämväl på längre sikt. Arbetet bör så organiseras, att äldre erfarenhet tillgodogöres, onödiga dubbleringar, kostnader och missgrepp förebyggas, illa genomtänkta uppslag och rena hugskott avstyras, gjorda rön, positiva såväl som negativa, prövas och säkra resultat snarast möjligt föras den pedagogiska vetenskapen och den praktiska undervisningen till godo.

För detta ändamål behöves ett centralt organ, som i sig förenar teoretisk och praktisk sakkunskap på såväl pedagogiskt som psykologiskt och fysiologiskt område, som kan överblicka och följa den pedagogiska utvecklingen ej blott i vårt land utan även i utlandet, och som samlar de strävanden, uppslag och insatser, som framträda, och möjliggör deras snabba utnyttjande i det praktiska skollivet. Institut med dylika uppgifter ha i skilda former upprättats i åtskilliga länder. Även i Sverige framträder behovet av ett sådant allt tydligare.

Tanken att ur det högre lärarinneseminariet, vars gamla uppgift som särskild utbildningsanstalt för vissa lärarinnor alltmåra begränsas, utveckla en central pedagogisk institution med uppgift att förena praktisk lärarutbildning med pedagogiskt forskningsarbete har fått allmän anslutning.

De skäl, som från skilda håll anförts för upprättande av ett centralt pedagogisk-psykologiskt institut för systematiskt ordnad samverkan mellan teoretisk och praktisk pedagogik väga tvivelsutan så tungt, framhåller skolutredningen sammanfattningsvis, att snara åtgärder för planens realiserande måste anses påkallade. Än tyngre väga dessa skäl, om den pedagogiska försöksverksamheten på här förordat sätt decentraliseras och sprides till skilda skolformer och orter. En yttre anledning att trots nu rådande statsfinansiella läge taga upp frågan till omedelbar lösning är given i och genom högre lärarinneseminariets förestående nedläggande och därav föranledd omorganisation av normalskolan jämte därmed följande förändringar inom Stockholms skolväsen.

I annat sammanhang har skolutredningen föreslagit, att normalskolan ombildas till en läroanstalt, omfattande folkskola, fullständigt läroverk och flickskola, och att till denna anstalt förläggas provårskurs. Om, yttrar skolutredningen, de nu lediga lärarbefattningarna vid normalskolan besättas med särskild hänsyn till dess uppgift som lärarutbildningsanstalt, så kommer den med sina olika skolformer, med sina värdefulla pedagogiska traditioner från högre lärarinneseminariet och med sitt rika pedagogiska biblio-

tek att erbjuda en bättre grundval för uppbyggande av ett pedagogiskt institut av ifrågavarande slag än någon annan svensk läroanstalt.

Om ett dylikt institut skall kunna komma till stånd under nu rådande förhållanden, synes det, framhåller skolutredningen vidare, emellertid nödvändigt, att organisationen tills vidare begränsas till det för närvarande angelägnaste. Vi vilja därför i det hela ansluta oss till skolöverstyrelsens förslag om ett psykologisk-pedagogiskt institut med delvis mera provisorisk organisation, arbetande på två avdelningar, en teoretiskt vetenskaplig och en praktisk.

Institutets ledning, anför skolutredningen, torde böra handhas av en *styrelse* på tio personer. Självskrivna ledamöter böra vara skolans rektor, tillika institutets direktor, de fyra professorerna i psykologi och pedagogik vid universiteten och högskolorna samt skolöverläkaren. De övriga fyra ledamöterna böra utses av Kungl. Maj:t, därav tre efter förslag av skolöverstyrelsen. Av dessa tre ledamöter bör en representera folkskolan, en läroverken och därmed jämförliga läroanstalter samt en yrkesundervisningen. Åtminstone en av dessa bör tillika vara medlem av skolöverstyrelsen. Den tionde ledamoten bör företräda den för uppfostran nitälskande allmänhetens intresse, enkannerligen föräldraintresset. För dessa fyra ledamöter synas suppleanter böra utses. Om fyra representanter för psykologi och pedagogik sitta i styrelsen, synes särskild representant för den psykiatriska vetenskapen icke erforderlig.

Den *vetenskapliga avdelningen* bör ha till främsta uppgift att på ett planmässigt och för svensk undervisning gagneligt sätt främja och leda psykologisk-pedagogisk forskning inom landet.

För den vetenskapliga avdelningen skulle egentligen krävas ett psykologisk-pedagogiskt laboratorium med en professor som ledare och åtminstone någon assistent som biträdande lärare. Då en dylik institution under nuvarande förhållanden icke lär kunna komma till stånd, synes den enda framkomliga vägen vara att utnyttja de möjligheter, som erbjuda sig vid universitet och högskolor och särskilt vid Stockholms högskola, vars framväxande pedagogiska institut och rikhaltiga pedagogiska bibliotek bereda huvudstadens talrika lärare och läraraspiranter goda möjligheter till vetenskaplig forskning och experimentellt arbete på området.

Om det vetenskapliga arbetet alltså tills vidare måste hänvisas till de pedagogiska institutionerna vid universitet och högskolor, torde det dock kunna i viss mån samordnas, planmässigt ledas och fördelas genom en organiserad samverkan mellan institutets direktor och de fyra professorerna i psykologi och pedagogik. För detta ändamål synes ungefär på det sätt som lärarutbildningssakkunniga föreslagit böra bildas en *vetenskaplig nämnd*, bestående av institutets direktor, de fyra professorerna i psykologi och pedagogik samt skolöverläkaren. En av professorerna bör såsom vetenskaplig rådgivare (expert) inom institutet ha särskilt uppdrag att följa dess arbete och gå till handa med råd och anvisningar. Han bör i denna egenskap uppbära arvode; övriga ledamöter av nämnden böra icke åtnjuta arvode men ha rätt till rese- och traktamentsersättning av statsmedel vid deltagande i nämndens sammanträden.

Den *praktiska avdelningen* har till uppgift att, på sätt lärarutbildningssakkunniga föreslagit, inom skilda skolformer bereda praktisk möjlighet för vetenskapliga undersökningar, föreslå pedagogiska försök och följa den pedagogiska försöksverksamheten i landet samt anordna kurser av olika slag.

Avdelningen synes böra förestås av institutets direktor i samråd särskilt med företrädarna för de olika skolformerna samt skolöverläkaren. Då direktorn tillika är rektor för provårsläroverket, måste han för att kunna ägna tid och kraft åt institutets angelägenheter dels ha en mycket begränsad undervisningsskyldighet, dels för institutets expeditionella göromål förfoga över en särskild sekreterare med pedagogisk kompetens samt skrivbiträdes-hjälp i erforderlig utsträckning.

Kostnaderna för det psykologisk-pedagogiska institutet ha av skol-utredningen beräknats enligt följande plan.

Institutet skulle förestås av provårsläroverkets rektor, vilkens undervisningsskyldighet skulle begränsas till omkring fyra timmar. Med hänsyn till de särskilda kvalifikationer och det icke ringa arbete, som föreståndarskapet kräver, synes han utöver vanligt provårsarvode böra uppbära ett tilläggsarvode å 1,500 kronor. Vid sin sida skulle han ha en sekreterare med pedagogisk kompetens, lämpligast en lärare vid samma läroanstalt med endast halv tjänstgöring och ett tilläggsarvode av 1,500 kronor. Då direktorn bör personligen kunna besöka de pedagogiska instituten vid universitetet och Göteborgs högskola ävensom läroanstalter, där försöksverksamhet pågår, bör för honom beräknas ett anslag å förslagsvis 500 kronor för rese- och traktamentskostnader. — Några av styrelsens och den vetenskapliga nämndens ledamöter förutsättas vara bosatta utom Stockholm, och till bestridande av resekostnader för dem bör därför anslås ett belopp av för styrelsen 300 kronor och för nämnden, som bör sammanträda oftare, 500 kronor. Till den vetenskaplige rådgivaren inom institutets vetenskapliga nämnd bör, såsom nyss framhållits, utgå särskilt arvode, förslagsvis 500 kronor. Till expenser bör beräknas ett årligt belopp av 3,000 kronor. Dessutom föreslå vi till anskaffande av möbler och dylikt ett engångsanslag å 5,000 kronor.

Följande översikt visar de sammanlagda årliga kostnaderna för institutet.

Direktor, arvode	kronor 1,500	
Sekreterare, arvode	» 1,500	
Vetenskaplig rådgivare, arvode	» 500	kronor 3,500
Direktor, resekostnader	kronor 500	
Styrelsen, »	» 300	
Nämnden, »	» 500	» 1,300
Expenser		» 3,000
Nedsatt tjänstgöring för rektor såsom direktor, timlärare 4 timmar à kr. 280	kronor 1,120	
Nedsatt tjänstgöring för en lärare såsom sekreterare, timlärare 12 timmar à kr. 280	» 3,360	» 4,480
		Summa kronor 12,280.

Till detta belopp kommer för första året det ovannämnda engångsanslaget å 5,000 kronor.

Vad lokaler för institutet beträffar, torde dessa böra vara förlagda till den provårsanstalt, vilkens rektor är direktor för institutet. För ändamålet torde endast erfordras ett särskilt rum för institutets expedition, vilket bör medtagas i beräkningen vid övervägande av lokalbehovet för den nya läroanstalten.

Yttranden över skolutredningens förslag. Skolöverstyrelsen har icke funnit anledning att påyrka någon ändring i skolutredningens förslag utan har anslutit sig till detta.

Överstyrelsen framhåller, att överstyrelsen i sitt yttrande över lärarutbildningssakkunnigas förslag avsett, att pedagogisk försöksverksamhet skulle koncentreras i främsta rummet till det psykologisk-pedagogiska institutets försöksskola, och anslutit sig till ett förslag, att vissa av lärartjänsterna skulle göras rörliga, så att de kunde uppehållas av lärare från annan skola, vilka vid institutet önskade genomföra vissa försök. Skolutredningen åter menade, att försöksverksamhet icke borde koncentreras till institutet utan förekomma i icke oväsentlig utsträckning även i andra skolor och att därför några rörliga lärartjänster icke borde inrättas vid institutets försöksskola.

Överstyrelsen hade inga väsentliga invändningar mot skolutredningens förslag på denna punkt. Även enligt överstyrelsens förslag vore försöksverksamhet icke utesluten vid andra skolor. Överstyrelsen ansåge fortfarande, att mer omfattande försök lämpligen borde förläggas till institutets försöksskola. Hinder härför syntes ej heller möta, om skolutredningens förslag realiserades. Därest försöksverksamhet möjliggjordes vid andra läroanstalter i större omfattning än vad överstyrelsen hade tänkt sig, torde behovet av rörliga lärarbefattningar vid försöksskolan minska. Såvitt överstyrelsen kunde finna, torde skolutredningens förslag icke omöjliggöra, att en lärare vid annan skola tillfälligtvis tjänstgjorde vid institutets försöksskola, om ett mer ingående försök skulle utföras. Han komme då att tjänstgöra som lärare över stat vid skolan. Överstyrelsen funne det lämpligt, att han utan större svårigheter bereddes dylik tjänstgöring. Givetvis borde han då i lönehänseende betraktas, som om hans befattning vore förlagd till Stockholm.

Statskontoret har avstyrkt bifall till skolutredningens ifrågavarande förslag. Till stöd för denna ståndpunkt har ämbetsverket anfört:

I sitt utlåtande den 28 augusti 1939 över lärarutbildningssakkunnigas förslag om inrättande av ett psykologisk-pedagogiskt institut framhöll statskontoret, att de skäl, som anförts härför ingalunda vore övertygande. Ämbetsverket, som särskilt fäste uppmärksamheten vid att de ekonomiska konsekvenserna av ett bifall till förslaget knappast kunde överblickas på grund av den föga preciserade utformningen av institutets organisation och arbetsformer, ansåg sig icke kunna biträda de sakkunnigas förslag. Under erinran härom får statskontoret uttala, att det för närvarande måste ligga synnerlig vikt däruppå, att icke annan utbyggnad sker av den statliga organisationen, än som är oundgängligen nödvändig. Statskontoret kan ur denna synpunkt icke finna bärande skäl hava anförts för att i nuvarande tidsläge tillskapa det föreslagna institutet. Det synes ämbetsverket jämväl kunna ifrågasättas, om icke resultaten av det omfattande utredningsarbete på skolväsendets område, som nu pågår, böra avvaktas, innan man skrider till åtgärder för åstadkommande av en intensifierad försöksverksamhet. För övrigt vill det förefalla, som om erforderlig undersöknings- och försöksverksamhet kan och bör ledas av skolöverstyrelsen, som för verksamhetens planläggning torde kunna anlita önskvärd expertis.

Allmänna lönenämnden har beträffande kostnaderna för psykologisk-pedagogiska institutet anfört:

Allmänna lönenämnden får med avseende å den föreslagna sammanlagda

ersättningen för den ifrågavarande rektorn-direktorn framhålla, att den samma enligt lönenämndens förmenande synes väl hög, särskilt i betraktande av den ringa undervisningsskyldighet, som skulle åligga nämnde befattningshavare. Lönenämnden anser sig därför böra förorda, att ifrågavarande ersättning underkastas någon reduktion. Vad vidare angår den föreslagna ersättningen till den pedagogiskt utbildade sekreteraren synes det lönenämnden kunna ifrågasättas, om över huvud i detta fall, vid det förhållandet att nämnde befattningshavare förutsatts skola fullgöra endast halv tjänstgöring såsom lärare, någon särskild ersättning utöver full lärarlön kan anses motiverad.

Skolutredningens förslag beträffande ett psykologisk-pedagogiskt institut går ut på, att ett sådant institut skulle inrättas först från och med budgetåret 1944/45. Det kunde därför synas obehövt att redan nu upptaga detta spörsmål till närmare behandling. Att jag likväl gjort så, har sin grund däri, att det synes vara av vikt att redan nu få ett principiellt avgörande till stånd beträffande denna fråga med hänsyn till dess sammanhang med den föreslagna nya normalskolan i Stockholm och dennas organisation.

Såsom av den lämnade redogörelsen framgår, är frågan om inrättande av ett psykologisk-pedagogiskt institut icke ny. Det har sedan länge inom fackkretsar varit ett önskemål, att ett sådant institut skulle komma till stånd, och fackopinionen synes numera enhälligt vara av den uppfattningen, att ett psykologisk-pedagogiskt institut skulle komma att fylla en betydelsefull uppgift i undervisningens tjänst och att snara åtgärder äro av nöden för planens realiserande. 1936 års lärarutbildningssakkunniga togo upp spörsmålet till debatt och framlade ett förslag i ämnet, vilket dock — ehuru den grundläggande tanken synes ha vunnit en i stort sett allmän anslutning — blev föremål för kritik. Ett modifierat förslag framlades av skolöverstyrelsen i dess på nyåret 1940 till ecklesiastikdepartementet inkomna utlåtande över de sakkunnigas betänkande. Skolutredningen har i sitt nu föreliggande yttrande anknutit till överstyrelsens modifierade förslag.

Skolutredningen har till en början framhållit vikten av att undervisningen icke stagnerar i en gång givna former och har genom en rad exempel från skilda tider påvisat, hurusom den inom skilda skolformer bedrivna pedagogiska försöksverksamheten mäktigt bidragit till undervisningsväsendets utveckling. Jag vill för egen del livligt instämma i skolutredningens uttalanden rörande den pedagogiska försöksverksamhetens betydelse för främjandet av framåtskridande inom skolväsendets område icke blott när det gäller utprovandet av nya skoltyper utan även och icke minst i fråga om skolans inre arbetsmetoder. Jag ger även min anslutning till uppfattningen, att de pedagogiska försöken icke böra alltför mycket koncentreras till enstaka skolor utan i största utsträckning spridas ut över skilda skolor och skolformer. Jag är dock ense med skolöverstyrelsen därom, att mera omfattande försök lämpligen böra förläggas till skolor, som särskilt äro ägnade att utgöra grundval härför. Det är bland annat med tanke härpå jag i det föregående förordat en organisation för det nya Östernmalmsläroverket, som i viss mån avviker

Departementschefen.

från det normala för högre allmänna läroverk, i det att den i sig innesluter jämväl folkskole- och flickskolelinjer.

Om sålunda en livaktig pedagogisk försöksverksamhet är oundgänglig för att hindra en stagnation inom undervisningsväsendet, synes det mig emellertid även i hög grad önskvärt att få till stånd ett centralt organ, som kan leda, övervaka och samordna pågående försök och även ge nya uppslag och impulser på ifrågavarande område. Ett sådant centralt organ bör äga förankring icke blott inom den praktiska pedagogiken utan även på den pedagogiska vetenskapens och forskningens område. Dess huvuduppgift bör vara att få till stånd och främja en systematisk samverkan mellan teoretisk och praktisk pedagogik. Det förslag om tillskapande av ett sådant centralorgan, som nu framlagts, synes i huvudsak kunna godtagas. Det psykologisk-pedagogiska institut, som i enlighet med detta förslag skulle upprättas, har givits en i viss mån provisorisk karaktär, vilket synes mig innebära en fördel. Det måste nämligen vara av vikt, att organisationen icke från början gives en alltför fast utformning, som kan försvåra önskvärda förändringar och utvidgningar i en framtid, sedan närmare erfarenhet vunnits. Kostnaderna för det nya institutet kunna härigenom även hållas inom rimliga gränser.

Detaljerna i institutets organisation, såsom angående styrelsens och de olika avdelningarnas sammansättning, är jag icke för närvarande beredd att närmare ingå på. Såsom jag nyss antytt, torde huvuddragen i organisationen dock böra givas den av skolutredningen föreslagna utformningen. Institutet bör sålunda enligt min mening anknytas till den av mig i det föregående förordade »statens normalskola» på i huvudsak det sätt, som av skolutredningen tillstyrkts. Institutet bör vidare vara organiserat på två avdelningar, en teoretiskt vetenskaplig och en praktisk. Den förstnämnda avdelningen bör ha till främsta uppgift att främja och leda psykologisk-pedagogisk forskning inom landet, medan den praktiska avdelningen bör inom skilda skolformer bereda möjlighet för vetenskapliga undersökningar, föreslå försök och följa den pedagogiska försöksverksamheten i landet samt anordna kurser av olika slag.

Det är icke min avsikt att hemställa, att riksdagen nu förelägges formligt förslag om upprättande vid en viss tidpunkt av ett psykologisk-pedagogiskt institut i enlighet med skolutredningens förslag. Såsom inledningsvis framhållits, är det dock av vikt att nu få ett principiellt avgörande i frågan till stånd. Detta torde lämpligen böra ske på det sättet, att Kungl. Maj:t föreslår riksdagen att förklara sig icke ha något att erinra mot att vid tidpunkt, som framdeles bestämmes, inrättas ett psykologisk-pedagogiskt institut i huvudsak i enlighet med vad jag i det föregående anförte. Tidpunkten för inrättandet av institutet och dess närmare utformning ävensom anvisandet av för dess verksamhet erforderliga medel blir vid bifall härtill beroende av särskilt riksdagsbeslut framdeles.

I samband med upprättandet framdeles av ett psykologisk-pedagogiskt institut torde även frågan om pedagogiska bibliotekets framtida ställning

böra lösas. Detta bibliotek, vilket nu är förlagt till skolöverstyrelsens lokaler, bör enligt min mening lämpligen i en eller annan form anknytas till ifrågasvarande institut. Jag förutsätter, att skolöverstyrelsen har sin uppmärksamhet riktad på detta spörsmål och efter närmare utredning till Kungl. Maj:t inkommer med förslag i ämnet.

VIII. Anslagsberäkningar.

a) Förslagsanslaget till Högre lärarinneseminariet: Avlöningar.

Detta anslag är för innevarande budgetår uppfört med 396,800 kronor. Skolöverstyrelsen har för nästa budgetår — under förutsättning, att nyintagning av elever icke heller nästa budgetår komme att äga rum — beräknat anslagsbehovet till 350,300 kronor, vilket innebär en minskning med 46,500 kronor. Härav belöpa i avrundade tal 12,600 kronor på anslagsposten till avlöningar till ordinarie tjänstemän, 27,800 kronor på anslagsposten till avlöningar till övrig icke-ordinarie personal och 6,100 kronor på anslagsposten till rörligt tillägg.

I detta sammanhang ber jag få beröra en uppkommen fråga om beredande av kompensation åt övningslärare vid högre lärarinneseminariet för löneminskning till följd av undervisningens inskränkning.

Musiklärarnas riksförbund har hemställt, att ordinarie musiklärarinnan vid högre lärarinneseminariet Lilly Lindell måtte från och med läsåret 1941/42 erhålla lönekomensation på enahanda sätt, som av 1941 års riksdag bestämts för övningslärare vid folk- och småskoleseminarier. Framställningen har tillstyrkts av *skolöverstyrelsen* och *allmänna lönenämnden*. Av handlingarna i ärendet framgår, att Lilly Lindell innehaft ordinarie musiklärartjänst vid seminariet sedan höstterminen 1916 och att hon under läsåren 1934/41 haft en tjänstgöring av 24,5 veckotimmar men till följd av den av 1941 års riksdag beslutade indragningen av första klassen vid seminariet under läsåret 1941/42 erhållit sin undervisningsskyldighet nedsatt med 2,5 veckotimmar till 22 veckotimmar. För denna minskning i tjänstgöringen, vilken medfört nedsatt avlöning, har kompensation icke kunnat beredas henne genom tjänstgöring vid annan under skolöverstyrelsens inseende stående läroanstalt.

Skolöverstyrelsens anslagsberäkningar ha icke givit mig anledning till erinringar. Förevarande anslag torde sålunda för nästa budgetår böra uppföras med 350,300 kronor, fördelade på sätt som framgår av nedanstående avlöningsstat.

Beträffande den av musiklärarnas riksförbund gjorda framställningen får jag erinra, att 1941 års riksdag medgivit lönekomensation enligt vissa grunder åt övningslärare vid folk- och småskoleseminarier, vilka lida löneminskning till följd av elevintagningens begränsning. Den för högre lärarinneseminiariets del uppkomna situationen synes vara analog med den, som för-

Departementschefen.

anlett nämnda medgivande. Jag är därför beredd att tillstyrka, att övningslärare vid högre lärarinneseminariet må i förevarande avseende likställas med övningslärarna vid folk- och småskoleseminarierna och sålunda komma i åtnjutande av lönekompensation enligt samma villkor och grunder som sistnämnda lärare.

**b) Förslagsanslaget till Högre lärarinneseminariet:
Omkostnader.**

Detta anslag är för innevarande budgetår uppfört med 42,300 kronor. *Skolöverstyrelsen* har beräknat anslagsbehovet för nästa budgetår till oförändrat belopp.

Departementschefen.

I enlighet med skolöverstyrelsens förslag torde ifrågavarande anslag för nästa budgetår böra uppföras med oförändrat belopp, 42,300 kronor.

c) Anslaget till Högre lärarinneseminariet: Stipendier.

Till detta ändamål anvisades intill budgetåret 1933/34 årliga anslag med tillhopa 2,500 kronor. År 1933 minskades anslagsmedlen av statsfinansiella skäl till 1,700 kronor, vilket belopp alltsedan dess årligen anvisats för ändamålet. Från och med budgetåret 1940/41 kommer anslaget jämväl elever vid skolköksseminariet och hushållsskolan tillgodo. *Skolöverstyrelsen* har hemställt om anvisande för nästa budgetår av oförändrat anslag.

Departementschefen.

Med hänsyn till, att vid bifall till vad jag förordat i det föregående endast en årsklass seminarister kommer att studera vid seminariet, torde förevarande anslag för nästa budgetår böra minskas med 500 kronor till 1,200 kronor.

d) Anslag till Privatläroverk: Bidrag till Högländsskolan i Stockholm.

Stiftelsen Högländsskolan har anhållit om ett anslag av 37,000 kronor för budgetåret 1942/43 att utgå under samma friare villkor, som tidigare i vissa fall gällt för anslag till skolor av liknande typ. I ärendet inhämtas av tillgängliga handlingar bland annat följande:

Stiftelsen konstituerades år 1931 med ändamål att vidare utveckla en då befintlig skola av fri studietyp i Bromma församling i Stockholm. Skolans uppgift anges vara att inom en organisationsform, som i allt väsentligt ansluter sig till svensk skoltradition, söka tillämpa nyare pedagogiska metoder och arbetsformer. Därvid eftersträvas förverkligande av ett arbets-skoleprogram genom att i undervisningen tillvarataga lärjungarnas naturliga verksamhetslust och leda dem att på egen hand taga itu med skoluppgifterna. De pedagogiska metoderna avse bland annat individuell undervisning, samlad arbetsdag och undervisning, minskning av läxläsningen

samt praktiskt arbete och friluftsliv. Planmässighet och ordning skola dock iakttagas, och lärokursernas anordning skall möjliggöra för eleverna att övergå till andra läroanstalter.

Skolan är organiserad såsom samskola. På en förberedande avdelning med fyra årsklasser, motsvarande folkskolans fyra första klasser, är byggd en sjuårig, examensfri linje, som skall meddela en god allmän medborgerlig bildning, lämpad för utträde i praktisk verksamhet eller fortsatta studier vid specialskolor och gymnasier. I stort sett äro kurserna så lagda, att lärjungarna bibringas ett kunskapsmått, motsvarande det som meddelas i sjuårig högre flickskola med s. k. normalskolekompetens.

Skolan förfogar över egna lokaler i för ändamålet uppförda byggnader vid Högländstorget i Bromma. Anläggningen omfattar bland annat 11 klassrum, 8 speciallokaler och en samlingssal för 350 personer. Byggnaderna ha till stor del finansierats genom donationer men belastas också av inteckningar för deras uppförande. Terminsavgifterna utgöra 125—150 kronor, vartill komma vissa avgifter för särskild undervisning. Under läsåret 1940/41 ha enligt skolans redogörelse befrielse från eller nedsättningar i terminsavgifterna beviljats till ett sammanlagt belopp av 4,370 kronor. Förutom terminsavgifterna, vilka utgöra den huvudsakliga inkomsten, beräknas väsentligare inkomster genom gåvor och uthyrning av samlingsalen.

Utgifterna ha för läsåret 1942/43 beräknats bli: för löner 87,500 kronor, för räntor och amorteringar 14,000 kronor, för omkostnader för fastigheten 15,000 kronor, för undervisningsmateriel och inventarier 4,000 kronor och för övriga utgifter 3,500 kronor eller tillhoppa 124,000 kronor. Ett under-skott av 37,000 kronor emotes. För att söka bibehålla ordning och reda i stiftelsens ekonomi har direktionen nödgats hålla lärarnas löner under den lönenivå, som tillämpas vid jämförliga kommunala skolor.

Då det i längden skulle bli omöjligt att erhålla lärarkrafter av önskvärd kapacitet, om lärarna inte kunde åtminstone i stort sett bli likställda med läroverkslärarna, anhöll *direktionen* om statsanslag med 18,000 kronor för budgetåret 1939/40. Direktionen framhöll därvid, att skolan undervisade omkring 200 barn, vilka eljest sannolikt måst undervisas i de allmänna läroanstalterna, och att skolans pedagogiska försöksverksamhet kunde bli till gagn för undervisningsväsendet i landet. *Skolöverstyrelsen* uttalade sin uppskattning av skolans verksamhet men avstyrkte ansökningsen, då skolan ännu icke var fullt utbyggd och överstyrelsen icke hunnit bilda sig en mera bestämd uppfattning om skolan. Direktionens framställning föranledde ingen Kungl. Maj:ts åtgärd.

Även för budgetåret 1940/41 begärde *direktionen* anslag av 18,000 kronor. Skolan hade ansett det nödvändigt att företaga höjning av lärarlönerna för att kunna hålla skolans standard uppe och härigenom åsamkat sig en brist i staten av 18,000 kronor. *Skolöverstyrelsen*, som upplyste, att skolan från och med läsåret 1939/40 vore färdigbildad, tillstyrkte ett anslag av 5,000 kronor. Ej heller denna framställning föranledde emellertid någon Kungl. Maj:ts åtgärd.

Genom beslut den 12 juli 1940 har Kungl. Maj:t medgivit, att avgångsbetyg från Högländsskolan skall under läsåren 1940/43 medföra normalskolekompetens, därvid vissa villkor uppställts.

Direktionen begärde vidare ett anslag av 18,000 kronor för läsåret 1941/42. *Direktionen* hänvisade till de tidigare ansökningarna och framhöll därutöver bland annat, att normalskolekompetensen för gossar vore ett pedagogiskt försök, vars resultat kunde bli av icke ringa värde för skolväsendets framtida utformning. Skolans ekonomi vore hårt ansträngd och utsattes för ytterligare påfrestningar genom den allmänna levnadskostnadsökningen, vartill komme risken för minskning i inkomsterna av terminsavgifter vid nedgående konjunkturer. Det ekonomiska stöd från statens sida, som *direktionen* ifrågasatte, vore avsevärt mindre än den kostnad, stat och kommun skulle behöva vidkännas, om skolan på grund av ekonomiska svårigheter skulle tvingas nedlägga sin verksamhet och dess betydligt mer än 200 elever i stället skulle behöva anlita de allmänna skolornas undervisning.

Skolöverstyrelsen åberopade sina tidigare utlåtanden rörande Högländsskolan och anförde bland annat, att skolans rätt att även för gossar utfärda avgångsbetyg, medförande normalskolekompetens, vore en pedagogisk försöksverksamhet, värd att stödjas även ekonomiskt från statens sida. Då högre allmänna läroverket i Bromma vore överbelastat, skulle en avlastning, om än relativt obetydlig, vara önskvärd. Då en inom överstyrelsen tidigare verkställd utredning givit vid handen, att statens kostnad per lärjunge och år vid ett statligt läroverk vore 495 kronor, vid en kommunal mellanskola 295 kronor samt vid en enskild skola 175 kronor, skulle det ur statsekonomisk synpunkt kunna vara i viss mån fördelaktigt, om Högländsskolan skulle kunna i någon mån avlasta lärjungar från läroverket i Bromma. Antalet lärjungar i den sjuåriga linjen under vårterminen 1940 hade vid Högländsskolan varit 142. Med ett statligt understöd av 175 kronor per lärjunge skulle skolan kunna påräkna ett anslag av $(142 \times 175 =)$ 24,850 kronor. I framställningen hade ansökts om 18,000 kronor, vilket belopp överstyrelsen med hänsyn till nu rådande statsfinansiella förhållanden emellertid icke ansåge sig kunna föreslå såsom understöd under budgetåret 1941/42. Överstyrelsen ville föreslå, att skolan erhöles ett anslag av 10,000 kronor för budgetåret 1941/42.

I 1941 års statsverksproposition (sid. 213 ff.) äskades ett anslag av 5,000 kronor till Högländsskolan. Vid min anmälan av ärendet anförde jag bland annat, att skolan representerade ett värdefullt inslag i vårt skolväsen och att den fyllde ett verkligt behov i den trakt, där den vore belägen. Under nuvarande brydsamma statsfinansiella förhållanden kunde jag dock icke tillstyrka högre statsbidrag än 5,000 kronor. I sammanhang med denna fråga avstyrkte jag fortsatt statsbidrag till Olofskolan i Stockholm, vilken för budgetåret 1940/41 erhållit ett anslag av 10,000 kronor.

Statsutskottet avstyrkte Kungl. Maj:ts förslag. Utskottet anförde därvid följande:

Utskottet får till en början framhålla, att det enligt utskottets mening synes fullt befogat att inom vårt skolväsens ram beredes rum för en pedagogisk försöksverksamhet, vilken arbetar efter i viss mån andra linjer och former än de allmänna läroverken, de kommunala mellanskolorna och de kommunala flickskolorna. Mest önskvärt vore om en dylik verksamhet dreves under statlig eller kommunal ledning. Skulle detta emellertid av

olika skäl — främst ekonomiska — icke låta sig göra, vill utskottet icke avvisa tanken på att ett med statsbidrag understött privatläroverk tager denna verksamhet om hand. En förutsättning för att staten i en eller annan form medverkar härvidlag torde emellertid böra vara, att en dylik försöksskola erhåller en sådan ekonomisk bärkraft att den kan hålla undervisningen på ett i alla avseenden tillfredsställande plan. Vidare bör en dylik skola icke hava någon exklusiv karaktär, utan i stort sett bygga på samma sociala underlag, som landets övriga läroanstalter. Skolan torde härjämte i viss mån böra fylla en uppgift som pedagogisk studieanstalt. Utskottet anser förevarande fråga vara av den betydelsefulla art, att det synes utskottet önskvärt att 1940 års skolutredning till grundligt och allsidigt bedömande upptager ärendet i hela dess vidd.

Utskottet finner sig icke berett att innan spörsmålet sålunda blivit ingående utrett tillstyrka Kungl. Maj:ts förslag om beviljande av ett belopp av 5,000 kronor för understödjande av Högländsskolans verksamhet. Den i ärendet förebragta utredningen har icke övertygat utskottet om att Högländsskolan genom tillerkännande åt densamma av nämnda bidrag skulle få de ekonomiska och pedagogiska förutsättningarna för att bliva en försöksskola av det slag utskottet finner önskvärd. De erfarenheter, som vunnits beträffande Olofskolan, torde icke tala för att den hittills från statsmakternas sida bedrivna understödslinjen är den riktiga. Utskottet ställer sig alltså avvisande till Kungl. Maj:ts ifrågavarande förslag och kan ej heller tillstyrka bifall till det i motionen I: 143 framställda yrkandet om beviljande av anslag till Olofskolan för nästkommande budgetår.

I en vid statsutskottets utlåtande fogad *reservation* hemställdes, att riksdagen måtte bifalla Kungl. Maj:ts förslag.

Första kammaren antog det förslag, som innefattades i reservationen, medan andra kammaren biföll utskottets hemställan. Vid gemensam voting beslöt *riksdagen* (skrivelse 1941:193) att icke bifalla Kungl. Maj:ts förslag.

Stiftelsen hemställde därefter om ett anslag av lotterimedel å 25,000 kronor, avsett att säkra skolans verksamhet under läsåret 1941/42.

1940 års skolutredning tillstyrkte denna framställning i ett den 21 november 1941 avgivet yttrande. Skolutredningen anförde:

I pedagogiskt hänseende har Högländsskolan försöksvis realiserat tanken att även för gossar pröva en till normalskolekompetens förande linje. Detta försök är ur flera synpunkter beaktansvärt. Vad som här prövas kan betecknas som en även för gossar avpassad, förlängd och i vissa ämnen fördjupad, men examensfri realskolutbildning, en skolform, som hittills icke blivit prövad i vårt land.

Utöver försöket med en till normalskolekompetens förande linje för gossar har Högländsskolan även praktiserat vissa friare arbetsformer, främst åsyftande en stark individualisering av undervisningen. Att skolans verksamhet letts på ett förtjänstfullt sätt framginge av det i väsentliga hänseenden erkännande omdöme, som avgivits på grundval av en av skolöverstyrelsen under vårterminen 1940 verkställd inspektion. Vid besök, som flertalet av utredningens ledamöter avlagt vid läroanstalten, hade också vunnits ett gynnsamt intryck av verksamheten.

Enligt vår uppfattning är det av största betydelse, att det inom landets undervisningsväsen gives plats och möjligheter för en icke alltför begränsad försöksverksamhet. I likhet med vad statsutskottet vid 1941 års riksdag uttalade vid behandlingen av frågan om statsbidrag till bland andra Höglandsskolan, anse vi, att även med statsbidrag understödda privatläroverk böra under vissa förutsättningar kunna taga försöksverksamhet om hand.

Då Höglandsskolans försöksverksamhet synes vara av värde för den allmänna skolorganisationen och då skolan under läsåret 1941/42 synes vara beroende av att det sökta anslaget erhålles, samt då av skolan väckt fråga om dess anslagsförhållanden efter läsåret 1941/42 kommer att bli föremål för vederbörlig prövning, få vi tillstyrka stiftelsens hemställan om ett bidrag av lotterimedel på 25,000 kronor för läsåret 1941/42.

Kungl. Maj:t beviljade den 30 januari 1942 stiftelsen ett anslag å 15,000 kronor av lotterimedel, att användas för läsåret 1941/42.

I sin nu förevarande framställning har *stiftelsen* bland annat anfört:

En privatskola som Höglandsskolan, vilken icke åtnjuter något som helst stöd från det allmännas sida och vars verksamhet ej heller kan upprätthållas genom privata bidrag, måste oundgängligen åtminstone till större delen basera sin ekonomi på terminsavgifterna. Trots detta har skolan erhållit avgifter, som icke överstiga de vid de statsunderstödda privatskolorna i Stockholm i genomsnitt tillämpade, detta just för att skolan icke skulle få en exklusiv karaktär. Dessutom ha avgiftsnedsättningar och befrielse från terminsavgift i betydande omfattning medgivits i sådana fall, då behov härav förefunnits. Självfallet skulle skolans ledning intet högre önska än att den försöksverksamhet, varom här är fråga, kunde baseras på »samma sociala underlag som landets övriga läroanstalter». Detta skulle emellertid innebära, att skolan tillämpade samma låga avgifter som de statliga och kommunala högre skolorna och beviljade nedsättningar och avgiftsbefrielser i samma utsträckning som dessa. Självklart är, att skolan icke hittills haft någon möjlighet härtill, och att sådana låga avgifter måste förutsätta ett mycket omfattande stöd från statens sida.

Under de tre år som förflutit, sedan Höglandsskolan ingav sin första anhållan om statsbidrag, har skolan haft att kämpa med för varje år allt större ekonomiska svårigheter. Dessa hade givetvis kunnat något begränsas, om skolans ledning velat pruta av på fordringarna beträffande elevmaterialets och lärarkårens kvalitet. Denna väg har direktionen dock icke velat gå. Den har ansett som sin oavvisliga skyldighet att både i fråga om inträde och flyttning av elever och framför allt vid valet av lärare söka hålla skolan på en standard, förenlig med dess bildningsmål, varigenom också beviljandet av normalskolekompetens åt avgående elever kunde möjliggöras. Detta har dock icke kunnat ske utan mycket kännbara årliga underskott. Hittills ha de uppkomna underskotten kunnat nödortfiktigt täckas genom fortsatt belåning av skolbyggnaden, vilken ju till stor del uppförts med tillhjälp av donationsmedel. Dessa möjligheter äro emellertid nu så hårt utnyttjade, att någon ytterligare belåning av fastigheten knappast lär kunna vidtagas. Direktionen motser därför redan läsåret 1941/42 med mycket stor oro, ty även detta läsår kommer att medföra stora oundvikliga underskott. Då direktionen lika fullt ansett sig böra söka fullfölja verksamheten under detta läsår, har detta främst skett i den förhoppningen, att Kungl. Maj:t måtte bevilja det lotterimedelsbidrag på 25,000 kronor, varom direktionen hemställt.

Därest skolan icke efter utgången av läsåret 1941/42 skulle kunna påräkna ett effektivt stöd från det allmännas sida, ser direktionen icke någon annan utväg än att vidtaga åtgärder för verksamhetens avveckling. Detta blir så mycket nödvändigare, som det årliga bidrag till driften på 11,000 kronor, som skolan hittills haft förmånen att från privat håll åtnjuta, icke garanterats längre än till och med läsåret 1941/42. Direktionen anser sig icke kunna taga på sitt ansvar att fortsätta skolans verksamhet under sådana villkor, att årliga stora förluster mycket snart skulle komma att göra skolans ekonomiska och pedagogiska ställning ohållbar. Icke heller vill direktionen tillgripa utvägen att mera väsentligt höja terminsavgifterna, då skolan därigenom skulle erhålla den exklusiva karaktär, som även efter direktionens mening skulle förringa värdet av den pedagogiska försöksverksamheten vid skolan. I den ansökan om lotterimedel, som direktionen våren 1941 lagt in till Kungl. Maj:t, har medelsbehovet för läsåret 1941/42 beräknats till 25,000 kronor. Højningen är betingad av den under mellantiden inträffade starka prisstegringen, som nödvändiggör åtminstone någon lönekomensation åt lärarna och højning även av vissa övriga utgiftsposter, däribland uppvärmning. För läsåret 1942/43 kan emotes ytterligare kostnadsökningar på grund av den fortsatta prisstegringen. Främst måste dessa drabba posterna för löner och uppvärmning. Vidare måste man räkna med att det ovannämnda bidraget från enskilt håll på 11,000 kronor då försvinner. Även med iakttagande av den största sparsamhet och med löner liggande något under de allmänna skolornas torde det erforderliga bidragsbehovet knappast kunna fixeras lägre än till 37,000 kronor. Detta belopp kan visserligen synas högt, men då skolan har omkring 160 skolpliktiga barn och varje barn i Stockholms folkskolor kostar det allmänna omkring 575 kronor per år, så utgör det ifrågasatta understödsbeloppet betydligt mindre än hälften av den kostnad, som skulle vila på stat och kommun för dessa barns undervisning i folkskolan. Till sistnämnda kostnad skulle, om skolan nedlades, komma kostnaden för undervisning i högre skolor av de äldre lärjungarna.

Skolöverstyrelsen har tillstyrkt anslag till Höglandsskolan med skäligt belopp.

Då jag i fjol tillstyrkte anvisande av statsbidrag till Höglandsskolan, skedde detta huvudsakligen av två skäl. Dels ansåg jag den pedagogiska försöksverksamhet, som bedrives vid denna skola, vara av den värdefulla art, att den motiverade ett statsunderstöd, och dels fann jag det ligga i statsmakternas intresse att genom ekonomiskt bidrag stödja en skola, som genom sitt läge inom Bromma kunde i någon mån hejda den kraftigt stigande elevtillströmningen till det högre allmänna läroverket därstädes. Den utredning, som under det gångna året framlagts, har ytterligare stärkt mig i min uppfattning om angelägenheten av att statsmakterna ekonomiskt understödja Höglandsskolan.

I det föregående har jag redogjort för vad 1940 års skolutredning anförut rörande den pedagogiska försöksverksamheten och dess betydelse för undervisningsväsendets framtidskridande. Skolutredningen har bland annat fram-

Departement-
schefen.

hållit, att den pedagogiska försöksverksamheten för att kunna på ändamålsenligaste sätt nå sitt mål icke bör helt koncentreras till en eller flera enstaka läroanstalter, och understrukit angelägenheten av att även vid de under relativt stor frihet arbetande enskilda läroanstalterna försöksverksamhet kan komma till stånd under sådana former, att lärdomar även för andra skolor därav kunna vinnas. Det måste även enligt min mening betraktas såsom lyckligt, om ett icke alltför begränsat antal skolor sättas i tillfälle att under betryggande former anställa pedagogiska försök av erkänt värde. Då den vid Högländsskolan pågående försöksverksamheten otvivelaktigt måste betecknas såsom värdefull och då undervisningen vitsordats såsom stående på ett högt plan och bedriven under gynnsamma yttre betingelser — bortsett från rent ekonomiska — synas goda skäl ur nu ifrågavarande synpunkter tala för anvisande av ett icke alltför knappt tillmätt statsunderstöd.

Jag har redan nämnt, att Högländsskolans existens även medför en välbehövlig minskning av elevtillströmningen till Brommaläroverket. Detta läroverk är landets största. Elevtillströmningen tenderar att alltjämt öka. Antalet inträdessökande till klass 1⁵ höstterminen 1942 uppgår till icke mindre än 359, vilket innebär en ökning med ett 90-tal i jämförelse med motsvarande antal förra året. Jag har också med hänsyn till den betydande bristen på elevplatser i Bromma tillstyrkt upprättande från och med budgetåret 1943/44 av ett nytt läroverk därstädes. Härigenom skulle en betydande avlastning från det nuvarande Brommaläroverket ske. Icke desto mindre torde alltjämt komma att inom Bromma förefinnas en icke oväsentlig platsbrist. Högländsskolans avledande betydelse torde sålunda om än i minskad grad komma att kvarstå. I vart fall synes det sagda utgöra ett starkt skäl att genom statsbidrag ge skolan möjlighet att fortsätta sin verksamhet intill dess det nya statsläroverket upprättats.

Av den föreliggande framställningen framgår, att Högländsskolans ekonomiska ställning är så prekär, att dess fortsatta bestånd är beroende av tillskott från annat håll än dess egna tillgångar. Då jag på anförda skäl finner det vara ett statsintresse, att skolan icke nödgas nedlägga sin verksamhet, har jag ansett mig böra ånyo förorda, att statsbidrag till skolan äskas av riksdagen. Under hänvisning till statsutskottets i det föregående återgivna uttalande rörande nödvändigheten av att en skola av ifrågavarande slag besitter tillräcklig ekonomisk bärkraft, vill jag förorda, att statsbidraget icke utmätas för knappt. Jag har inhämtat, att verksamheten under innevarande läsår — trots det av lotterimedel beviljade understödet av 15,000 kronor — beräknas uppvisa ett underskott på 15,000 kronor. Ehuru för nästa budgetår ett underskott på icke mindre än 37,000 kronor beräknats uppstå, ser jag mig dock av statsfinansiella skäl icke i stånd att förorda, att högre belopp än 30,000 kronor beviljas såsom anslag åt skolan för nästa budgetår.

IX. Hemställan.

Under åberopande av vad sålunda anförts hemställer jag, att Kungl. Maj:t måtte föreslå riksdagen att

1. besluta, att högre lärarinneseminariet skall nedläggas med utgången av budgetåret 1942/43;

2. besluta, att nya elementarskolan i Stockholm skall nedläggas samt att i Stockholm i stället skola upprättas tre nya läroverk, nämligen

dels på Östermalm ett högre allmänt läroverk med sjuårig folkskola, sjuårig flickskola med teoretisk och praktisk linje, fyra- och femårig realskola samt fyraårigt latin- och tre- och fyraårigt realgymnasium, samtliga linjer utom flickskolans avsedda för såväl gossar som flickor,

dels i Bromma ett högre samläroverk med femårig realskola samt fyraåriga latin- och realgymnasier,

dels ock i Enskede ett högre samläroverk med fyra- och femårig realskola samt fyraåriga latin- och realgymnasier;

skolande ifrågavarande organisationsändringar ske successivt från och med budgetåret 1943/44 eller den senare tidpunkt, Kungl. Maj:t bestämmer, allt under villkor att Stockholms stad i fråga om de nyorganiserade läroanstalterna åtager sig ej mindre att tillhandahålla erforderliga undervisningslokaler jämte inredning och möbelutrustning, bostad åt rektor eller motsvarande kontant ersättning samt bostäder åt erforderlig vaktmästarpersonal, än även att bidra till bestridande av de utgifter, som åvila biblioteks- och materielkassorna samt ljus- och vedkassorna, med ett engångsanslag under första året av läroanstalternas verksamhet av tillhopa 28,000 kronor med den fördelning mellan läroanstalterna, som Kungl. Maj:t bestämmer;

3. besluta, att vid högre allmänna läroverket för flickor på Södermalm i Stockholm skall från och med budgetåret 1943/44 eller den senare tidpunkt, Kungl. Maj:t bestämmer, successivt upprättas en femårig realskola vid sidan av den nuvarande fyraåriga, under förutsättning att Stockholms stad förpliktar sig att, så vitt angår den femåriga realskolan, tillhandahålla erforderliga undervisningslokaler jämte inredning och möbelutrustning, samt, såvitt angår ifrågavarande läroverk i dess helhet, bostäder åt erforderlig vaktmästarpersonal;

4. besluta, att vid tidpunkt, som framdeles bestämmes, skall i huvudsaklig överensstämmelse med det förslag, jag i det föregående förordat, upprättas ett statens skolköks- och handarbetsseminarium samt att statens skolköksseminarium i avbidan härpå skall från och med budgetåret 1943/44 vara provisoriskt organiserat i huvudsak på det sätt, jag i det föregående angivit;

5. förklara sig icke ha något att erinra mot att vid den tidpunkt, som framdeles bestämmes, inrättas ett psykologisk-pedagogiskt institut i huvudsaklig enlighet med vad jag i det föregående förordat;

6. godkänna följande avlöningsstat för högre lärarinneseminarier, att tillämpas tills vidare under budgetåret 1942/43:

A v l ö n i n g s s t a t .

1. Avlöningar till ordinarie tjänstemän, <i>förslagsvis</i>	kronor 175,400
2. Arvoden och särskilda ersättningar, be- stämda av Kungl. Maj:t	» 7,250
3. Avlöningar till övrig icke-ordinarie per- sonal	» 131,200
4. Rörligt tillägg, <i>förslagsvis</i>	» 36,450
<u>Summa kronor 350,300;</u>	

7. till *Högre lärarinneseminarier*: *Avlöningar* för budgetåret 1942/43 anvisa ett *förslagsanslag* av kronor 350,300;

8. Till *Högre lärarinneseminarier*: *Omkostnader* för budgetåret 1942/43 anvisa ett *förslagsanslag*

av ..... kronor 42,300;

9. Till *Högre lärarinneseminarier*: *Stipendier* för budgetåret 1942/43 anvisa ett *anslag* av ..... kronor 1,200;

10. Till *Privatläroverk*: *Bidrag till Höglandsskolan i Stockholm* för budgetåret 1942/43 anvisa ett *anslag*

av ..... kronor 30,000.

Med bifall till denna av statsrådets övriga ledamöter biträdda hemställda förordnar Hans Maj:t Konungen, att till riksdagen skall avlåtas proposition av den lydelse, bilaga vid detta protokoll utvisar.

Ur protokollet:

G. v. Krusenstjerna.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING.

	Sid.
I. Inledning	2
II. Nedläggande av högre lärarinneseminariet	3
a) Seminariets uppgift och nuvarande organisation m. m.	3
b) Ärendets tidigare behandling och föreliggande förslag	5
Departementschefen	10
III. Avveckling av ämneslärarinneinstitutionen	11
Departementschefen	25
IV. Ökning av provårskapaciteten i samband med högre lärarinne- seminariets nedläggande	27
Departementschefen	35
V. Omorganisation av högre lärarinneseminariets övningsskola. Sambandet med läroverksorganisationen i Stockholm	36
a) Tidigare utredningar och förslag	37
b) Besparingsberedningen	38
c) 1940 års skolutredning	39
d) Yttranden över skolutredningens förslag m. m.	60
Departementschefen	73
VI. Statens skolköksseminarium och hushållsskola	78
Departementschefen	86
VII. Inrättande av ett psykologisk-pedagogiskt institut	87
Departementschefen	99
VIII. Anslagsberäkningar	101
a) Högre lärarinneseminariet: Avlöningar	101
b) » » : Omkostnader	102
c) » » : Stipendier	102
d) Privatläroverk: Bidrag till Högländsskolan i Stockholm	102
IX. Hemställan	109